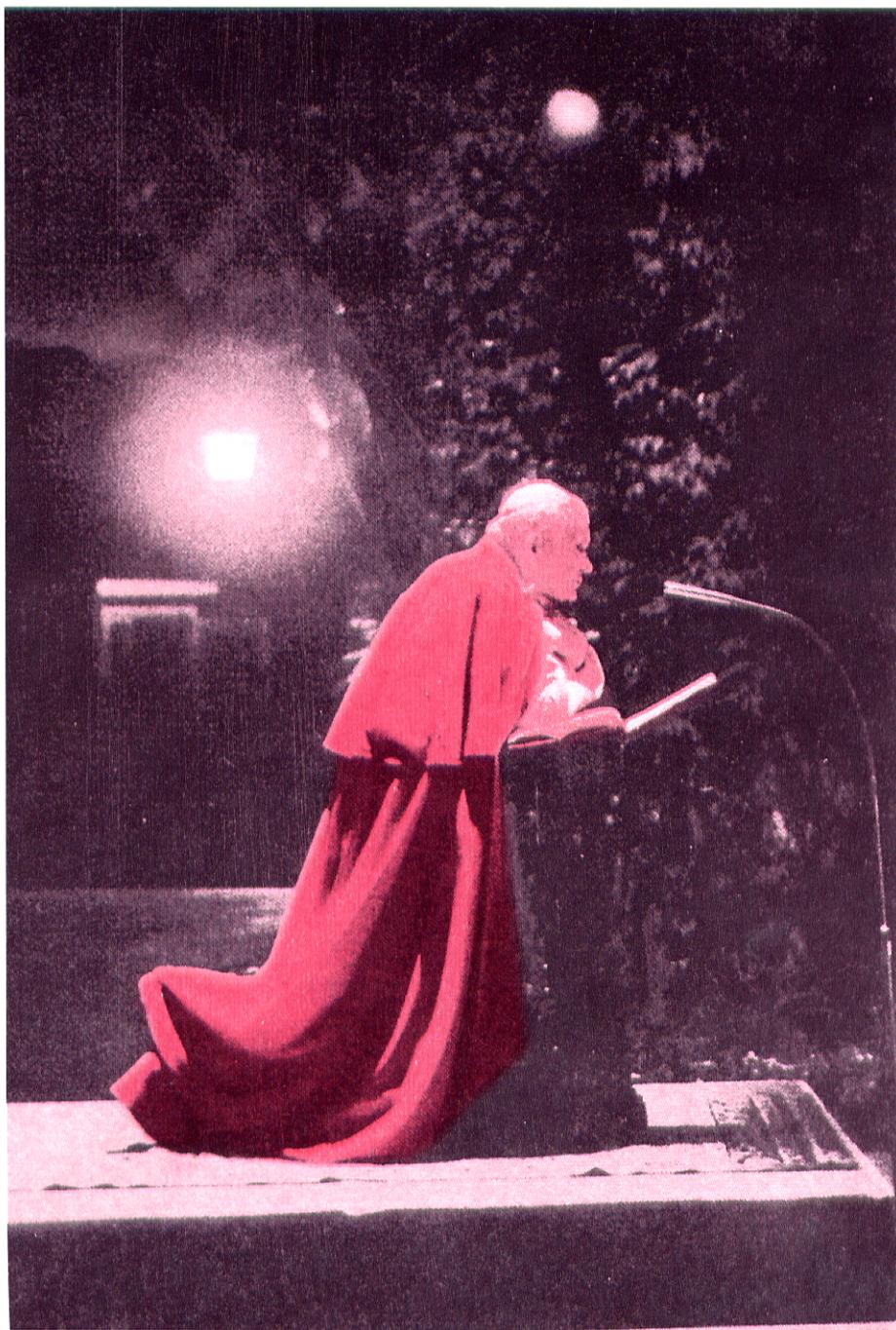

politički
ZATVORENIK

GODINA XV. - TRAVANJ 2005. CIJENA 15 KN

BROJ **157**

**Na Sedmome
izbornom saboru
izabrano novo
vodstvo HDPZ-a**

**Dr. Andrija
Artuković
izručen je
i osuđen
protuzakonito**

**Partizanska
zlodjela
u Lici**

**Dokumenti,
sjećanja,
svjedočenja**

politički

ZATVORENIK

GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDSJEDNIK DRUŠTVA
Alfred Obranić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Višnja Sever, Andrija Vučemil, Ljubomir Brdar, Zorka Zane, Jure Knežević

OVAJ BROJ UREĐIO
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovičeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-zagreb@hdpz.htnet.hr

PRIJELOM I TISAK
TIVA Tiskara Varaždin, Trg bana Jelačića 21

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn
Godišnja preplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: Europa 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti
***
Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: 416446-7101 S.W.I.F.T.
Code VBCRHR22 kod Volksbank d.d. Zagreb
***

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
***
Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima
***
Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/48 72 433
radnim danom od 11-13 sati.
***
ISSN 1331-4688
***
Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn
***
www.hdpz.htnet.hr

RIJEĆ NOVOG PREDSJEDNIKA

Poštovani čitatelji,

kao što znate, naša udruga održala je 19. ožujka - na dan Sv. Josipa - svoj VIT Sabor, prema tradiciji u dvorani INA - Naftaplina n Zagrebu. Ako bismo se pozivali na tradiciju, onda su na Saboru trebale dominirati dvije uobičajene teme:

- neostvarena prava pojedinih kategorija političkih zatvorenika i
- aktualni politički događaji u državi.

To se i dogodilo, ali kao sporedna preokupacija. Temeljni događaj kojem je posvećena gotova sva pažnja, bilo je Izvješće dosadašnjeg predsjednika gospodina Jure Kneževića.

Kad predsjednici udruga podnose izvješće o radu u proteklom razdoblju, obično su to tekstovi u kojima se nabraja što je udruga postigla i opravdava zbog čega nešto nije ostvareno, a obećalo se na početku mandata.. Naš predsjednik nije se zadržao samo na razdoblju dok je obavljao dužnost predsjednika udruge, već je kroz opis svoga rada naznačio sve ključne postaje i dosege naše udruge od 1993. do danas. U svom Izvješću, opisujući iskreno, otvorena srca, potresno i bez uvijanja sve što mu se dogodilo u proteklih 12 godina nazvao je pravim imenom. Za one koji su odlučivali o nama, ispravnu političku kvalifikaciju, a za nas članove udruge ispravnu ljudsku - moralnu kvalifikaciju.

Sloga podržavam svako slovo u Izvješću, jer to nije uobičajeni referat, izvješće kakva se podnose saborima na koncu mandata, lo je iskrena ispjoved jednog nadasve poštenoga i marljivog čovjeka - ali i duboko razočaranog čovjeka. Mi svi imali smo sreću da je bio član, tajnik i predsjednik naše udruge, jer da nije bilo njega, većina članova IIDPZ-a spadali bi danas u ekstremne socijalne slučajeve, a sada su solidno zbrinuti ljudi u trećoj i četvrtoj životnoj dobi.

No, život ide dalje. Sreća je da je pristao djelovati u Društvu s pozicije potpredsjednika, pa ćemo svijetno nastojati ostvarivati program društva, a prije svega:

- na ostvarivanju prava kategorijama političkih zatvorenika koja nisu ostvarena sada važećim zakonom
- da se osnuje Zaklada za istraživanje stradanja hrvatskog naroda
- da se osnuje Muzej stradanja hrvatskog naroda
- da se potiču naši članovi na pisanje i svjedočenje
- da se ne ugasi izlaženje časopisa Politički zatvorenik,

i stoga u ovom tekstu javna zamolba gospodinu Tomislavu Jonjiću da skupi snage i pronađe vremena za daljnje uređivanje našeg mjeseca.

*Alfred OBRANIĆ,
predsjednik Hrvatskog društva
političkih zatvorenika*

LIJEPO TI JE DRUGA TITA KOLO...

Nije slučajno da se snage koje su stvarale komunističku Jugoslaviju i tugovale zbog njezina raspada, uporno trse vraćati nas u prošlost, stalno održavajući podjele iz Drugoga svjetskog rata. Na taj se način one bore za bolju prošlost, pri čemu, naravno, mjesto u povijesti nikad nije ključni cilj: rasprava o prošlosti uvijek je najvažniji ulog u diobi kolača sadašnjosti i budućnosti.

I kako znaju da jugoslavenstvo i komunizam nisu roba koja na današnjemu političkom tržištu ima osobitu cijenu, oni potežu tzv. antifašizam, uvjeravajući neuku i uplašenu javnost da suvremeni svijet ni o čemu ne govori nego o bitci na Sutjesci i Neretvi. I, kao što se vidjelo tijekom nedavne saborske rasprave o tzv. deklaraciji o antifašizmu, uporno ponavljaju kako je partizanija bila motivirana borbom za slobodu i za Hrvatsku, i to ne za bilo kakvu, nego baš za slobodnu i europsku Hrvatsku. A to što su ratovali protiv Hrvatske pod jugoslavenskom zastavom, prisezali na vjernost Staljinu, prijetili kako će *Amerika i Engleska biti zemlja proleterska*, klali i ubijali političke protivnike bez razlike (uključujući hrvatske antifašiste iz različitih političkih grupacija i Katoličke crkve), sijali rižu i osnivali kolhoze, usmjeravajući budućnost ovog dijela Europe - ne samo Hrvatske - prema *bratskim i nesvrstanim* narodima srednje Azije i Afrike, posve je nevažno.

Ti su tobožnji antifašisti paktirali s Hitlerom kad je Staljin to htio. Ti tobožnji borci za slobodu zaveli su sustav neslobode neupamćen čak i u povijesti europskog jugoistoka koji je sve prije nego područje mira i slobode. Ti tobožnji branitelji hrvatskih interesa imali su sluga za nevolje kakvoga afričkog plemena, ali su se brutalno obračunavali sa svakim pokušajem ukazivanja na neslobodu Hrvata. Ti tobožnji oslobođitelji i ujedinitelji Hrvatske, iz nje su isjekli Bosnu i Hercegovinu, odsjekli istočni Srijem i presjekli je kod Neuma. Ti navodni borci za građansko društvo bez milosti su pokušali zatrati sve tragove građanskog društva. Ti takozvani prvoborci želje za pristupom euroatlantskim integracijama sve simpatizere zapadnih vojnih i političkih asocijacija ubijali su i sudili kao *agente imperijalizma*.

I, ako hoćemo biti *politički korektni*, njima moramo vjerovati.

Ali, unatoč svim njihovim lažima, narodno je pamćenje dulje, a svijest snažnija. Kad je Hrvatsku trebalo oružjem braniti, nije se našla ni jedna jedina postrojba koja bi se prozvala imenom kakvoga partizanskoga borca, zvao se on Sava Kovačević, Boško Buha ili Marko Belinić. Narod je prepoznao okupatora, bio on u liku tuđina, bio on u obličju izdajice.

I radi toga se ne treba zamarati njihovim ustrajnim kokodakanjem o partizanskom "antifašizmu" i veličini njihove pobjede. Ako imaju ambiciju i danas se poistovjećivati s Josipom Brozom, Vladimirom Bakarićem, Jakovom Blaževićem, Markom Belinićem i sličnim zločincima, neka im bude! Oni se time legitimiraju puno jasnije nego priučenim frazama o Bruxellesu i ujedinjenoj demokratskoj Europi. Iz njihove Europe ne progovara ljubav prema slobodi, demokraciji i socijalnoj pravdi; iz *njihove slobode* vreba Istok.

A to što se za njima povodi Sanader, također ne treba čuditi. Sluge su da služe, ne da misle i da se opiru. I da užurbano, dok se iz dana u dan zbog neimaštine i frustracija ubijaju razočarani hrvatski branitelji, a Domovinski rat nema dostoјna spomenika, popravljaju oštećene spomenike Josipa Broza. Njime je okrunjen tužni saborski kompromis. Zato će glavni plod Sanaderove vladavine biti - Kumrovec. No, tamo smo već bili.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

ODRŽAN VII. REDOVNI SABOR
HDPZ-A 3

NOVOSTI IZ OSJEČKO-BARANJSKE
PODRUŽNICE 8

Zdenka ROKSANDIĆ

MISLI O TOTALITARIZMU:
SLOBODA SE NE BRANI
ZABRANAMA (3.) 9

Tomislav JONJIĆ

PISMA IZ ISTRE 14

Blaž PILJUH

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I
HRVATSKA DRŽAVA (XIV.) 15

Ivan GABELICA

PRILOG ŽIVOTOPISU DRA MILE
BUDAKA (VII.) 20

Dr. Jere JAREB

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI
LEKSIKON HRVATSKIH
POLITIČKIH UZNIKA (XXV.) 25

Jure KNEZOVIĆ

ANDRIJA ARTUKOVIĆ JE
PROTUZAKONITO IZRUČEN
I OSUĐEN! 27

Tomislav JONJIĆ

U IME NARODA JUGOSLAVIJE: BIO
SAM ŠESTI NA POPISU
NA KOJEM SU PETORICA
OSUĐENA NA SMRT. 32

Miroslav GAZDA

MOJ KRIŽNI PUT 1945. 34

Mijo MATAIĆ

MIRA IZ TRNJA. 35

Marija DEPOLO

PARTIZANSKI ZLOČINI
U SVETOM ROKU, GRAČACU
I PREZIDI 36

Ivan VUKIĆ

JEDAN OD RIJETKIH
PREŽIVJELIH S JAZOVKE (II.) 38

Mijo SAMAC

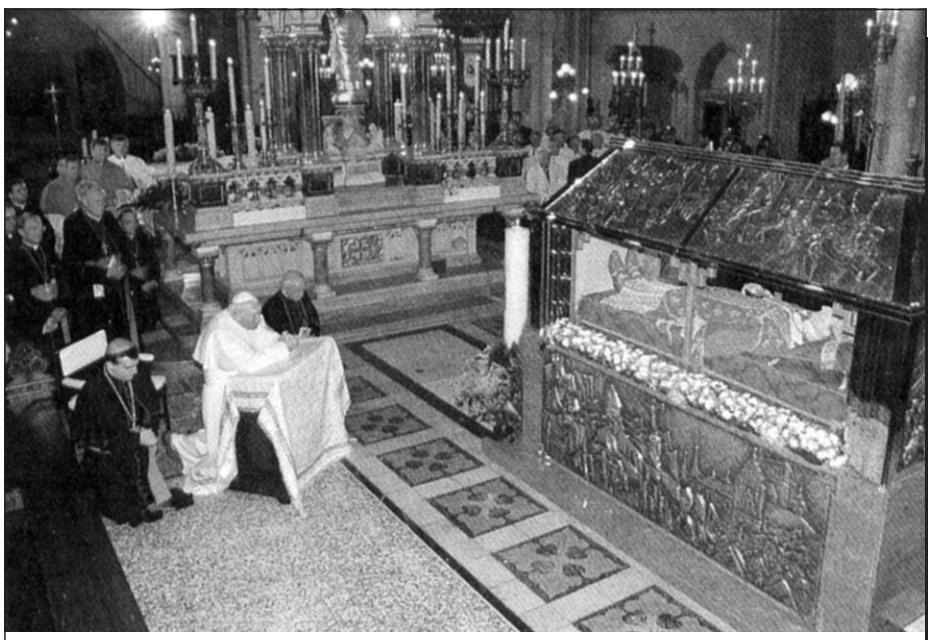
NEUSPIO BIJEG U ŠUMU 40

Branko ČINGEL

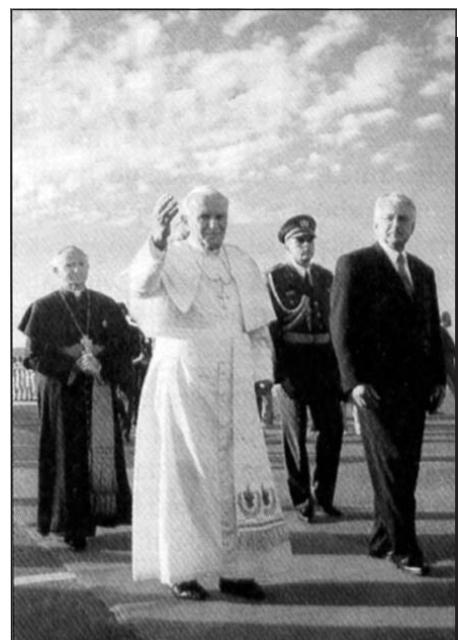
STRADANJE HRVATSKOG NARODA
– SJЕĆANJA HRVOJA PEČUVČIĆA
(VII.). 42

RATNI ZAPISI
DR. ANTUNA CARA (IV.) 44

Dr. Antun CAR

Ivan Pavao II. na grobu kardinala Stepinca

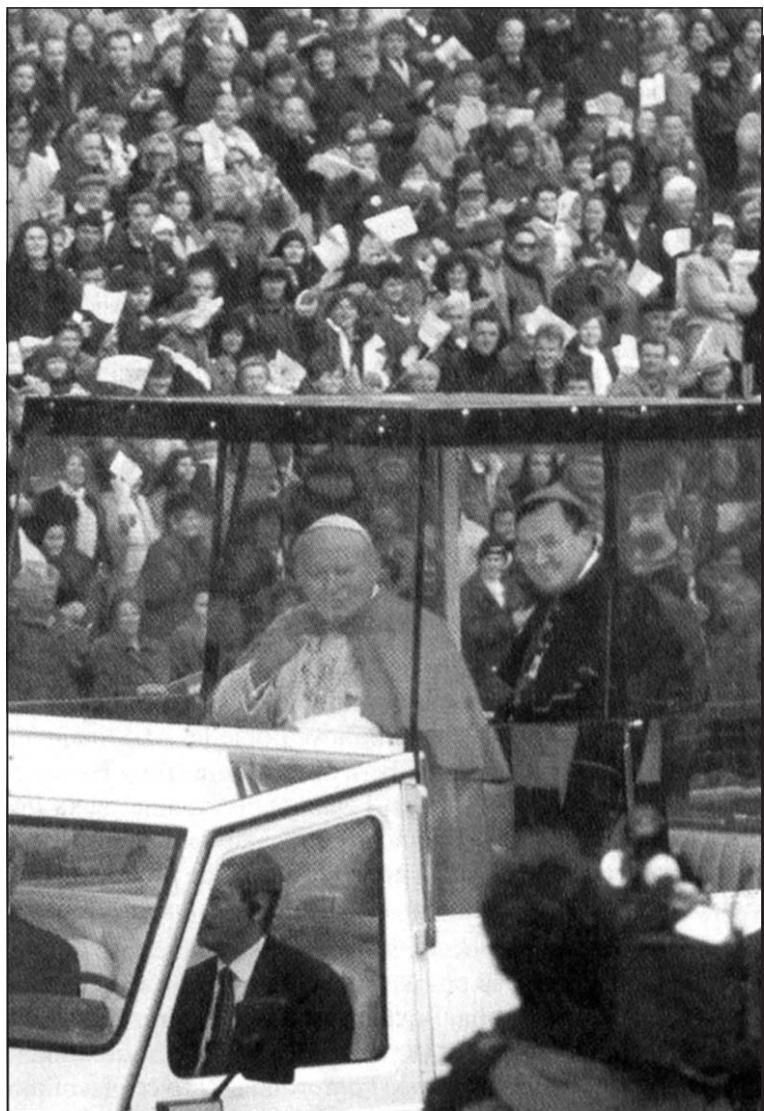

Papa s predsjednikom Tuđmanom i kardinalom Kuharićem

POLJSKOME BORU

Tamo gdje vinogradi,
gdje mirisne naranče rastu,
Ti priprosti moj zemljače,
Zakopanski bore
Od majke i braće otrgnuti rode
Posred tuđega vrta ubogo stojiš.
Kako si tu mili gost mojemu oku
Jer nam je oboma sudbina ista
I mene hodočašće odvede daleko
I meni u tuđini život je proteko.
Zašto, okružen skrbi tuđom,
Nisi razvio rast, već si izgubio snagu?
Imaš tu i sunce prije i proljetnu rosu,
A ipak grančice tvoje sagnute blijede.
Kopniš.
Sahneš tužan usred prostranstva rascvjetana
I nema života za tebe jer nema Domovine.
Drvo vjerno!
Ne ćeš podnijeti izgnanstva i čežnju
Prije negoli jesenske i zimske kiše produ
Mrtvo ćeš pasti! Tuđa će te zemlja pokopati.
Drvo moje. Hoću li imati više sreće od tebe?

IVAN PAVAO II. (1995.)

Papin posjet BiH – Ivan Pavao II. i kardinal Vinko Puljić

ODRŽAN VII. REDOVNI SABOR HDPZ-A

Već tradicionalno, u povijesnoj dvori INA-Naftaplina, u kojoj je pod zamračenjem grada i bombardiranjem održana znamenita sjednica Hrvatskog sabora na kojoj su raskinute sve državno-pravne veze sa sramnom Jugoslavijom, održan je VII. sabor Hrvatskog društva političkih zatvorenika.

Premda je početak bio određen za 10 sati, sabornici su već u ranim satima pristizali na saborovanje, kako bi se na vrijeme i uredno registrirali. Pred dvoranom čekalo ih je, nakon duga noćnog puta, prijazno osoblje INE, nudeći kavu i druga osježujuća pića. A došli si iz svih hrvatskih krajeva. Istina, iz dalekih podružnica kao što su Dubrovnik i Hercegovina, zbog štednje su bili nedovoljno zastupljeni.

Sabor je započeo hrvatskom himnom Lijepa naša a potom je predsjednik **Jure Knezović** minutom šutnje, prisjetivši se svih umrlih političkih uznika između dva sabora, a posebno dopredsjednika **Vencela Lasića** i **Ljubomira Gotovca**, otvorio VII. redovni sabor i, prema Poslovniku, predložio Radno pred-

jedništvo u koje je za razliku od prijašnjih predlaganja, kada su u radno predsjedništvo bili birani ljudi koji su najdulje robijali, kako bi istakao jedinstvo Hrvat-

a za predsjednika Radnog predsjedništva gosp. **Slavko Meštrović** iz Rijeke, koji je dalje svojom poznatom bravuroznošću vodio VII. sabor HDPZ-a.

Bivši predsjednik HDPZ-a podnosi izvješće

skog društva političkih zatvorenika, predložio predsjednike rubnih podružnica HDPZ-a. Tako su u Radno predsjedništvo izabrani: **Dr. Augustin Franić** iz podružnice Dubrovnik, gosp. **Branislav Tvrtković** iz podružnice Kiseljak, gospoda **Ljubica Verić** iz podružnice Osijek i gosp. **Zlatko Čubaković** iz podružnice Krapina za prisjednike,

Nakon izbora radnih tijela u koji su birani: za zapisničara: gospoda **Ana Veček**, za verifikacijsku komisiju: **Ivan Vukić, Josip Senc, Vera Očić-Veliki, Jozo Nosić i Ilija Koturić**; za Kandidacijsku komisiju: **Ivan Dujmović, Pero Katić, Ivan Rudec, Zorica Čengić i Vlatko Barnjak**; za Izbornu komisiju: **Marko Grubišić, Mirko Brekalo, Mijo Krešo-Lovrić**,

Novinari i saborunci prate rad Sabora

Mladen Šomek i Dragutin Šela, izvješća su podnijeli predsjednik HDPZ-a Jure Knezović i predsjednik Nadzornog odbora **Toma Burić**.

Premda opširno i podugačko izvješće predsjednika HDPZ-a, k tome već unaprijed objavljeno u Političkom zatvoreniku, saborunci su s pažnjom i zanimanjem saslušali. U osvrtu na njegovo izvješće, koje je pozitivno primljeno, čule su se i sljedeće izjave: «Kad predsjednici udruga podnose izvješće o radu u svom proteklom mandatu obično nabrajaju podatke što je udruga učinila, odnosno što nije učinila, a obećala je na početku svojega mandata. Izvješće pisano toliko iskreno toliko otvorena srca, bez uvijanja za sve što mu se osobno dogodilo, o svim postajama naše udruge dok udruga postoji, o svim ključnim momentima. Dao je zaista pravilnu kvalifikaciju, kako za one koji su o nama

odlučivali, a radi se o vlasti, isto tako i ispravnu kvalifikaciju za nas članove, a radi se o ljudskoj i moralnoj kvalifikaciji.»

U nastavku rasprave istaknuto je da u izvješću nedostaje aktivnost Društva na planu njegovanja tradicije naše borbe za hrvatsku državnu nezavisnost,

koja je danas srljanjem u EU dovedena u pitanje. Zbog činjenice da je danas hrvatska misao potlačena, a hrvatska duša nije afirmirana, ostaje zadaća HDPZ-a štititi određene nacionalne i duhovne vrijednosti hrvatskoga naroda: hrvatski jezik, hrvatsku kulturu, hrvatsku povijest itd. Osim toga zahtjeva se da se političkim uznicima umorenima u jugoslavenskim komunističkim zatvorima **Ivi Mašini**, **Vjekoslavu Balinu**, **Stjepanu Lugarcu**, **Tomi Dumančiću** i tolikim drugima, oda dužna uspomena i imenuju se ulice i trgovi njihovim imenima.

Nakon provedene rasprave o izvješćima, Sabor je izvješća prihvatio, nakon čega se prešlo na na dnevnu točku davanja razrješnice starim radnim tijelima. Sabor je uz jedan suzdržani glas dao razrješnicu starim radnim tijelima.

Po dnevnom redu slijedio je izbor novih radnih tijela

Predsjednik Nadzornog Odbora Tomo Burić podnosi izvješće

Novoizabrani predsjednik Alfred Obranić

HDPZ-a, te su javnim glasovanjem posebno izabrani: za predsjednika: Alfred Obranić, za dopredsjednike: **Marijan Buconjić**, Jure Knezović i Slavko Meštrović; za članove Vijeća: **Marko Grubišić**, **Franjo Ivić**, **Dragica Pelikan**, **Andrija Vučemil** i **Zorka Zane**, te za Nadzorni odbor: Toma Burić, Ana Veček, **Ivan Dujmović**, **Kaja Pereković** i **Tadija Zubak**.

Društvo je dobilo novog predsjednika, dipl. ing. Alfreda Obranića, čovjeka koji je u svojoj mladosti, među prvim budnicama, nakon strašne 1945. godine, kao student na Rudarsko-geološko-naftnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, zbog organiziranog otpora jugoslavenskoj unitarističkoj vlasti, osuđen 1959. u poznatoj Varaždinskoj skupini. Svoje tri godine odrobijao je na Golom

otoku, a po svjedočenju svojih surobijsa bio je uzor hrvatskoga nacionalnog robijaša. Rođen je 1940. u Zagrebu. Nakon završenog studija radio je u građevinskom poduzeću Vijadukt, kao voditelj radova

bušenja i miniranja, u Vodoprivredi na slivu Drave, zatim je bio gradonačelnik grada Varaždina i pomoćnik ministra za komunalno gospodarstvo. Od 1. siječnja 2005. je u mirovini. Predsjednik je podružnice Varaždin, dopredsjednik HDPZ-a, predsjednik Hrvatskog društva za zaštitu voda. Izbor Alfreda Obranića za predsjednika Hrvatskog društva političkih zatvorenika popraćen je velikim pljeskom.

Nakon toga novi predsjednik predložio je tekst zaključaka koji su nakon iscrpne rasprave prihvaćeni.

VII. S A B O R HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA

ZAKLJUČCI

Okupljeni na svome VII. Saboru, bivši politički uznici izražavaju zabrinutost, da je nakon petnaest

Sudionici VII. Sabora

Bivši predsjednik sa sabornicima iz Kiseljaka

godina od izborene samostalnosti i deset godina od svršetka Domovinskog rata sudbine naše domovine neizvjesna.

Naše društvo ocjenjuje da ulazak Hrvatske u EU nije uvjet opstanka i prosperiteta hrvatskog naroda i države. No, ako većina hrvatskih građana demokratskim putem, izražavajući svoju slobodnu volju, odluči da i Republika Hrvatska treba postati članicom EU, želimo skrenuti pozornost na to da EU nije idealna i beskonfliktna asocijacija. Činjenica da se ovaj Sabor održava dva dana nakon što je za neizvjesno vrijeme odgođen početak pregovora Hrvatske s EU, poručujemo hrvatskoj javnosti da ne odobravamo način na koji se to prethodnih mjeseci kanilo postići. Drugim riječima, osuđujemo nastavak takve hrvatske vanjske politike, politike koja polazi od gubitka odnosno žrtvovanja nacionalnog ponosa i dostojanstva

Hrvatski politički uzniči smatraju da se ulaskom u EU ne rješava niti jedan ozbiljan problem Hrvatske, kao na pr. gospodarski rast, ogroman vanjski dug, nezaposlenost, funkcioniranje pravne države i drugo, nego to moramo učiniti sami. Zbog toga nema razloga da se

čitava nacija iscrpljuje i koncentrira na izmišljene zahtjeve pojedinih članica EU, kao što je slučaj Gotovinu, a pogotovo se ne možemo pomiriti s činjenicom izjednačavanja žrtve i agresora i bezognog blaćenja Domovinskog rata.

Mi, kao žrtve unitarizma, ne možemo prihvati kao političku realnost nastojanje pojedinih europskih političara za stvaranjem nekih zapadnobalkanskih asocijacija, što ne isključuje suradnju i otvorenost na svim razinama dobrosusjedstva, ali na ravnopravnim i bilateralnim temeljima.

Zabrinuti činjenicom stanja ugroženosti hrvatskog jezika i kulture općenito VII. Sabor HDPZ-a podržava Deklaraciju HAZU o položaju hrvatskog jezika i isto tako Deklaraciju hrvatskih kulturnih djelatnika i intelektualaca okupljenih u Hrvatskoj kulturnoj zakladi Hrvatsko slovo.

Stari i novi predsjednik

Izlaganje novog predsjednika

Koristimo priliku da izvijestimo hrvatsku javnost o ostvarivanju prava bivših političkih robijaša. O poznatim našim patnjama, robovskom dugogodišnjem prisilnom radu, šikaniranju i obespravljenju nakon robije, ne ćemo govoriti. Ostaje gorka i žalosna činjenica da

jedino Hrvatska, od svih bivših komunističkih zemalja, nije u potpunosti izvršila svoje obveze prema bivšim političkim zatvorenicima.

Želimo naglasiti, da naše mirovine, isplaćena i neisplaćena naknada nisu nikakve privilegije, nego

skromna nadoknada za robovski rad u komunističkom sustavu.

Isto tako poručujemo da podržavamo reviziju svih rješenja o pravu na status političkog zatvorenika, dapače, često smo upozoravali da su rješenja, suprotno Zakonu o pravima političkih zatvorenika, dobivali rušitelji hrvatske samostalnosti, kriminalci i udbini suradnici koji s borbotom za hrvatsku samostalnost nemaju ništa.

HDPZ očekuje od aktualne vlasti podršku za programe naše udruge, prvenstveno za redovito izlaženje mjeseca POLITIČKI ZATVORENIK.

HDPZ ponovno pokreće inicijativu za osnivanje Muzeja stradanja hrvatskog naroda kao i Zaklade za istraživanja stradanja hrvatskog naroda u totalitarnim sustavima pod ingerencijom Sabora Republike Hrvatske.

U Zagrebu, 19. ožujka 2005.

Složno u obranu hrvatskog jezika

Rasprava je, međutim, potakla i pitanje određenja hrvatskih političkih uznika o međunarodnome položaju Republike Hrvatske danas, te je predloženo da se formira jedna skupina, koja bi u jednom jasno definiranom i na povijesnim istinama utemeljenom, pisanom dokumentu trebala izraziti stav političkih uznika i sugerirati hrvatskoj vladu ono što kao ljudi prošlosti i patnje osjećamo i zbog čega se bojimo da Hrvatska ne ide dobrim putem.

NOVOSTI IZ OSJEČKO-BARANJSKE PODRUŽNICE

Osječko-baranjska podružnica Hrvatskog društva političkih zatvorenika održala je svoju 7. Izbornu skupštinu 16. listopada 2004., u dvorani Doma Hrvatske vojske, koja nam uvijek u ovakvim prigodama izlazi u susret. Članovi su se odazvali u lijepom broju, iako su poodmaklih godina i teže pokretni. U svečanom okružju i nazočnosti dragih gostiju, među kojima je ovacijama pozdravljena gospođa **Kaja Pereković**, izabrana je prvi put u povijesti naše podružnice za predsjednicu žena - gospođa **Ljubica Verić**, dugogodišnja robijašica i osuđenica na smrt.

Članovima Upravnog odbora postali su: **dr. Tomislav Lukačević**, dopredsjednik, **Franjo Buljan**, tajnik, **Stjepan Mravljić**, rizničar, **Slavko Kudrna**, **Ante Smoljo**, **Ivo Tubanović**, **Filip Šimić**, **Mirko Babok** i **Mato Filipović**. U Nadzorni odbor izabrani su **Mile Nekić**, **Zdenko Kolčić** i **Spomenka Schmidt**.

Piše:

Zdenka ROKSANDIĆ

7. Telefaksom zahtijevati od Vlade Republike Hrvatske (predsjedniku Vlade **dr. Sanaderu**) i Ministarstva pravosuda (ministrici **Škare-Ožbolt**) promjene stava u odnosu na zahtjeve suda u Haagu.

Radno predsjedništvo 7. izborne skupštine

Sudionici skupa

Zahvaljeno je našem dugogodišnjem predsjedniku gospodinu Zdenku Kolčiću, koji je dobar dio svog života utkao u organiziranje i rad naše podružnice.

Nekoliko dana prije održavanja Skupštine, nakon teške bolesti napustio nas je naš dopredsjednik **Vencel Lasić**, te smo njemu, a i svim umrlim političkim zatvorenicima, kao i svim palima za Hrvatsku, odali poštovanje minutom šutnje.

Na Skupštini smo donijeli sljedeće zaključke:

1. Ustrajno voditi brigu o razvoju Hrvatskog društva političkih zatvorenika kako na području Osječko-baranjske županije, tako i na području cijele Hrvatske.

2. Inzistirati na rješavanju predmeta koji još nisu riješeni u Administrativnoj komisiji Vlade Republike Hrvatske, a odnose se na utvrđivanje statusa političkog zatvorenika.

3. Zahtijevati izmjene Zakona o pravima bivših političkih zatvorenika u smislu vraćanja u tekstu Zakona odredbe o pravu djece bivšeg političkog zatvorenika na nasljeđivanje naknade štete.

4. Zahtijevati ubrzanje isplate naknade za dane provedene u zatvoru.

5. Boriti se za dignitet hrvatske države i hrvatskih branitelja.

6. Potpisati zahtjev za obnovu poslovnika dr. Mili Budaku dostaviti nadležnim.

Od 1. studenog 2004. godine djelujemo u novim prostorijama u Osijeku, Strossmayerova 1. Prostorije se nalaze u prizemlju, što pogoduje našim članovima. Nažalost, bilo je određenih problema sa strujom i grijanjem, tako da smo gotovo četiri mjeseca (do 22. veljače 2005.) bili bez grijanja, a nadamo se skorom rješavanju i drugih problema vezanih uz nove prostorije. Dragi prijatelji, ako vas put nanese u Osijek, bit će nam draga da nas posjetite!

*Novoizabrana predsjednica
Ljubica Verić*

MISLI O TOTALITARIZMU: SLOBODA SE NE BRANI ZABRANAMA (3.)

«LENJINISTIČKI JE TEROR NADMAŠIO I NACIONALSOCIJALISTIČKI...»

Krajem dvadesetih godina u anglosaksonskim je zemljama pojam "totalitaran" postao zajedničkom oznakom za bitna obilježja boljševizma i fašizma (**Petersen**). U Njemačkoj je on bio još nepoznat. Krajem dvadesetih godina XX. stoljeća **Hermann Heller** (*Europa und der Faschismus*, 1929.) počeo je analizirati talijanski politički sustav, ocjenjujući da se radi o posve novom obliku diktature. Malo nakon njega, istim se problemom pozabavio **Carl Schmitt**. On je - kako pokazuje **M. Jänicke** (*Totalitäre Herrschaft. Anatomie eines politischen Begriffs*, 1971.) - u njemački politički rječnik 1931. uveo pojam totalne države" (*Totalstaat, der totale Staat*).

No, ni u doba najveće snage Hitlerova režima pojam "totalitarizam" u Njemačkoj nije bio osobito popularan. On se mahom susreće u teorijskim spisima, a vrlo rijetko u običnome **političkom žargonu**. **Goebbels** mu se, doduše, 1933. navraćao u nekoliko navrata u propagandnim istupanjima, ali

Piše:

Tomislav JONJIĆ

je **Alfred Rosenberg**, kojega se općenito smatra jednim od ključnih nacionalsocijalističkih ideologa, iako je, izgleda, sam Hitler na njegove spise gledao s podsmijehom, 1934. u *Völkischer Beobachteru* energično otklonio upotrebu tog pojma, jer bi on sugerirao poštovanje nacionalsocijalizma i fašizma. A to je, prema Rosenbergu, neprihvatljivo, jer u nacionalsocijalizmu ne može država biti na prvome mjestu, ona nije svrha. To može biti samo stranka odnosno pokret: "Stranka zapovijeda državi". **Pierre Birnbaum** radi toga s pravom konstatira: "Nacizam je antidržavan, a ne etatistički" (**Guy Hermet**).

Jean-Pierre Faye (*Languages totalitaires*, 1972) pokazuje kako se u Njemačkoj pojam totalitaran nakon 1930. koristi samo u dvije konzervativne skupine. Prvu čine «katoličko-autoritarni» pravnici oko Schmitta, a drugu kršćansko-monarhistički "pučki konzervativci", kod kojih je **Ernst**

PRILOZI:

17. Sličnosti i razlike između komunizma (socijalizma) i fašizma odnosno nacionalsocijalizma

«Usporedba mora biti pragmatična – razraditi ono što je zajedničko, ono što je slično i ono što je različito, pa onda usporediti. U zajedničko i slično spadaju: socijalizam kao zajednički temelj, monolitna jednostranačka država, propaganda, patos revolucije, militariziranje društva, nalažavanje stalne borbe, mržnja na liberalnu pravnu i ustavnu državu, kult osobe i vode, koncentracija moći dokidanjem diobe vlasti koja je nepogrešivo vodila do zloupotrebe prema vani i unutra, zahtjev za stvaranjem novoga društva s novim čovjekom, mesijansko-apokaliptičko shvaćanje povijesti u koju će upravo vlastita partija unijeti spas za čovječanstvo. Povijesno, oba sustava vuku korijen u ideološki dijametalno sekulariziranoj tradiciji europskih sekti i hereza.

I razlike podsjećaju na sličnosti: međunarodni i nacionalni socijalizam, različite gospodarske i društvenopovjesne strukture u Rusiji (agrarna, nerazvijena) i Njemačkoj (visokoindustrijalizirana zemlja). U skladu s tim su napetosti i konflikti, koje je snažno potiskivala jednostranačka država, u Rusiji rezultirali jakom implozijom, dok je u nacionalsocijalističkoj Njemačkoj došlo do eksplozije, što se vidi i po žrtvama državnoga zločina – u Njemačkom su Reichenau bili mahom stranci, u Sovjetskom Savezu sovjetski

građani. Oba su režima izvršila masovne pomore; na njemačkoj je strani jedinstven po potpunosti i industrijskoj perfekciji, zločin nad zajednicama poput Židova kojima je samo zbog toga, a ne zbog nekih političkih ili društvenih obilježja, zanijekano pravo na fizičku egzistenciju. (...)

Oba su ekstremna totalitarizma dio svoje legitimacije gradila iz postojanja i borbe protiv onoga drugog; štoviše, u kritici svoga protivnika imali su čak uvelike pravo, ali su se istodobno uzajamno dijalektički potvrđivali: komunisti su se u bitnim dijelovima svoje političke prakse ponašali kao nacionalsocijalisti i obrnuto. Sovjetski je komunizam prije izgradio državnu organizaciju i održao se dulje, čak 74 godine, dok je nacionalsocijalizam postojao svega dvanaest godina, što znači da je, povijesno gledano, prije izgorio. Posljedice su ostale dugotrajne. Materijalno i duhovno uništenje izazvano nacionalsocijalizmom, jednako kao i komunizmom, za sobom je ostavilo nepregledne ruševine – ekonomski, politički, ekološke, duševne i duhovne.»

Immanuel Geiss: *Die Totalitarismen unseres Jahrhunderts. Kommunismus und Nationalsozialismus im historisch-politischen Vergleich* (1993.)

18. Franz Neumann: Obilježja totalitarne diktature

“Naše odbacivanje pojmova 'tiranija' i 'despotizam' ne znači, međutim, da ne postoje podtipovi unutar opće definicije diktature. Značajan je čitav niz distinkcija.

Forsthoff pronašao poticaj za objavljanje teksta *Der totale Staat* (Prilog 9). Iako je Schmittov učenik **E. R. Huber** pokušavao propagirati pojam "totalitet narodne države", vođa nacionalsocijalističkog pokreta i kancelar Velikonjemačkog Reicha, A. Hitler, samo se jednom, 1933., poslužio sličnim terminom.

Različiti pogledi na totalitarizam

Zanimljivo je promotriti, kako su se suvremenici odnosili prema diktatorskim sustavima ostvarenima u Sovjetskom Savezu, Italiji i Njemačkoj, a kako su na sličnosti i razlike između fašizma i nacionalsocijalizma gledali kasniji analitičari.

Ima pisaca koji ne prave veće razlike između boljševizma, fašizma i nacionalsocijalizma. **Franceso Nitti**, bivši talijanski premijer, već 1926. je upozoravao da su "boljševizam i fašizam (...) dvije potpune negacije liberalnog sustava i demokracije", a prvak talijanske katoličke stranke **Luigi Sturzo** je iste godine pisao: "Između Ru-

Benito Mussolini

sije i Italije može se ustanoviti samo jedna jedina razlika, ta da je boljševizam komunistička diktatura, dakle lijevi fašizam, a da je fašizam konzervativna diktatura ili desni boljševizam". Pišući o totalitarnoj državi **Arthur Feiler** je 1937. praktično poistovjećivao fašizam i boljševizam: "Fašizam i boljševizam poriču i uništavaju slobodu, i to upravo istim oblikom vladavine, diktaturom, prakticiranjem diktature istim sredstvima - naime, masovnim utjecajem i prisilom - te napokon sličnim okvirom, jednopartijskim sustavom", pa "između fašizma i boljševizma nema razlike, niti u strahopostovanju prema partiji, niti u obožavanju partijskoga vode, bio on 'drug', 'Duce' ili 'Führer'". Par desetljeća kasnije, **Kurt Schuhmacher** je komuniste nazvao "nacistima prelakiranim u crveno", što je ujedno bilo na tragu **Habermasove** karakterizacije "lijevog fašizma".

Suvremeni protivnici fašizma u Italiji očito nisu bili previše impresionirani **Mussolinijevim** postignućima u totalitarizaciji talijanske države i društva. Ar-

Prva se odnosi na domet političke moći što ju diktator monopolizira. Diktator svoju vlast može izvršavati pomoću absolutne kontrole nad tradicionalnim sredstvima prinude, to jest armije, policije, birokracije i sudstva. Taj tip možemo nazvati **jednostavnom diktaturom**.

U nekim situacijama diktator može biti prinuđen da si izgradi javnu podršku, da si osigura masovnu bazu, bilo za podizanje svoje vlasti bilo za njezinu izvršavanje. Taj tip diktature možemo nazvati **cezarističkim**; taj je tip, kao što govori ime, po obliku uvijek osoban.

Čak i takva kombinacija monopolizirane prinude i podrške puka ne mora biti dostatno jamstvo vlasti. Može biti potrebno da se kontrolira odgoj, sredstva komunikacije i ekonomijske institucije, te se tako cjelina društva i privatni život građanina upregnut u sistem političke dominacije. Izraz za taj tip diktature jest **totalitarna diktatura**. Ona može biti bilo kolektivna bilo osobna, što će reći, može, ali ne mora, imati cezaristički element. (...)

Za potrebe kratkog razmatranja, totalitarnu diktaturu možemo reducirati na pet bitnih faktora.

Prvi je prijelaz od države koji se temelji na zakonima (njemačkog **Rechtsstaat-a**) u policijsku državu. Vladavina zakona znači pretpostavku u korist građanskih prava, a protiv državne prinude. U totalitarnoj državi ta je pretpostavka obrnuta. (...) Drugi faktor je prijelaz od raspršene vlasti u liberalnim državama u koncentraciju vlasti totalitarnih režima. (...)

Ta prva dva elementa nalazimo, međutim, i u apsolutnoj monarhiji. Totalitarizam se razlikuje po trećem elementu, postojanjem monopolističke državne partije. Takva partija je potrebna, budući tradicionalni instrumenti prinude nisu dovoljni za kontroliranje industrijskog društva, pogotovo

zato što birokracija i armija ne moraju uvijek biti pouzdani. Monopolistička partija je fleksibilan instrument koja pruža snagu za kontroliranje državne mašinerije i društva, te izvršava gigantski zadatak betoniranja autoritarnih elemenata društva u jednu cjelinu. Osim toga je monopolistička partija socijalnopsihologiski razumljiva posljedica takozvanog 'masovnog' društva. Budući moderne totalitarne diktature skoro bez iznimki nastaju unutar i protiv demokracije (...), totalitarna je klika moralu poprimiti izgled demokratskog pokreta i zadržati ga čak i nakon dolaska na vlast. Drugim riječima, prisiljena je na izvođenje rituala demokracije unatoč potpunom nijekanju njezine biti.

Uloga monopolističke partije implicira četvrti element totalitarne diktature: prijelaz od pluralističke u totalitarnu kontrolu nad društвом. Društvo se više ne razlikuje od države; ono je totalno prožeto političkom vlašću. Kontrola društva, koja je sada podjednako važna kao i kontrola nad državom, postiže se sljedećim metodama: (1) Princip vode – time se nameće vodstvo vrha i odgovornost prema vrhu. (2) Sinkroniziranje svih društvenih organizacija ne smao u svrhu kontrole nad njima, nego i zato da bi ih država mogla bolje koristiti. (3) Stvaranje stupnjevane elite... (4) Atomiziranje i izoliranje pojedinca - to negativno znači destrukciju, ili barem slabljenje društvenih jedinica utemeljenih biologijom (obitelj), tradicijom, religijom ili sudjelovanjem u radu i razonodi; pozitivno znači nameantanje ogromnih i nediferenciranih masovnih organizacija zbog kojih je individua još više izolirana, te se njome lakše manipulira. (5) Presudni faktor totalitarizma jest oslanjanje na teror, to jest upotreba neproračunljivog nasilja kao stalne prijetnje individui. Moramo, međutim, biti oprezni, te totalitarnu diktaturu ne smijemo jednostavno nazvati vladavinom nasilja. Istina je da takvi režimi ne

turo Labriola fašizam je smatrao tek novim oblikom despotizma ili apsolutizma, dok je Pietro Gobetti u Mussoliniju više osporavao "zavodnika nego tiranina, a u fašizmu više očinsku vlast negoli diktaturu". Možda je takvom pojmanju pridonio niz rasprava objavljenih u Italiji dvadesetih godina, čak i iz fašističkih redova, da fašizam nije zamišljen kao diktatura. Ferrero je 1923./24. pisao o Mussolinijevu nastojanju da izbjegne diktaturu, a sam je Duce u rujnu 1925. A. Briandu tvrdio kako nipošto ne teži diktaturi. I jedan od bliskih njegovih suradnika, M. Rocca, zegovornik svojevrsnoga revisionističkoga krila unutar Fašističke stranke, tvrdio je kako se nastojalo pokret "legalizirati" i "konstitucionalizirati", tj. uvesti ga u okvire tadašnjega liberalnodemokratskog poredka.

Svrstavanje talijanskog fašizma u "blaži" oblik diktature još je češći kod kasnijih analitičara. Redovito se konstatiralo kako je Mussolini već krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina

našao kompromis sa središtim društvene moći koja su naslijedena iz prethodnog razdoblja, tj. s gospodarstvom, Crkvom, umjetničkim organizacijama i pokretima i sl., a prevladavalo je mišljenje da je uništenje klasnog društva i planiranje društvenih struktura nužna pretpostavka nastanka totalitarizma. Brzezinski je u tom kontekstu govorio o "potpunoj socijalnoj revoluciji" (*a total social revolution*), dok je H. Arendt 1951. ocjenjivala kako su samo nacionalnosocijalizam i boljevizam "markantni realni tipovi totalitarne diktature", dok je talijanski fašizamobiljezen primarno autoritarnošću. Jaspers u već spominjanom djelu, čiji je prvtosak objavljen 1958., Mussolinijevu Italiju uopće ne ubraja u totalitarne države (baš kao ni Francovu Španjolsku), dok za spomenutoga A. Feilera (*Der totalitäre Staat*, 1937.) nije bilo dvojbi o totalitarnoj naravi talijanskog fašizma. H. Seton Watson, kako smo vidjeli, smatra da je "Mussolinijeva vlast u Italiji bila daleko od totalne" (Prilog 5), a

podjednako misli Leszek Kołakowski (Prilog 11).

Analizirajući temeljito organizaciju totalitarne države, A. Aquarone je 1965. došao do zaključka da "pod fašizmom totalitarna država, tj. potpuna integracija društva u državu, nikad nije bila ostvarena", a istoga je mišljenja tri godine kasnije bio poznati Renzo De Felice, za kojega je fašizam u osnovi "stari tradicionalni režim, koji se sada, doduše, predstavlja u partijskoj odori i u kojem su poduzete određene promjene u autoritarnom smislu, ali one nipošto ne dostaju da bi ga se moglo označiti totalitarnim sustavom". Za Petersena nema dvojbe da sam Mussolini i političko vodstvo fašističkog pokreta nisu imali razrađene planove za uspostavljanje jednostranačke diktature, a još manje za izgradnju totalitarnog režima.

Komunizmu je mjesto među totalitarnim sustavima

U "realne tipove totalitarne diktature" Klaus Hildebrand (*Stufen der Totali-*

mogu opstati bez nasilja. No, ne bi nmogli ostati na vlasti duže vrijeme bez stanovite identifikacije potlačenog puka sa svojim vodama. (...)

Apsolutizam (...) već sadrži glavne institucionalne principe modernog liberalizma. Totalitarna diktatura je, međutim, apsolutna negacija tih principa, budući glavni represivni organi nisu sudovi i administrativna tijela, već tajna policija i partija. Do kraja razvijena totalitarna diktatura jest forma što ju industrijsko društvo može poprimiti ako postane potrebnim da se maksimiraju represivni, a eliminiraju liberalni elementi. Ali, totalitarna diktatura ne nastaje samo u modernom industrijalizmu. Spartu i Dioklecijanov režim možemo tretirati kao dva ranija vrlo poučna eksperimenta.

Franz Neumann: *Bilješke uz teoriju diktature*, u: *Demokratska i autoritarna država. Studije o političkoj i pravnoj teoriji* (1957., hrv. izd. 1974.)

19. Moskva i Beograd: Kremaljski mauzolej ili Kuća cvijeća

"Lenjin je više živ od svih živućih!" obznanjuju parole i plakati koji se vide na svakom koraku. 'Lenjin je najčovječniji od svih ljudi!' obznanjuju drugi, i takvim postupanjem ljudskost uistinu uzdižu u božansko. (...) Tisuće i tisuće ljudi strpljivo čekaju da u pobožnom strahopoštovanju

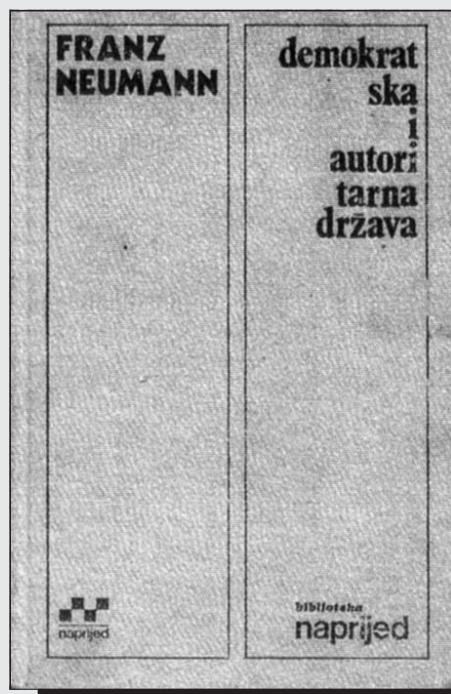
ugledaju mrtvi lik čovjeka koji je za života bio prorok i vođa revolucije, a nakon smrti temelj najmasovnije, najsilovitije i najsvestranije propagandne obrade razuma i čuvstava kojoj je ikada u povijesti bio izložen kakav narod. (...)

To je ono najsvetije – Velika Misterija Boga Ideologije. (...) Činjenica je, naime, da je Lenjin pretvoren u boga, a lenjinizam u religiju. U toj vjeri se dijete počinje odgajati već u jaslicama, i Lenjin je jedna od prvih riječi koje upoznaje i savladava novi sovjetski građanin. Lenjinov lik ga zatim prati kroz čitav život; to je nadnaravni lik najgenijalnijeg mislioca svih vremena, najvećeg revolucionara i vođe što ih je do sada rodilo čovječanstvo, najplemenitijeg humanista svih vremena, ukratko, uvijek i posvuda naj, naj, naj! (...) Tako je postao bog, partija se pretvorila u njegovu crkvu, a svaki generacijski sekretar u Velikog svećenika."

Janez Stanič, *Bijele pjege socijalizma* (1985.)

20. Zajednički ideološki korijeni socijalizma i fašizma

«Htio bih najprije istaknuti različite dimenzije, a onda spomenuti važne skretnice totalitarne politike. Ona se od kraja 19. stoljeća širi u tri velike dimenzije: (1) nastanak totalitarnih *ideologija* zbiva se u sklopu mišljenja o rasnoj i klasnoj borbi; (2) uspon totalitarnih *pokreta* ubrzan je

tarismus-Forschung, 1968), svrstat će samo "njemački i ruski sustav", dok je Mussolinijev režim ostao u zametku. Engleski povjesničar E. Lyttelton pisao je 1973. kako "Mussolinijev zahvat u talijansko društvo nije bio tako snažan, a njegov utjecaj nije išao tako duboko kao onaj Hitlerov ili Staljinov. Fašizam je mnoga područja talijanskog života ostavio praktično nedirnutima, ali to ne znači da se smije smatrati kako fašizam nije predstavljao snažan lom u razvoju Italije." Slično je u velikoj mjeri tvrdio i A. Cassels (*Fascist Italy*, London, 1969.), ocjenjujući kako fašistička Italija «nije bila totalitarna, nego obična nacionalistička diktatura (*just an ordinary nationalist dictatorship*)».

Josif V. Staljin

Napominjući da je Europa prve polovice XX. stoljeća zapravo bila "Europa diktatora", Hans Maier oštro luči musolinijevski fašizam od diktature generala Piłsudskoga, "vojne i razvojne diktature" Kemal-paše Atatürka i "kasnih" diktature Salazara i Franca. No, za nj svrstavanje fašizma i nacionalsocijalizma u isti koš totalitarizma predstavlja "demonizaciju fašizma" i istodobno "relativizaciju nacionalsocijalizma". Karl Dietrich Bracher u diktature ubraja brojne poredke nastale nakon 1917.: Madžarsku (Horthy), Poljsku (Piłsudski), Portugal (Salazar), Španjolsku (Franco), te Austriju i Grčku (Metaxas), kao i "baltičke i balkanske države", ali totalitarizam pronađe samo u Njemačkoj i Sovjetskom Savezu s njegovim satelitima.

politčko-društvenim potresima modernizacije i Prvoga svjetskog rata; (3) izgradnja totalitarnih *sustava vlasti* događa se u vakuumu poratnog doba i zbog neuspjeha novootemljenih demokracija.

Taj je razvitak vidljiv već u sedamdesetim i osamdesetim godinama 19. stoljeća. Idejno i duhovnopovijesno dolazi do burnih događaja poput francuske Komune 1871. i velike gospodarske krize koja za posljedicu ima radikalnu kritiku kapitalizma s dalekosežnim posljedicama. Jer to s jedne strane dovodi do zaoštravanja i radikaliziranja socijalizma u antiliberalnom smislu marksističke doktrine, s parolama o diktaturi proletarijata; s druge strane dolazi do rasističkog zaoštravanja nacionalizma i antisemitizma, što za posljedicu ima ekstremne biologisko-darvinističke teorije o društvu, koje kao temeljno načelo političkoga uzdižu rat naroda umjesto klasne borbe, te odnos prijatelj-neprijatelj i 'pravo jačega'. Obje te ekstremne ideologije pozivaju se na prevratničke Darwinove spoznaje i suvremenu znanost, štoviše, obje nastupaju sa zahtjevom znanstvene nepogrješivosti. (...)

Intelektualne babice totalitarnih ideologija djelovale su i prema lijevo i prema desno: Mussolini, koji je izvorno bio radikalni socijalist i tek je u ratu postao utemeljiteljem fašizma, ima snažne korijene u Marxu i Nietzscheu. Na drugoj se strani odvijao spor o reformističkome ili revolucionarnom shvaćanju socijalizma, koji je pred kraj 19. i početkom 20. stoljeća izradio radikalnu, nasilničku verziju, koju su s dalekosežnim povijesnim posljedicama posebice zastupali francuski filozof nasilja Georges Sorel (1908.) i ruski prvorazborac diktatorskoga jednopartijskog socijalizma, Lenjin.

Karl Dietrich Bracher: *Das 20. Jahrhundert als Zeitalter der ideologischen Auseinandersetzungen zwischen demokratischen und totalitären Systemen* (1987.)

21. Marksizam kao religija

"Marksizam, odnosno marksizam-lenjinizam, u biti je vrlo zatvorena ideologija, uvjerenja da poznaje jedinu i posljednju istinu, da je objektivna istina njezin isključivi

posjed i da osim njezine drugih istina uopće nema. Svaka druga ili drugačija istina uopće ne može biti istina, već samo ovakva ili onakva zabluda proistekla iz ostataka prošlosti, iz premalene prosvijetljenosti ili iz kakvih drugih subjektivnih i objektivnih razloga - svakako, nije istina. Istina je samo jedna, i toj je jedinoj istini zbog zakonitosti društvenog razvoja objektivno sudeno da konačno i pobijedi".

Janez Stanič, *Bijele pjege socijalizma* (1985.)

22. Marxova apologija revolucionarnog terorizma.

"Marx se u 'Neue Rheinische Zeitung' u više navrata izjašnjavao u prilog terorizma. U broju od 13. siječnja 1849. pisao je o ustanku Madžara, čiju je revolucionarnu ulogu precjenjivao:

'Prvi put u revolucionarnom pokretu 1848., prvi put poslije 1793., usuđuje se jedna nacija okružena nadmoćnim snagama kontrarevolucije, da kukavčkomu kontrarevolucionarnom bijesu suprotstavi revolucionarnu strast, bijelomu teroru crveni teror. Prvi put poslije dugo vremena nalazimo doista revolucionaran karakter, čovjeka koji se usuđuju prihvatići rukavicu očajne borbe u ime svog naroda, koji je za svoju naciju i Danton i Carnot u jednom liku – liku Lajosza Kossutha'.

Već prije toga, u broju od 7. studenoga 1848., Marx je povodom pada Beča pisao: 'U Parizu će biti izboren uništavajući protuudar lipanjske revolucije. Pobjedom crvene republike u Parizu, armije iz unutrašnjosti zemlje bit će bačene na granicu i preko granice, te će se pokazati stvarna snaga partija koje se hrvu. Tad ćemo se sjetiti lipnja, listopada, i tad ćemo i mi uskliknuti: Vae victis!' Uzaludni pokolji poslije lipanjskih i listopadskih dana, beskonačna žrtvena svečanost nakon veljače i ožujka, sam kanibalizam kontrarevolucije, uvjerit će narode da postoji samo jedno sredstvo da se skrate, pojednostavite i koncentriraju užasnja agonija starog i krvave porođajne muke novoga društva, samo jedno sredstvo – *revolucionarni terorizam*'."

Karl Kautsky, *Terrorismus und Kommunismus. Ein Beitrag zur Naturgeschichte der Revolution* (1919.)

I Manfred Funke smatra da Španjolska, Portugal i međuratna Poljska spadaju u autoritarne, a ne u totalitarne diktature. Za Jaspersa je Francov režim "diktatura, ali nipošto totalitarna" - u Španjolskoj se sloboda i dostojanstvo pojedinca ipak štite u mjeri koja tu zemlju čine sastavnim dijelom Zapada. Isti filozof, poznat po svom otporu nacionalsocijalizmu, ocjenjuje da je Njemačka bila dvanaest godina diktatura, od čega sedam godina totalitarna; u totalitarne režime, međutim, ubraja sovjetski (post-staljinistički!), kao i režime moskovskih satelita. Eckhard Jesse (*Die Totalitarismusforschung im Streit der Meinungen*, 1999.) pojma "totalitaran" smatra konstitutivnom sastavnicom staljinizma i nacionalsocijalizma, ali ne i fašizma.

Richard Löwental (*Beyond Totalitarianism*, 1984), pak, u totalitarne svrstava ne samo nacionalsocijalistički, nego i fašistički i komunistički (dakle, ne isključivo staljinistički) sustav, i to primarno radi njihova "ideološkog nastojanja koje teži jednoj totalnoj promjeni društva na svjetskoj razini".

Guy Hermet ističe bitne zajedničke značajke ova tri sustava, koje posebno povezuje "socijalno destrukturiranje". On, međutim, naglašava kako je "lenjinistički teror 1918.-1922. uveliko nadmašio fašističku, pa čak i nacionalsocijalističku primjenu nasilja..." Podsjećajući na inflaciju pojma **totalitarizam**, koja je uvjetovana dnevopopolitičkim razlozima, Hermet zaključuje da

je "sve u svemu, inkarnacija fašizma još manje totalitarna nego njegov diskurs. On ponajviše u vodstvu države poprima oblike tromoga i ornamentalnog totalitarizma, ali nipošto totalitarnog sustava koji bi sveobuhvatno prožeо društvo". Što se nacionalsocijalizma tiče, napominje da je **Daniel Guérin** istaknuo kako ni nacizam, "unatoč svojim totalitarnim zahtjevima, nije homogen", da su "Wehrmacht s jedne, a Gestapo i SS s druge strane bili kao pas i mačka" i da je «kapitalistička buržoazija u totalitarnoj državi ostala autonomnom snagom», na što je upozorio već **Franz Neumann**, istaknuti američki pravnik njemačkog podrijetla, poznat po svome oštrom protivljenju nacionalsocijalizmu.

(nastavit će se)

23. Nema komunističke revolucije bez diktature proletarijata i crvenog terora!

"Tko želi postići cilj, ne može zapostavljati sredstva. Borbu treba provoditi takvom silinom, da bi se doista omogućila samovlada proletarijata. Ako već zadaća socijalističkog prevrata traži diktaturu – 'jedini oblik u kojem proletariat može ostvariti državnu vlast' – onda se diktatura mora osigurati uz bilo koju cijenu. (...)

Tko se iz načelnih razloga odriče terorizma, tj. mjera pritiska i zastrašivanja uperenih protiv razjarene i oružane kontrarevolucije, taj se mora odreći političke dominacije radničke klase, njezine revolucionarne diktature. Tko se odriče diktature proletarijata, taj se odriče socijalne revolucije i može prekrižiti socijalizam. (...)

Revolucija traži od revolucionarne klase da ona ostvari svoj cilj svim sredstvima koja su joj na raspolaganju: ako je potrebno – oružanim ustankom, ako nema druge, terorom. Revolucionarna klasa koja je s oružjem u rukama osvojila vlast, dužna je i svakako će s oružjem u rukama gušiti sve pokušaje da joj se ona preotme iz ruku. (...) Teror može biti veoma djelotvoran protiv reakcionarne klase koja ne želi sići sa scene. (...) Isto tako postupa i revolucija: ona ubija pojedince, zastrašuje tisuće. U tom smislu crveni teror se načelno ne razlikuje od oružanog ustanka, na koji se izravno nastavlja. Državni teror revolucionarne klase može 'moralno' osuđivati samo onaj tko načelno odbacuje (na riječima) uopće svako nasilje –

dakle svaki rat i svaki ustanak. Za to je potrebno biti naprosto licemjeran kveker.

"Ta po čemu se u tom slučaju vaša taktika razlikuje od taktike carizma?" – pitaju nas popovi liberalizma i kautskijanstva.

Zar vi to ne razumijete, bogomoljci? Objasnit ćemo vam. Caristički teror bio je uperen protiv proletarijata. Carska žandarmerija proganjala je radnike koji su se borili za socijalistički poredak. Naši organi strijeljaju veleposjednike, kapitaliste, generale koji nastoje restaurirati kapitalistički poredak. Osjećate li ovu nijansu? Da? Za nas, komuniste, ona je posve dovoljna. (...)

Crveni teror je oruđe koje se primjenjuje protiv klase koja je osudena na propast, ali ne želi nestati.

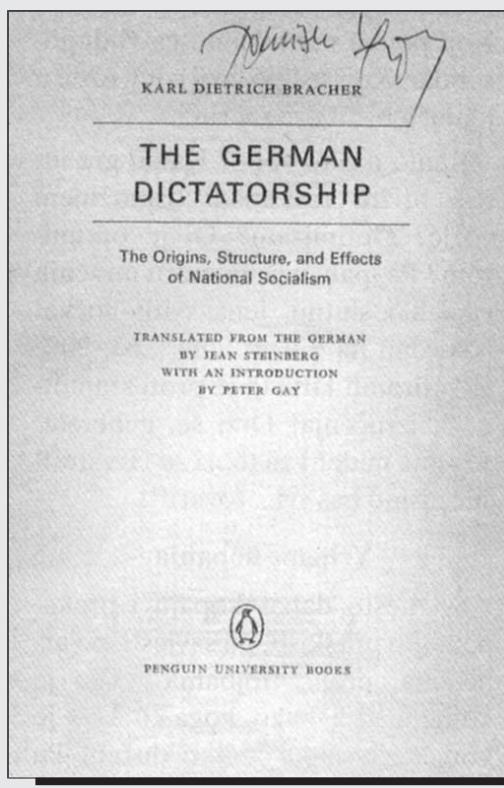
Lav D. Trocki, Terorizam i komunizam (1925.), u: **Lav Trocki: Iz revolucije**, Rijeka 1971.

24. Ljudska bića kao robovi i stvari

"Ideja da su dosadašnji buržui postali bespravna stoka onih koji su im ranije bili podređeni kao radnici, urodila je sljedećim ukazom radničkog sovjeta Murzilovka: 'Sovjet daje ovim drugu Gregoriju Sarajevu punomoć da po vlastitom izboru i nahodenju, *rekvirira* i dovede u vojarnu **60 žena i djevojaka** iz klase građana i mešetara, za upotrebu topničke divizije smještene u Murzilovki, područje Brianska'."

Karl Kautsky, Terrorismus und Kommunismus. Ein Beitrag zur Naturgeschichte der Revolution (1919.)

(Priredio i preveo: Tomislav Jonjić)
(nastavit će se)

K. D. Bracher, studija o nacionalsocijalističkoj diktaturi

PISMA IZ ISTRE

Tužna, ter okrutna sudbina mojega tovara

Moro, smo ga zvali. Tega moga tovara. Moga dida Ive, kojega je virno i strpljivo do smrti služija. I sve nas unuke. Koji smo ga nemilice jahali i hraštili po njemu s palicon, brižnemu. I u galop ga tirali. Tagadap ... tagadap ... tagadap! Klopet ... klopet ... klopet! Onomatopeje iz stripova o divljen zapadu. "Tovare jedan", - bi ti rekli kad biš stupicece dela. - "Pak zašto, dide, zašto su ten brižnen, dobren i pametnen blagu dali tako grdo ime? Tovar!"

Inšoma, uti naš Moro je svu svoju pamet tovarsku i svoje četiri noge, uvrga u službu moga dida Ive zvane Šure. Koji je glavu svoju bija založija za slavu i pobjedu K und K monarhije. I bolne noge svoje iz tega rata doma donija. Pak mu je Moro bija spas.

Lipi Moro moj, škužaj ča ti sad tek uvo pismo pišen. Prosječni tovar nijenu rigu uglavnjen ne dobije, ma ti si roman zasluzija, vero si! Zasad neka ti posveta budu uvh par ... o Bože! Suzah, ča mi na voči dojdu kad se na te domislin.

U zadnje san vrime vidno uzna predova. U tin svojin melankoničnin lamentacijami. Najprije san žalija za boljon prošlosti. Koja se neće više vratiti. E, dide moj! Sad žalin za uvon sadašnjosti u strahu ud budućnosti. I pomisl na zadnje putovanje tvoje, Moro moj. Kad si prvi i zadnji put doša iz sela u veliki grad. Samo da dovezeš voći. Pak da te isluženega i nepotribnega daju ... tamo!

Udvajk san Brijune mrzija. Forša za to ča je na njima jedan bivši bravarski glumija cara. Ma sigurno za to ča si, Moro moj, tugo moja... Bože, kako je to teško! Ča si poslužija za

Piše:

Blaž PILJUH

hranu lavovima u zoološken vrtu!
Na tin Brijunima.

Ala, šu, dosta! Bilo je š njin i veselja, van ja rečen. Jer, uti naš Moro, kad bi samo nanjušija tovaricu koja se "pase", bi svu tovarsku pamet svoju zgubija. Pak je tako jene prigode sprid mlina upregunt u pun vozić vričah šenice, skočija na tovaricu upregnutu u pun vozić muke (brašna!). Pa sad si provajte zamisliti kakov kažin, kakov cirkus je načinija!

Inšoma, u to zadnje vrime, sjetin se ja češće na tega moga tovara. Kad slušan sve te razne politikantske poštupalice. "Ljudi ispred politike"! A ja vidin samo... tovara isprid svoga gospodara! Bezazlenega, dobroćudnega, dugouhega tovara. Koji pojma nima kamo ga vodi gospodar. Koji se lipo vozi i drži uzde u jenoj, a bić u drugoj ruki.

Kamo nas to vode? Kamo gre uti naš brižni rasklmani, ispražnjeni voći? Optimizam? Di je optimizam? Pa ipak, u uven moru mračnih vizijah i slutnji, jena svitla točka! Niki dan na TV-u ... he ... he, 90% anketiranih Hrvata je proti sramotnega izručenja! Drži se, generale! Još ima nade! I za te... i za Hrvate!!! Jer nismo baš svi... tovari!!!

Vrijeme kopanja

Svi nešto danas kopaju i prekapaju. Po prošlosti, po savjesti, po arhivama, po ... "fojbama"! Tko je kome kad i kako koga...! Tko je kome, zaaašto i koliko dužan! Pa sam i ja počeо. Od telefonskog imenikak istarske županije! Pa počeо od A i došao do kraja B. Za ovaj članak, dovoljno! Pa sam tako

izvukao sva... "talijanska" prezimena i sva srođna hrvatska i poredao ih. Evo, pa čitatje: Ambrossi (Ambrožić), Anddreani (Andreančić), Andresich (Andrešić), Babich (Babić), Bachiaz (Baćac), Bacich (Bačić), Banco (Banko), Banich (Banić), Banovazz (Banovac), Barazz (Barac), Barbalich (Barbalić), Barbancich (Barbančić), Baressi (Barešić), Barlessi (Barlešić), Bogni (Boljun), Bolanaz (Bolanac), Bolobichio (Bolobić), Bonassi (Bonas), Bonassin (Bonašin), Bonaza (Bonaca), Borosani (Borozan), Barssi (Baršić), Bosich (Bosić), Bossi (Bosić), Bradich (Bradić), Bartolich (Bartolić), Brencich (Brenčić), Brenco (Brenko), Breschi (Breščić), Bruni (Brunić), Brusich (Brusić), Buich (Buić), Buralo (Burul), Bursich (Buršić), Bussletta (Bužleta), Butcovich (Butković)...

Pa, ako niste znali, Talijani su po okupaciji Istre, poslije I. svjetskog rata, zabranili hrvatsku rič i hrvatsko ime. I nametnuli Hrvatima izmišljena talijanska imena i prezimena. Po propasti Italije i dolaskom Jugoslavije, prepusteno je savjesti svakog pojedinca da zadrže nametnuto mu "talijansko", ili vrati staro hrvatsko prezime. Moji su se roditelji odlučili za drugu varijantu. Inače bih i ja danas bio... Giurzan!!! Zasad samo toliko onima u Istri, koji su iz svojih politikanskih razloga lupetali o nekoj "konvivenci" koja da je ovdje uvijek vladala. I onima u Italiji, koji pokušavaju dokazati da je međuetnički sukob u Istri započeo poslije 1943. ili 1945.!

BLAŽENI ALOJZije STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (XIV.)

NADBISKUP STEPINAC PREMA USTAŠKOM POKRETU

U Pavelićevu memorandumu "Hrvatsko pitanje" ta politika je konkretno navedenim činjenicama potvrđena. Te činjenice su podudarne s mnogim člancima sadržanim u glasilu "Židov". Prema tomu, taj memorandum nije nikakav programatski antisemitski spis nego predstavka, kojom se Ustaški pokret obraća jednoj suverenoj državi, upoznajući je sa svojim političkim stajalištima i ciljevima i sa stanjem u svojoj domovini, želeći zadobiti njezinu naklonost. Kako se židovstvo, koliko se može suditi po javnim istupanjima njegovih predstavnika, nikada nije desolidariziralo s protuhrvatskim režimom ili se na bilo koji način ogradilo od njega, nego ga je hvalilo i podupiralo, ono se je u hrvatskoj javnosti s razlogom moglo doživljavati kao strano tijelo i neprijatelj hrvatske državne nezavisnosti. Iznošenje takvog shvaćanja u "Hrvatskomu pitanju" i poneke protužidovske note u nekoliko letaka nije nikakav antisemitizam, ako se pod tim misli na mržnju prema bilo komu, a pogotovo nije rasizam. To je bila prirodna, normalna i očekivana reakcija ugroženoga naroda na postupke, kojima mu se je dovodio u pitanje opstanak. Brakovi nekih ustaških prvaka sa Židovkama dokazuju, da taj pokret nije bio opterećen rasizmom.

Odnos Ustaškoga pokreta prema Židovima nedvosmisleno je razjasnio Budak, kada je, izdajući tjednik «Hrvatski narod», u lipnju 1939. napisao: "Tjednik 'Hrvatski narod' nije i ne će biti antisemitsko glasilo, ali isto tako ne će nikada voditi ničiju, pa ni židovsku nego samo hrvatsku narodnu politiku. Mislim, da je ovo posve jasno i da mora zadovoljiti svakoga Židova ..." (231).

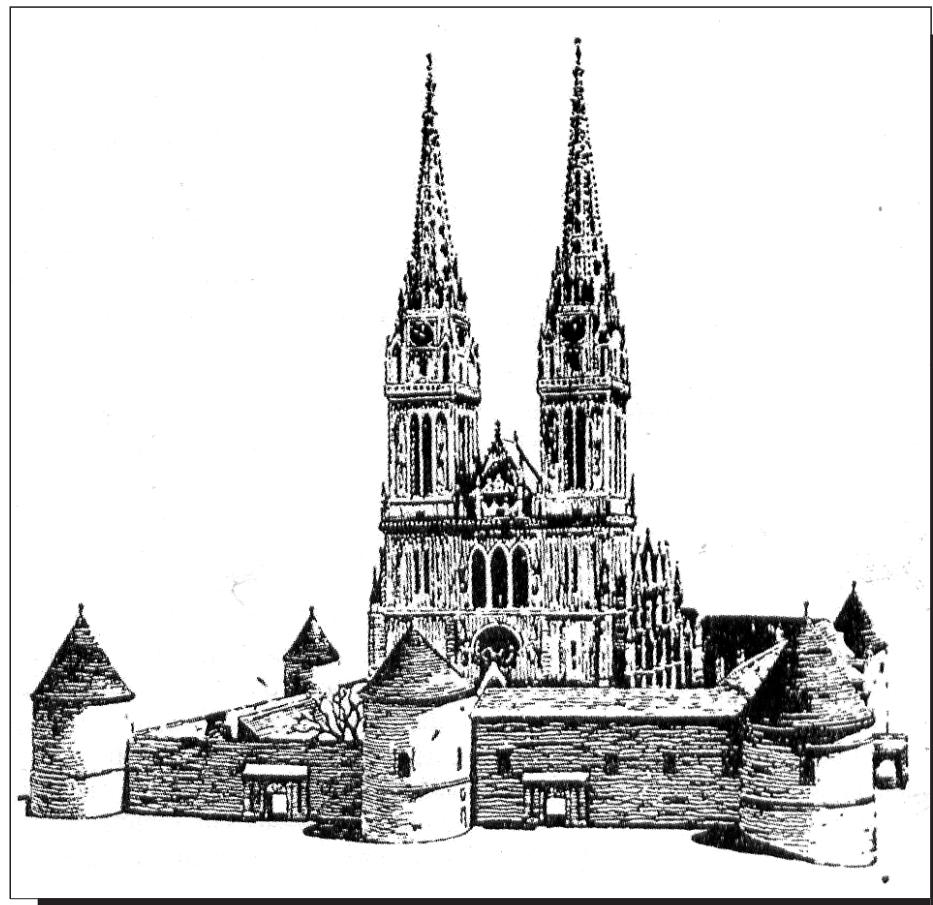
Piše:

Ivan GABELICA

To liberalno stajalište, u komu nema ni trunka antisemitizma ili rasizma, bilo je, na žalost, izmijenjeno u praktičnoj politici za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. O tomu, dakle i o razlozima promjene te politike, govorit će se u idućem dijelu knjige. Da je do toga došlo pod inozemnim, sigurno njemačkim, pritiscima, za sada će se navesti samo svjedočanstvo bl. Alojzija Stepinca, kojemu je teško poricati istinoljubivost. Na ispitivanju pred OZN-om u Zagrebu 20. svibnja 1945. on je izjavio, da je prigovorio Paveliću zbog rasnih zakona, zahtijevajući od njega, da ukine "tu

sramotu, koja sigurno nije nikla iz hrvatske duše", na što mu je Pavelić odgovorio: "Jasno je, konačno i moja supruga nije čiste arijske rase, pa prema tome nije taj zakon izašao po našoj namisli i volji" (232). Ovim je sve rečeno. Ali ni tada se političke mjere protiv Židova nisu opravdavale rasnim teorijama nego njihovim navodno nesocijalnim ponašanjem u društvu. Na tomu se je temeljila antisemitska promidžba.

Dakle, izuzevši antisemitizam, koji mu je bio nametnut za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, Ustaški pokret nije imao ni jedne dodirne točke s fašizmom i nacionalsocijalizmom. Svaka eventualna sličnost je prividna, jer potječe iz bitno različitih motiva i u bitno različitim okolnostima. Na to je mislio i prof.

Aleksandar Seitz, visoki hrvatski državni dužnosnik, kada je u Karlovcu 8. kolovoza 1943. izjavio, da je pogrješno "naš vladavinski sustav prosudjivati po tome, kako se on očituje u ovako teškim prilikama", misleći pri tomu sigurno na rat(233). Sve će to potvrditi i drugi dokazi, koji se navode.

Neuspjeh borbe demokratskim sredstvima

Emigriravši iz Hrvatske u siječnju 1929., Pavelić je otišao u demokratsku Austriju, a ne u fašističku Italiju, i nastanio se je u Beču, odakle je namjeravao povesti borbu za rušenje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i za uspostavu slobodne i nezavisne hrvatske države. Tek kada je 25. rujna 1929. izgnan iz Austrije, otišao je preko Njemačke u Italiju, s kojom ga, očito je, nisu vezale nikakve posebne, pa ni ideološke simpatije. U svome političkom radu povezivao se je sa svima onima, za koje je mislio, da mu mogu ili da su mu spremni pomoći u rušenju jugoslavenske države i oslobođenju hrvatskoga naroda, bez obzira na njihova ideološka shvaćanja. U tu svrhu odmah nakon stvaranja te države počeo je održavati stalne sveze sa skupinom hrvatskih časnika u Beču (**Sarkotić, Duić, Perčević**), koji su opet bili povezani s austrijskim i mađarskim političkim krugovima. Godine 1927. osobno se je povezao 26. lipnja s Italijom, 29. listopada s Mađarskom, a početkom prosinca s Unutrašnjom makedonskom revolucionarnom organizacijom (VMRO), kojoj je stajao na čelu **Vančo Mihajlović**. Dana 19. travnja 1929. došao je s **Gustavom Perčecom** u Sofiju, na poziv Makedonskoga nacionalnog komiteta, s kojim je sutradan, 20. travnja, u mjestu Banki, kraj Sofije, podpisao sporazum o zajedničkoj borbi za slobodnu i nezavisnu Hrvatsku i Makedoniju. Slične sporazume podpisao je u ime Ustaškoga pokreta 17. ožujka 1933.

Spomenik kardinalu Stepincu u njegovu rodnom Krašiću

u Budimpešti s Kosovskim komitetom, kojega je predstavljao **Hasanbeg Priština**, a 24. srpnja 1933. u Zuerichu s Mađarskom revolucionističkom ligom, u ime koje je nastupio **dr. Tibor Eckhardt**.

Nasuprot tomu, nacional-socijalistička Njemačka je sustavno progona ustašku emigraciju i one-mogućaval joj rad. **Dr. Branimir Jelić** tvrdi, da ga je Gestapo pozivao i zatvarao "bar četrdeset do pedeset puta, a od toga u toku jedne godine" bio je dvadeset pet puta zatvoren i osam puta je stupio u štrajk glađu(234). O onemogućavanju ustaške djelatnosti govore i njemački diplomatski dokumenti. U pismu, što ga je njemački državni tajnik **dr. Lammers** poslao 30. studenoga 1933. **Rosenbergu**, poglavaru vanjskopolitičkoga ureda NSDAP-a, a u kojemu se traži, da dužnosnici NSDAP-a ne ometaju zabranu izlaženja ustaških novina, izričito stoji: "Reichskanzler je, kako znate, iz ideoloških razloga protiv bilo kakvih pomaganja i podupiranja

emigranata". U okružnici njemačkoga ministarstva vanjskih poslova, poslanoj raznim njemačkim poslanstvima 27. i 29. listopada 1934. u svezi s marsejskim atentatom, također se izričito tvrdi: "Hrvati nisu nikada primili nikakve financijske pomoći od bilo kojeg njemačkog ureda. Naprotiv, njemačka i jugoslavenska vlada surađivale su uvijek protiv hrvatskih emigranata"(235). I sama Italija je prema njima dvolično postupala. Kad god je mislila, da se može sporazumjeti s Jugoslavijom, zabranjivala je rad Ustaškoga pokreta, a ustaše je, uključivši i samoga Pavelića, zatvarala, slala u zatočeništvo i raseljavala po Italiji, tako da ne mogu doći u svezu jedan s drugim. Prema tomu, niti su Pavelić i Ustaški pokret najprije i isključivo tražili oslonac u fašističkoj Italiji i nacional-socijalističkoj Njemačkoj, niti su im ga ove širokogrudno davale. Bilo je upravo obratno.

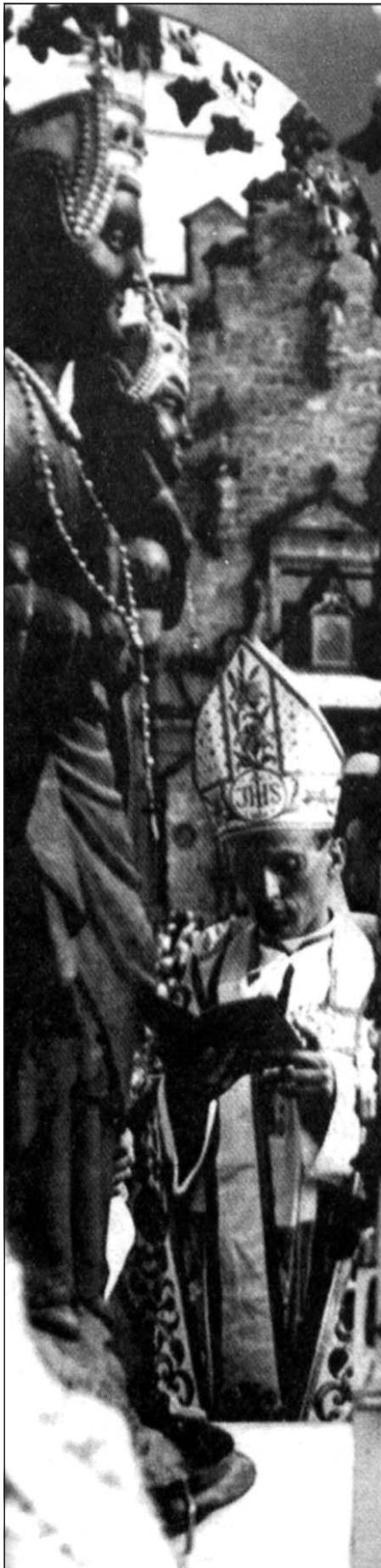
Po dolasku u emigraciju Pavelić se je najprije, krajem srpnja godine 1929., obratio svjetskoj demokratskoj javnosti spisom "Uspostava hrvatske države trajan mir na Balkanu". Spis je tiskan u New Yorku. U njemu je u kratkim crtama upoznao tu javnost s međusobnim odnosima Hrvata i Srba, položajem hrvatskoga i ostalih nesrpskih naroda pod srbijskom vlašću, bezuvjetnim zahtjevom hrvatskoga naroda za državnom nezavisnošću, što je ujedno jamstvo mira na Balkanu, a time i u Europi, jer Srbija svojom šovinističkom i imperijalističkom politikom prema svim susjednim državama predstavlja trajnu pogibelj za taj mir(236). Dana 1. rujna iste godine uputio je apel Društvu naroda u Genevi, kojim ga upoznaje s nasiljima srbjanskih vlasti nad hrvatskim narodom, mogućnošću izbijanja oružanoga sukoba između Hrvatske i Srbije, ako se hrvatskomu narodu ne omogući ostvarenje prava na samoodređenje i odlučnim zahtjevom, "da oboružana snaga kralje-

vine Srbije isprazni hrvatske zemlje, kako bi Hrvati opet mogli u miru uređiti svoju državu", odklanjajući ujedno od hrvatskoga naroda odgovornost za posljedice, koje bi mogle nastati izbijanjem sukoba(237).

Nekoliko godina kasnije on se je opet, objavlјivanjem spisa "Ekonomski obnova podunavskih zemalja", obratio svjetskoj, dakle i demokratskoj, javnosti. U njemu ističe, da je ekonomski obnova Podunavlja nemoguća bez političkoga rješenja, a toga opet nema bez uspostave slobodne i nezavisne hrvatske države (238). U međuvremenu su se sa sličnim zahtjevima oglasile i hrvatske udruge iz inozemstva i to "Hrvatski savez" iz Serainga, Belgija, 3. studenoga 1931.(239), "Hrvatski domobran" iz Buenos Airesa 31. srpnja 1932. (240) i Liga za oslobođenje Hrvatske iz San Francisca 27. studenoga 1932. (241). Sve su te udruge bile usko povezane s Ustaškim pokretom. "Hrvatski savez" se je svojim zahtjevom obratio Društvu naroda, a Liga za oslobođenje Hrvatske senatskom odboru za vanjske poslove i državnomu tajniku Sjedinjenih Američkih Država, ministrima vanjskih poslova Engleske, Njemačke, Francuske, Italije, Bugarske, Mađarske i Austrije i senatoru Kalifornije s molbom, da se ta stvar iznese pred svjetski forum, što je u ono vrijeme moglo biti samo Društvo naroda. Na sve ove apele, prosvjede, rezolucije i predstavke Društvo naroda i svjetska demokratska javnost ostali su gluhi.

Otklon od totalitarnih ideologija

Tek nakon svega toga, kada je i Italija započela pregovore o zaključenju sporazuma s Jugoslavijom, a Pavelić, izišavši iz zatvora, kao i ostale ustaše stavljene u zatočeništvo i pod strogi policijski nadzor, zbog čega je zaprijetila propast Ustaškomu pokretu, on se je memorandumom "Hrvatsko pitanje" obratio nacional-socijalističkoj Njemačkoj. No, i ona je držala, da joj je korisnije prijateljstvo s Jugo-

Nadbiskup Stepinac

slavijom, pa se na taj memorandum i na hrvatske težnje sve do podkraj ožujka 1941. nije ni osvrtala. Pavelić se je i na drugi način pokušao izbaviti iz izolacije koju mu je nametnula Italija. U veljači 1937. htio se je tobože radi specijalističkoga pregleda, prebaciti u Švicarsku, «ali su Talijani odbili njegov zahtjev da posjeti 'medicinskog' specijalista u Genčvi» (242.) Kada je riječ o spisima "Uspostava hrvatske države trajan mir na Balkanu" i "Ekonomski obnova podunavskih zemalja", uočljivo je, da je Pavelić u njima doslovno slijedio način razmišljanja **dr. Eugena Kvaternika**. Kao što je Kvaternik pokušao zainteresirati Francusku za hrvatski problem i dobiti njezinu pomoć za uspostavu nezavisne hrvatske države, u promemoriji princu **Jérômeu Napoleonu** od 20. svibnja 1864. je dokazivao, da je nezavisna hrvatska država uvjet slave i veličine Francuske, tako je sada Pavelić u spomenutim spisima tvrdio, da je nezavisna hrvatska država jedino jamstvo mira, sigurnosti i napredka ne samo na Balkanu nego i u cijeloj Europi(243). Dakle, Pavelić i Ustaški pokret su u emigraciji težište svoje promidžbene djelatnosti usmjerili baš prema demokratskim državama i organizacijama, želeći zadobiti u prvom redu njihovu naklonost, ali bez uspjeha. U tomu su slijedili hrvatske uzore, a nisu kopirali tuđe.

Gotovo od početka svoje djelatnosti Ustaški se je pokret izričito ograđivao od fašizma i nacional-socijalizma. Tako je **Ante Valenta**, tajnik "Hrvatskoga domobrana" za Južnu Ameriku, pisao godine 1935. "da domobranstvo nema ništa zajedničkog ni sa fašizmom, ni s komunizmom, ni s kapitalizmom, ni sa klerikalizmom"(244). "Hrvatski domobran" je naziv, pod kojim je Ustaški pokret djelovao u Sjevernoj i Južnoj Americi. Pavelićeva izjava iz već spominjanoga letka iz 1937., da "Ustaški pokret nije nastao niti je osnovan radi i u svrhu kakovih ideoloških maksima općenite naravi, nego kao

revolucionarni pokret za oslobođenje hrvatskoga naroda ispod tuđeg gospodstva i za uspostavu samostalne i nezavisne države Hrvatske", u stvari je ogradijanje i od fašizma i od nacionalsocijalizma. No, Pavelić se je izričito ogradio od fašizma i u jednoj svojoj poruci u Hrvatsku godine 1938., u kojoj je rekao, da se treba "u svakoj djelatnosti i radu služiti ustaštvom a pobjijati neprijateljski protivnički manevr, kojim oslobodilačku borbu i borce nastoje okrštavati sa frankovstvom, fašizmom i drugim imenima, želeći tako kod neupućenih kompromitirati ljudi i djela"(245). Tvrdeći da fašizam i nacionalsocijalizam odgovaraju samo duši talijanskoga odnosno njemačkoga naroda, od tih ideologija se je ogradio i Budak, kada je 1939. napisao, da "nitko ne bi uspio, da kod sebe uvede bilo fašizam bilo nacizam, jer ni jedna ni druga nauka ne odgovara duši nijednog drugog naroda", pa su zbog toga a ne zbog protivljenja vlasti propali pokušaji osnivanja tih pokreta kod drugih naroda(246). Ali jugoslavenski orijentirana hrvatska historiografija, koja se je bavila ovom problematikom, tvrdi, da se je Pavelić knjigom "Strahote zabluda", objavljenom 1937. u Italiji, deklarirao za fašistički sustav(247). To ne odgovara istini. U "Strahotama zabluda" Pavelić se bavi teorijom i praksom komunizma, kao najvećega ljudskog zla, pa se pita, kako mu se suprotstaviti. U suprotstavljanju komunizmu, po njemu, fašizam i nacionalsocijalizam su uspješniji od liberalne demokracije, koja omogućuje njegovo širenje. No, on ta tri sustava podrobno ne analizira pa se i ne opredjeljuje ni za jedan od njih(248).

Inače, mnogi su istaknuti ustaški dužnosnici krajnje se negativno izražavali o fašizmu i nacionalsocijalizmu. **Dr. Julije Makanec** je pisao, da je "fašizam pogazio slobodu pojedinca" i da će neki narodi "morati u krvi natrag osvajati slobodu, koje su se u teškim trenucima svoga kolektivnoga života odrekli"(249). **Prof. Ivo Oršanić**, kasnije upravni za-

povjednik Ustaške mladeži, isticao je, da su svi nositelji totalitarizma (komunizma, fašizma, nacionalsocijalizma) "nosioci zla i zločina" i da je svaki totalitarizam "negacija životnoga smisla, i prema tome absurd"(250). **Dr. Vilko Rieger**, neko vrijeme pročelnik za promidžbu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, tvrdio je, da "sva tri sistema, nacionalni socijalizam, fašizam i komunizam, nose despotske oznake, oni su diktatorski i autokratski", da nitko nema

Dr. Julije Makanec

pravo svoj društveni poredak drugomu nametati, pa ni komunisti, fašisti i nacionalsocijalisti, i da je hrvatski narod protivan svakoj diktaturi(251). **Franjo Nevistić**, sigurno jedan od najpoznatijih ustaški orijentiranih sveučilištaraca uoči Drugoga svjetskog rata, iznosio je stajalište, da "njemački rasizam, koji je osnov cijelom naziranju nacionalsocijalizma i koji prožima duboko cijeli pokret, znači negaciju kulturne strane fašizma, negaciju momenata spiritualnosti i religioznosti", pa se poziva na ruskoga filozofa **Berdjajeva**, da je nacionalsocijalizam gori i od komunizma, a fašizam mu opet "svojom težnjom za socijalnim unitarizmom i totalitarizmom, pa svojim nekim supsidijarnim rekvizitima", koji se "iza nj redovno pojavljuju (militarizam, ekspanzivnost i t.d.), prijeti opasnošću da

prekorači granice svoga socijalnog poziva na štetu lične slobode, koja je prvi preduvjet ljudske sreće uopće"(252). Takva shvaćanja bila su općenito raširena u ustaškim redovima, pa je to moralo izazvati nezadovoljstvo s Ustaškim pokretom šačice nacionalsocijalista, predvođene **Stjepanom Bućem** i **Slavkom Govedićem**, koja je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pokušala osnovati nacionalsocijalističku stranku, ali su hrvatske državne vlasti to onemogućile, a kolovode te zamisli su redarstveno nadzirale(253). Ali neprijateljstva između ustaša i tih nacionalsocijalista nisu se iscrpljivala samo u tome. Izgleda, da je ponekad među njima dolazilo i do fizičkih obračuna, koja su završavala smrću. Tako **Hans Helm**, njemački policijski attaché u Hrvatskoj, javlja svojoj središnjici u Berlinu, prema prijevodu na srpski jezik, da je 6. kolovoza 1942. ubijen «na ulici u Zagrebu Wilhelm Hamp, Folksdjočer i pripadnik Hrv. nac. socij. partije, od strane agenata ustaške policije». Izričito tvrdi, da je «u pitanju političko umorstvo, pošto su članovi ove, od Slavka Govedića rukovodjene partije, zauzimali stav protiv tada postojećeg režima», a većina njih «saradivala je obaveštajno tesno sa nemačkim ustancovama», a naročito sa samim Helmom (254).

Dakle, Ustaški pokret nije bio ni fašistički ni nacionalsocijalistički, nego izvorno hrvatski i osloboditeljski. To potvrđuje i činjenica, da se je bl. Alojzije Stepinac drugačije držao prema Ustaškomu pokretu nego prema fašizmu i nacionalsocijalizmu.

Stepinčev odnos prema Ustaškom pokretu

Cijelim Stepinčevim "Dnevnikom" rasute su misli, da su komunizam, nacionalsocijalizam, fašizam, liberalizam i masonerija zlo za čovječanstvo. Zavisno o političkim prilikama i događajima, on jednom posebno ističe pogibelj od masonerije i liberalizma, a drugi put od nacionalsocijalizma,

Papa Pio XII., žestoki protivnik totalitarnih ideologija

izma ili pak od fašizma, ali komunizam mu je uvijek najveće zlo za ljudski rod. Za ovo bi se moglo navesti mnoštvo primjera, ali za odnos prema nacional-socijalizmu i fašizmu dovoljan je samo jedan. Zajedno s još nekim hrvatskim biskupima Stepinac je od 3. do 12. studenoga 1938. posjetio ad limina Apostolorum Sv. Oca Pia XI. O njegovu razgovoru s papom Nežić je, između ostaloga, zabilježio: "Iz sveg razgovora video je nadbiskup, da je danas nacional-socijalizam i fašizam osim boljevizma najgora stvar u očima sv. Oca" (255). A to je bilo i u njegovim očima, jer je on uvijek kao odani sin Katoličke crkve nepokolebljivo slijedio stajališta Sv. Stolice.

Budući da je Ustaški pokret djelovaо tajno, Stepinac za dugo vremena nije stupio u dodir s njegovim predstavnicima niti je donosio sud o

njemu. Hrvatsku seljačku stranku, koja je djelovala najprije polulegalno a zatim posve legalno, držao je stanzito vrijeme jedinim političkim predstavnikom hrvatskoga naroda, s njezinim se je prvacima, osobito s Mačekom, često susretao, to je bilježio u svomu "Dnevniku", u kojem su sadržane i njegove ocjene o njihovu ponašanju i djelovanju. No, bez obzira što se je sav posvetio životu i radu Crkve i nije htio pripadati ni jednoj političkoj stranci ili pokretu, on je pomno pratilo političke prilike u Hrvatskoj, jer je to zadiralo u život njegova naroda, pa ni njemu, kao ni predstavnicima inozemnih država u tadašnjoj Jugoslaviji, nije moglo ostati nezapaženo političko rasploženje u Hrvatskoj.

Bilješke:

231.

Dr. Mile Budak: Poruka prijateljima, "Hrvatski narod" br.2o., Zagreb, 22.6.1939., str. 2.

232. Zapisnik sastavljen 20.V.1945. o saslušanju preuzvišenoga gospodina nadbiskupa zagrebačkog dr. Alojzija Stepinca, HDA, MUP DOS 301681, kutija 1, omotnica 1, str. 57.
233. Aleksandar Seitz, nav. dj., str. 269.
234. Dr. Branimir Jelić: Političke uspomene od jeseni 1923. do proljeća 1948., u knjizi: "Političke uspomene i rad dr. Branimira Jelića", pripredio dr. Jere Jareb, Cleveland, 1982., str. 134.
235. Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića, str. 224. - 230.
236. Dr. Ante Pavelić: Uspostava hrvatske države trajan mir na Balkanu, izdanje, Madrid, 1998., str. 31., 37., 38., 40., 42., 45.
237. Rudolf Horvat, nav. dj., str. 447. - 451.
238. Dr. Ante Pavelić: Ekonomika obnova podunavskih zemalja, HDA, kutija 23, fond 1561, serija 013.0.4., omotnica 12, str. 1556. - 1562.
239. "Grič", evropski prilog "Hrvatskog domobrana", Buenos Aires, 5.12. 1931.
240. Isto, 8.10.1932.
241. Isto, 7.1.1933.
242. James J. Sadkovich, Italian Support for the Croatian Separatism 1927-1937, New York-London, 1987., 289.
243. Franjo Bučar: Promemorija Eugena Kvaternika, Zagreb, 1936., str. 36., 38., 40., 44., 47. - 48.
244. Ante Valenta: Tumač načela "Hrvatskog domobrana", Buenos Aires, 1935., str. 50. - 51.
245. Dr. Ante Pavelić: Temeljne misli o ustaškom radu, "Ustaša", vjesnik Hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta, Zagreb, 2.1.1944., str. 3- 4.
246. Dr. Mile Budak: Susret revolucija: boljevičke, fašističke i nacističke, "Hrvatski narod", Zagreb, 21.9.1939., br. 33., str.1.
247. Dr. Fikreta Jelić-Butić, nav. dj., str.24. - 25.; Bogdan Krizman, nav. dj., str. 309., i Ivo Goldstein, nav. dj., str. 94.
248. Dr. Ante Pavelić: Strahote zabluda, Zagreb, 1941., str. 249. - 273.
249. Dr. Julije Makaneć: Ličnost u današnjem svijetu, "Hrvatsko kolo", knj.XIX., Zagreb, 1937., str.236.
250. Ivan Oršanić: Problem totalitarizma, "Hrvatska smotra", Zagreb, 1937., br. 5. - 6., str.302. i 305.
251. Dr. Vilko Rieger: Naš društveni poredak, "Hrvatska smotra", Zagreb, 1937., br.ll., str. 627. - 628.
252. Franjo Nevistić: Naša kulturna orientacija, "Almanah hrvatskih sveučilištaraca", Zagreb, 1938., str. 89. - 90.
253. Bogdan Krizman: Pavelić između Hitlera i Mussolinija, Zagreb, 1980., str. 178., 316. i 328. - 338.; Izvještaj ustaškoga poručnika Perice Zelića, HDA, Zbirka izvornih dokumenata NDH, III. - 78.
254. HDA, Arhiv Hansa Helma, kut. 12, f. 132.
255. Bilješka 104., str. 65.

(nastavit će se)

PRILOG ŽIVOTOPISU DRA MILE BUDAKA (VII.)

(SV. ROK, LIKA, 30. KOLOVOZA 1889. — ZAGREB, 7. LIPNJA 1945.)

Budak je, u smislu pisma Kascheu, dao upute Ratkoviću, da poduzme korake kod njemačkog ministarstva vanjskih poslova. Na to je Ratković posjetio državnog tajnika Steengracha 22. listopada i predao mu notu glede uvođenja hrvatske civilne uprave na Rijeci i hrvatskom osoblju, zadržanom u Trstu i sprječenom nastaviti put na Rijeku. U noti — koju Krizman naziva promemorijom — bio je «obraden historijat Rijeke i okolice». U razgovoru Steengracht je bio dosta nestrpljiv, te odmah izjavio, «da prituže njegove vlade smatra neumjesnim». Zamolio je Ratkovića, «da prenese svojoj vladu kako

Piše:

*Dr. Jere JAREB,
Loretto, Pennsylvania, SAD*

Zagrebu o tom razgovoru Krizman nije pronašao u hrvatskoj raštrkanoj dokumentaciji, ali je bio dešifriran od Nijemaca — koji su to redovito činili s hrvatskim brzovojavima između Zagreba i Berlina i obratno — i komentiran od Steengracha, u bilješci od 23. listopada, proslijeđenoj Ribbentropu. Steengracht tvrdi, «da Ratkovićev prikaz razgovora ne odgovara stvarnom toku»¹⁵⁹.

Dr. Mile Budak kao poslanik u Berlinu

je poslanik Kasche već početkom listopada dobio zadatak da saopći poglavniku kako je cijelo traženo područje ustaničko, pa se stoga može smatrati njemačkim operacionim područjem. Führer se stoga sad mora isključivo baviti time da suzbije pobunu i sprječi iskravanje Engleza i Amerikanaca. On se ne može trenutačno baviti državnopravnim pitanjima granica dok traju borbe... Na tom (njemačkom) stavu nije se do danas ništa izmijenilo»¹⁵⁸. Ratkovićev izvještaj

General Glaise, u svojstvu vojnog izašlanika, izvjestio je 23. listopada svoje nadredene, «da je kao budući fašistički poslanik u Zagrebu naznačen bivši prefekt u Trstu Tullio Tamburini. Njegov dolazak u Zagreb prima hrvatska vlada s izvjesnom nelagodnošću s obzirom na talijansko etničko iverje na dalmatinskoj obali i na uspomenu bivšeg poslanika Casertana»¹⁶⁰.

U brzovjavu, upućenom 24. listopada Vrhovnoj Komandi, general Glaise

sažeо je svoj telefonski razgovor od predhodnog dana:

«Posjedovni odnosi u različitim dijelovima nekadašnje jugoslavenske obale Jadrana moraju konačno biti razjašnjeni Hrvatima a u jednom pitanju i Nijemcima, ako ne već politički, a ono ipak u pogledu uprave. Između 8. i 12. rujna prevladavao je utisak kod Hrvata a time i njemačkih oružanih snaga kao da je Hrvatskoj obećana obala od Rijeke do južno od Dubrovnika i predana joj na upravljanje. Zatim je došlo do prvih sumnja o prostoru Rijeka-Sušak. Dok je feldmaršal E. Rommel u telegramu Glaiseu izdao dozvolu za put u Trst i Rijeku jednom transportu hrvatskih upravnih vlasti za to područje, Glaise je telefonirao Gauleiter Rainer i rekao da je 'prefektura' Rijeke zajedno sa Sušakom dodana njegovom vojnom području, da je već ondje uveo upravu koja vodi računa o izrazito hrvatskom karakteru Sušaka i da je stoga prisiljen taj transport vratiti iz Trsta u Zagreb. Glaise se u svom svojstvu opunomoćenog generala proglašio nenađežnim; smjesta je obavijestio poslanika Kaschea o svemu i daljnje telefonske razgovore s Gauleiterom i njegovim zamjenikom vodio isključivo po Kascheovom ovlaštenju. Glaise je sasvim na miru pomislio da ipak nije svršishodno prvo buditi kod Hrvata nade, a zatim ih razarati. Ako je Rijeka već talijanska, to Sušak sasvim sigurno nije. Razgraničenje u tom prostoru, dakle, uslijedilo je prema Rimskom ugovoru od 18. V. 1941. koji je Hrvatima ostao u posebno neugodnoj uspomeni»¹⁶¹.

Hrvatsku notu od 21. listopada — predanu od Ratkovića Steengrachtu 22. listopada — Ribbentrop je proslijedio Hitleru uz svoje «Zabilješke za Führera», datirane 26. listopada, koje glase:

«1. Kad se saznao za izdaju vlade P. Badoglia, povjerio mu je Führer zadatak da vodi brigu kako bi Hrvati brzo zaposjeli Dalmaciju i prodrli na obalu. Ribbentrop je na to telefonski dao poslaniku Kascheu odgovarajuće upute i rekao mu kako njemačka strana predpostavlja da će poglavnik sad umarširati u Dalmaciju. Razgovor je bio voden tako da je poslanik Kasche iz njega mogao razabrati u izvjesnoj mjeri da se Hrvatima pri njihovu zaposjedanju Dalmacije ne određuju točna teritorijalna ograničenja, nego da im se daju donekle slobodne ruke. Svakako nisu pri tom bile spomi-

njane bilo kakve pojedinosti. Ribbentrop je samo upitao poslanika žele li Hrvati zaposjeti slovensko područje, što je Kasche, međutim, zanijekao.

2. Poslanik Kasche je prednje saopćio poglavniku, i Hrvati su pošli prema dalmatinskoj obali. U razgovoru je Kasche izjavio poglavniku da je Njemačka suglasna da Hrvati zaposjednu ona područja na dalmatinskoj obali koja su do 1941. godine bila jugoslavenska, dok o Rijeci mora priupitati svoje nadležne. Kasche doduše nije imao upute da se tako precizno izražava, ali je na temelju telefonskog razgovora prepostavio da je s njemačke strane uzeto u obzir tako širokogrudno uređenje pitanja granice.

3. U međuvremenu je poglavnik dao javne izjave o Rijeci i otocima koji leže pred njom, osobito Krk.

4. Na to je Ribbentrop o tome referirao Führeru i iz kratkog razgovora tako shvatio Führera da Kasche ima poglavniku saopćiti ovo: Führer je uzeo na znanje poglavnikovo mišljenje o pojedinostima pitanja granice na istočnoj obali Jadrana, posebno istočne Istre, Rijeke sa zaledjem i sjeverne otočne grupe. Međutim, za Führera stoje pri sadašnjem položaju vojne nužnosti u središtu svih razmatranja. Spomenuti krajevi strategiske su točke prvog reda i stoga su ih morali proglašiti operacionim područjem *Wehrmacht*. Izjave koje je Kasche prenio poglavniku odnosile su se stoga samo na područja Dalmacije koja je Hrvatska odstupila Italiji povodom talijanskih zahtjeva 1941. godine. Izjava njemačke strane nije se odnosila na istočnu Istru, Rijeku i spomenuto grupu otoka. Osiguranje tih područja kako od oružanog zahvata Engleza i Amerikanaca tako i njeno osiguranje od ustanika izazvalo je potrebu da ih *Wehrmacht* zaposjedne, brani i njima upravlja. Samo snaga njemačkog oružja u tim krajevima može hrvatskom narodu zajamčiti sigurnost da su sadašnje velike teritorijalne tekovine Hrvatske konačne. Njemačka je strana sigurna da će poglavnik i hrvatski narod spoznati i uvidjeti te vojne nužnosti i razumjeti ako Führer ne želi da se u tom pogledu veže nekim teritorijalnim razgraničenjima. Ribbentrop je pri tom mislio da se poglavniku povođom riječkog područja i otočne grupe jasno kaže kako ti krajevi ne bi smjeli pripasti Hrvatskoj, jer bi inače s obzirom na javne izjave mogle nastati teškoće i nejasnoće pri zaposjedanju i preuzimanju uprave nad njima.

5. U toku jedne konferencije o položaju (tkzv. *Lagebesprechung*) Rib-

MINISTAR VANJSKIH POSLOVA

Dok. Reg. 9/5 - 3-1
u 354.

Bilježka o razgovoru

S kim: ..... Dam: ..... Sat: .....

Predmet: *Croatopolj*

Odgovor:

Poduzeće-mjesto:

Talijanima u tom talijanskim područjima, da on saopći svoj vlasti Hrvatsku državu vlasti sećaju, da je prije istička republika Hrvatska vlasti saopćiti, prije vlasti Hrvatska ovako rečen po stečku Tomislavu, da vlasti prije [poništavaju] rečenstva ugovora i saopćiti prijedložiti vlasti hrvatskih osnovi, Kako su nani Talijani u vlasti Istra, vlasti i raznijed u Kolatko to ne učinju prije, vlasti je potrebno da on sa vlasti domaće u vlasti starbene i jere, jer bez toga ne bi moglo postojati austro-ugarska suradnja, pa bi ujedno vojne sustav sačinio, a drugi obnoviti.

Saopćenje osim potdruži, jer se nije moglo izraziti u vlasti i vlasti sećajući vlasti. Osim, isti s usagovornom

S. 1030/43 vol. 4. 11. 43

J. Budak

Priznanje razvrgnuća Rimskih ugovora kao uvjet za dolazak novoga talijanskog poslanika – Budakov naputak poslanstvu u Berlinu (4. XI. 1943.)

bentrop je predočio Führeru telegram upućen Kascheu, a Führer je toj instrukciji prigovorio. Stoga je Ribbentrop telefonski upitao Kaschea je li uputa već izvršena i pošto se to nije zabilo, opozvao je prvu i u Zagreb uputio novu ovog sadržaja: Führer se zahvaljuje poglavniku na brzojavu i sa zadovoljstvom je uzeo na znanje da je hrvatski narod riješen da se do krajnjih granica založi za pobjedu, i da se osjeća sudbinski povezan s njemačkim narodom. Što se sad tiče novih teritorijalnih zahtjeva iz poglavnikova teleograma, to je područje koje dolazi u obzir — kao što je poglavniku poznato — izrazito ustaničko područje. Njemačke jedinice ondje vode izvanredno teške borbe. Cijelo je područje njemačko operaciono područje. Führer je prisiljen da se sada bavi isključivo time da suzbije pobunu i sprječi iskrcavanje Engleza i Amerikanaca. S državnopravnim pitanjima granice u tim

područjima ne može se, međutim, sad baviti dok traju borbe.

6. Kako je pitanje o pripadnosti riječkog područja i otoka koji mu pripadaju ostavljeno otvorenim, to je, čini se, pobudilo Hrvate da prepostave kako im te krajeve u suglasnosti s njihovim navodnim etničkim i historijskim zahtjevima — jednog dana njemačka strana ipak preustvari. Stoga su poduzeli daljnje publikacije u tom smjeru, a osim toga htjeli su otposlati jednu upravnu komisiju na Rijeku koju je međutim, Gauleiter Rainer zaustavio u Trstu i vratio iznova u Zagreb. Takav korak doveo je do note hrvatske vlade koja je podastrijeta Führeru.

7. Tako su se odvijale stvari koje Ribbentrop želi ovime još jednom prikazati u vezi s notom što su je poslali Hrvati¹⁶².

Na sjednici Doglavničkog Vijeća od 25. listopada, Budak izvješće o

21.XI.1943
MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA
515-2-11
857-13

Zagreb, dne 21. studenoga 1943

Sifra broj: 1058/43
Predmet: Predaja note talijanskoj vladi.

MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA
Uredu gospodina Ministra

Šifra je primila od poslanstva NDH iz Berlina šifriranu brzoujavku sliedećeg sadržaja:

“TALIJANSKO POSLANSTVO DOSTAVLJA NOTU DATIRANU 17 STUDENA KOJOM PREMA DOBIVENOM NALOGU JAVLJA DA TALIJANSKA VLADA NASU NOTU OD 6 STUDENA RADI FORME I SADRŽAJA DRŽI NEPRIHVATLJIVOM TE JE ODLUCNO ODBIJA. NOTA VRAĆENA POSLANSTVU NDH U BERLINU. POD OVAKVIM OKOLNOSTIMA RATNA SITUACIJA TALIJANSKA VLADA RAZUMIJE SE ODUSTAJE POSLATI SVOJEGA POSLANKA U ZAGREB I EBUDE LI HRVATSKA DRŽAVNA VLADA PRI TOME STANOVISTU OSTALA, SMATRA CE TALIJANSKA VLADA DALJNI BORAVAK POSLANSTVA NDH U ITALIJI NEPOŽELJAN.”
Odpravnik poslova ad interim T 146/43.

Za dom spremni!

Š i f r a:
Zdr. M. Krasarac

*Dr Perić: da se u unutrašnjoj formi
razbiti poklicnu stranicu u Berlinu,
da bi poslati Tamburinu slom sa
sobom slusbenim izjmom o kojim je u
nosi govor.
Dajte danas odluku da se poslan
moći ne ostići*

Hrvatska nije popustila – za službeni su Zagreb Rimski ugovori prošlost: bilješka ministra Perića na brzojavu iz Berlina

događajima iza kapitulacije Italije, tvrdi, da je njemačka politika posebice na Rijeci, gdje je **Gigante** imenovan prefektom, «i opet protuhrvatska. Treba odlučnosti proti Niemcima! Ne smie se ovako dalje u vanjskoj politici». Zatim obavještava doglavnike o predstojećoj rekonstrukciji vlade. «On odlazi i neće da primi mjesto ministra pravosuđa»¹⁶³. Očito je prema ovome, da je Budak odlučio dati ostavku kao ministar vanjskih poslova 25. listopada ili koji dan prije, te da mu je tada Poglavlnik ponudio ministarstvo pravosuđa, što je Budak odio, odnosno nije prihvatio. Očito je također, da je ponovni Budakov polazak u Berlin kao hrvatskog poslanika također propao 25. listopada, ili, što je vjerojatnije, barem nekoliko dana prije toga.

Poslije svoje odluke da napusti ministarstvo vanjskih poslova, Budak je upravo kriknuo u brzojavu Ratkoviću 26. listopada. Nažalost, Krizman nije pronašao hrvatski izvornik toga brzozjava, nego ga navodi prema dešifriranom i prevedenom njemačkom tekstu. U tom brzozjavu Budak: «zahtjeva od poslanika Ratkovića da osobno i smjesta saopći Walteru Funku, Lutzu Schwerin-Krosigku, Meissneru, Steengrachtu i Bergeru kako je novi kurs njemačke srbofilske politike katastrofaln ne samo za Hrvatsku nego i za Njemačku. Osim toga, jedan takav zaokret smrtni je udarac zauvijek političkom moralu i hrvatsko-njemačkim odnosima. 'Postupak protiv nas u pogledu... (tako u originalu) Rijeke i okolice teško će naći

primjera u političkoj povijesti... (nedostaje tekst) sve je bilo priznato u ime Führera, a poglavnik je to objavio javnosti. Nakon toga oduzeti su... (nedostaje tekst) i Čabar oružanom silom i bez dogovora i stavljeni pod talijanski suverenitet. Zaprepaštenje i (pitanja?) kod prijatelja, slavlje kod neprijatelja. Pozdravite prijatelje i recite im da nam... (nedostaje tekst) nije bio slavna ni pobjeda. To im poručuje njihov zbilja vjeran prijatelj»¹⁶⁴.

Ratković je bez sumnje nastojao postupiti prema uputama svoga ministra, ali nedostaje dokumentacija o tome. Krizman je uspio pronaći jedan kratki Ratkovićev brzozav, koji je stigao u Zagreb 2. studenoga i bio nejasan u pogledu osobe s kojom je Ratković razgovarao a i u pogledu samog razgovora. Taj u Zagrebu dešifriran brzozav glasi: «Zamjeniku... (tako u originalu) rekao sam upotrebljeno i pismeno svoje osobno mišljenje da bi za bezkoristno najteže ublaženje teških posljedica događaj tamo na sjevernom Jadranu u našu upravu trebalo bi odmah predati barem krajeve otete naknadni zahtjev Rimskim ugovorima, to jest Krk otok, Sušak, Bakar i zalede s Čabrom uz zadržavanje prava i na ostale hrvatske krajeve»¹⁶⁵.

U Hitlerovom Glavnom Stanu 29. listopada održana je konferencija, u kojoj su se uglavnom ukratko raspravili vojnički problemi na Jugoistoku. Prisustvovali su joj pored Hitlera Ribbentrop, poklisari **Karl Ritter** i **Walter Hewel**, te poslanici **Hermann Neubacher**, **Edmund Veesenmayer** i Kasche. Hitler je u toku razgovora potpisao Odredbu o jedinstvenom vodstvu u borbi protiv komunizma na Jugoistoku¹⁶⁶. Razgovor se je vodio stojeći i Kasche je napisao o tome kratku bilješku tek 11. studenoga u Zagrebu¹⁶⁷. Očito ovom zgodom Ribbentrop — a vjerojatno i Hitler — ovlastili su Kaschea, da riješi s Rainerom problem civilne uprave u području Rijeke odnosno Sušaka.

Na povratku u Zagreb, Kasche se je zaustavio u Klagenfurtu, te s Rainerom pod-pisao 31. listopada 1943. promemoriju u vezi pitanja povezanih s operacionom zonom Jadransko Primorje (*Adriatisches Küstenland*):

«1. Administrativna granica između operacione zone *Adriatisches Küstenland* i šefa susjedne civilne uprave na Hrvatskom primorju utvrđena je. Na kopnu je čini hrvatsko-talijanska granica iz 1941. godine, dok na otocima ide duž stare granice zemalja Istre i Dalmacije Austro-Ugarske Monarhije. Pitanja koja se budu pojavljivala iz ovako povučene granice bit

će sporazumno rješavana između visokog komesara i šefa hrvatske civilne uprave. U tu će svrhu šef hrvatske civilne uprave uputiti jednog službenika za vezu u nadleštvo visokog komesara u Trstu.

2. Posebne hrvatske interese na području Sušak-Krk visoki će komesar uzeti u obzir posebnim reguliranjem za tu

komisiju upute jednog predstavnika njemačkog poslanstva u Zagrebu.

4. O tekućim lokalnim privrednim interesima koji proistječu iz tranzitnog saobraćaja Hrvatske preko Sušaka vodio bi računa hrvatski konzulat u Rijeci u sporazumu sa službenikom za vezu hrvatske vlade kod visokog komesara.

Novi ministar vanjskih poslova dr. Stjepo Perić u posjetu Ribbentropu

oblast i to tako da se ta oblast, koja se sastoji od velikih općina Sušak, Kastav, Bakar, Čabar i Krk, objedini u jedan samostalni komesarijat. On će, doduše, sačinjavati s Kvarnerskom provincijom jednu upravnu jedinicu, ali će se o posebnim hrvatskim interesima starati njihov izvanredni komesar. Tom komesaru dodijeljen je advokat **dr Špehar**, po narodnosti Hrvat sa Sušaka. Sva pitanja koja se neposredno tiču hrvatskih interesa, kao što su posebice policijska služba, sudstvo, školstvo i kultura uredivat će za to područje izvanredni komesar, dok će prefektura obavljati samo opće zadatke koje ne zadiru u narodnopolitičke interese. Službeni jezik u ovoj oblasti je hrvatski.

Visoki komesar je dalje spremam da za formiranje komesarijata upotrijebi i oficire i službenike iz Hrvatske, ako su porijeklom s područja Sušak-Krk i ako je moguće njihovo isključivo potčinjavanje visokom komesaru. Trebovanje takvog osoblja dostaviti će visoki komesar preko hrvatskog službenika za vezu.

3. Uređivanje svih privrednih pitanja koja proizlaze iz formiranja operacione zone *Adriatisches Küstenland* prema NDH bit će preneseno na posebnu mješovitu komisiju. Za staranje o pitanjima koja se odnose na ministarstvo vanjskih poslova predlaže se da u ovu

5. Budući da je snabdjevanje širih oblasti Dalmacije na sektoru prehrane zbog razorenih komunikacija moguće samo preko operacione zone *Adriatisches Küstenland*, hrvatska će vlada odmah uputiti jednoga svog predstavnika visokom komesaru radi uređenja daljeg transportiranja hrvatskih zaliha pšenice uskladištenih u Sušaku i Trstu. Visoki komesar suglasan je s tim.

6. Visoki komesar obećao je svoju podršku ako bi ulazak hrvatskih organa na hrvatski državni teritorij zbog razorenih saobraćajnica bio moguć samo preko operacione zone *Adriatisches Küstenland*. Promemorija nosi potpise Kaschea i Rainera i datirana je s 31. X. 1943.»

Poslije povratka u Zagreb, Kasche je razgovarao s Poglavnikom o promemoriji i njezinoj provedbi. «Poglavnik se izjavio da se slaže s postignutim dogovorom»¹⁶⁸.

General Glaise je izvjestio Vrhovnu Komandu, brzojavom 4. studenoga, «da se položaj na obali utoliko razjasnio što područje Rijeka-Sušak i otoci koji su u staroj Austriji bili istarski ostaje pod upravom pozadinskoga vojnog područja *Küstenland* (*Grupa armija 'B'*, civilna uprava Gauleiter Rainer), dok Zadar može preuzeti u svoje ruke hrvatska uprava»¹⁶⁹.

Kasche-Rainerova promemorija od 31. listopada 1943. ostala je na snazi do konca rata. Uza sva nastojanja Poglavnika, Budaka i **Lorkovića** hrvatska granica prema Italiji nije bila povučena. Bez sumnje — iako se to ne vidi iz navedenih dokumenata — postojao je veliki njemački interes — posebice kod njemačkih pripadnika bivše Austro-Ugarske — da Njemačka dobije stalni izlaz na Jadran preko Trsta i okolnih područja.

Kako smo već vidjeli — prema Glaiseovom brzojavu od 23. listopada 1943. — u Zagrebu se toga dana znalo, je **Tullio Tamburini** bio imenovan od talijanske fašističke vlade talijanskim poslanikom u Zagrebu. Nije nam poznato, je li to bilo najavljeni notom talijanskog poklisara u Berlinu, **Filippo Anfusa**, hrvatskom poslanstvu. U svakom slučaju, posljednji korak Budaka kao ministra vanjskih poslova bio je, da talijanska strana razjasni svoj stav prema Rimskim ugovorima od 18. svibnja 1941. Na 28. listopada, Budak je naredio brzojavom hrvatskom poslanstvu u Berlinu, «da verbalnom notom obavijesti poslanika talijanske republikanske fašističke vlade o poništenju Rimskih ugovora sa strane NDH»¹⁷⁰. Očito je Ratković izvršio ovu naredbu, iako ne raspolažemo dokumentom o tome. Ne čekajući talijanski odgovor na predhodno navedenu hrvatsku notu, Budak je 4. studenoga brzojavio hrvatskom poslanstvu u Berlinu:

«Saopćite odmah verbalnom notom talijanskom poklisaru, da on saopći svojoj vladi slijedeće:

Hrvatska državna vlada očekuje, da će fašistička republikanska vlada nama saopćiti, prije dolaska ovamo njena poslanika Tamburinu, da vlada priznaje poništenje rimskih ugovora i naše pripojenje svih hrvatskih zemalja, koje su nam Talijani oduzeli tim ugovorima i ranije. U koliko to ne učine prije, svakako je potrebno, da on sa sobom donese takovu službenu izjavu, jer bez toga ne bi mogla postojati nikakova suradnja, pa bi njezino prisustvo samo negativno djelovalo.

Saopćujemo ovim putom, jer nije moguća izravna veza sa fašističkom vladom. Obavestite o učinjenom»^m.

Kako se vidi iz ovog brzojava, Budak je tražio od talijanske vlade poništenje Rimskih ugovora, «i naše pripojenje svih hrvatskih zemalja koje su nam Talijani oduzeli tim ugovorima i ranije kurziv — Jareb». Dakle, Talijani su — prema ovoj nejasnoj formulaciji — trebali priznati pripojenje Hrvatskoj ne samo izgubljenih hrvatskih zemalja 18. svibnja 1941., nego i nekih neoznačenih teritorija,

izgubljenih «ranije». Vjerojatno je tu Budak mislio na Zadar i Rijeku.

Ratković je 4. studenoga bio ili na putu prema Zagrebu, ili je već stigao u Zagreb, vjerojatno na Poglavnikov poziv, o čemu opet ne raspoložemo dokumentacijom. Budak pred komunističkim sudecem istražiteljem kaže, da mu se je brzovaj od studenoga, «zamjerilo kao moj samovoljni čin», te da je to imalo «svoje posljedice»¹⁷². Vjerojatno pod tim Budak misli na svoju ostavku, koja je bila objavljena studenoga.

U odsustvu Ratkovića, odpravnik poslova hrvatskog poslanstva u Berlinu predao je talijanskom poklisaru Anfusu ne verbalnu, nego službenu notu, datiranu 6. studenoga, kada Budak više nije bio ministar vanjskih poslova. Nije nam poznat tekst te hrvatske note — vjerojatno je istovjetan Budakovoj stilizaciji od 4. studenoga — a njezin je datum poznat iz talijanskog odgovora.

Iako slijedeće više ne spada u ministrovanje Mile Budaka, radi podpunosti ovog slučaja potrebno je navesti. Anfuso je odgovorio na obje hrvatske note s notama datiranim 17. studenoga. Prva Anfusova nota od 16. studenoga, napisana na njemačkom jeziku, glasi:

«Talijanskom poklisarstvu je čast saopći poslanstvu Nezavisne Države Hrvatske, da je obavijestilo Nacionalnorepublikansku vladu Italije o noti vlade Nezavisne Države Hrvatske, odnoseći se na njezino jednostrano ponишtenje talijansko-hrvatskog ugovora od 18. svibnja 1941.

Na osnovu primljenih uputa, moli talijansko poklisarstvo, da bi hrvatsko poslanstvo izvijestilo vladu Nezavisne Države Hrvatske, da Nacionalnorepublikanska vlast Italije smatra gore spomenutu notu neprihvatljivom, zbog njezinog oblika i njezinog sadržaja te je odlučno odbija.

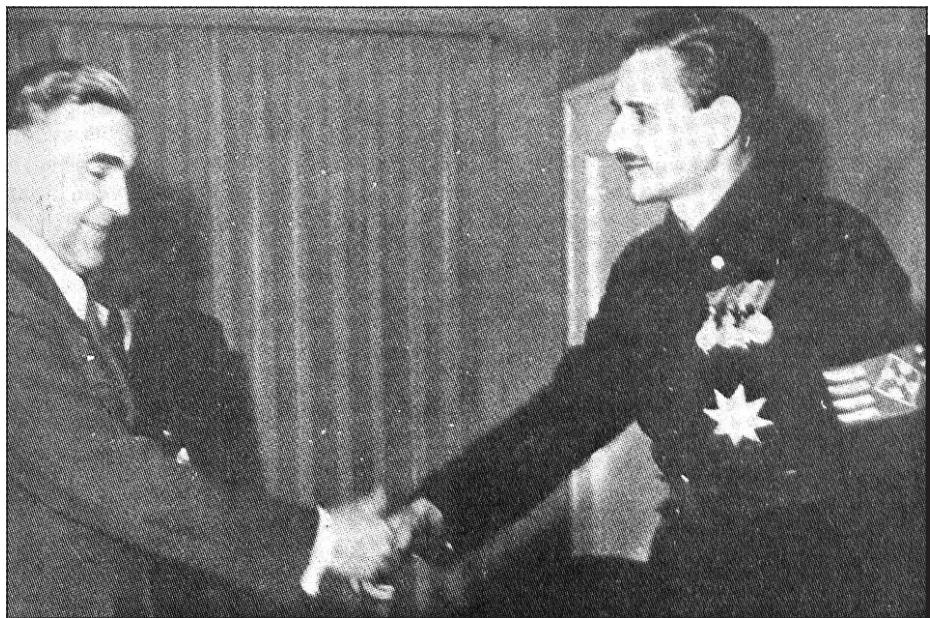
Nota se vraća u prilogu.

Pod ovim se okolnostima samo po sebi razumije, da će Nacionalnorepublikanska vlast Italije odustati od slanja talijanskog opunomoćenog poslanika u Zagreb i, bude li vlast Nezavisne Države Hrvatske ustrajala u svojem stavu, smatrati će Nacionalnorepublikanska vlast Italije nepoželjnim boravak hrvatskog poslanstva u Italiji.

Talijansko poklisarstvo unaprijed najljepše zahvaljuje hrvatskom poslanstvu za saopćenje ove obavijesti vlasti Nezavisne Države Hrvatske.

Berlin, 17. studenoga 1943.»¹⁷³.

Druga Anfusova nota, također datirana 17. studenoga, nije nam poznata u

Pavelić prima novoga madžarskog ministra vanjskih poslova

cijelosti, nego u brzovarnom sažetku, koji je otpravnik poslova poslao iz Berlina Zagrebu. Taj je brzovaj stigao u Zagreb 21. studenoga i glasi:

«Talijansko poslanstvo dostavlja notu datiranu 17. studena kojom prema dobivenom nalogu javlja da talijanska vlada našu notu od 6. studena radi forme i sadržaja drži neprihvatljivom te je odlučno odbija. Nota vraćena poslanstvu NDH u Berlinu. Pod ovakvim okolnostima ratne situacije talijanska vlada razumije se odustaje poslati svojega poslanika u Zagreb i bude li hrvatska državna vlada pri tome stanovištu ostala, smatraće talijanska vlada daljnji boravak poslanstva NDH u Italiji nepoželjan». Na samom dešifriranom berlinskom brzovaju, **Dr. Stjepo Perić** dao je nove upute — vjerojatno istog dana, 21. studenoga — hrvatskom poslanstvu u Berlinu: «Da se u usmenoj formi saobriće poklisaru Anfuzu u Berlinu, da bi poslanik Tamburini donio sa sobom službenu izjavu o kojoj se u noti govoriti.

Drugog diela da se poslanik uobće ne dotiče»¹⁷⁴.

Talijanska fašistička vlast nije se odrekla Rimskih Ugovora od 18. svibnja 1941. i nije poslala svoga poslanika u Zagreb do konca rata. S druge strane, hrvatsko poslanstvo i konzulati nastavili su svojim radom u Italiji do konca rata.

Bilješke:

¹⁵⁸ ADAP, E. VII, Dok. 52, 90; Krizman, *isto*, 193-194.

¹⁵⁹ Krizman, *isto*, 196-197.

¹⁶⁰ *Isto*, 196.

¹⁶¹ *Isto*, 197-198.

¹⁶² *Isto*, 200-201.

¹⁶³ Jareb, «Bilješke...», nav. dj., 172.

¹⁶⁴ Krizman, *nav. dj.*, 201.

¹⁶⁵ *Isto*, 210: A-VII, NDH, kut. 257, Br. reg. 50/5-2.

¹⁶⁶ ADAP, E. VII, Dok. 68, 133-134.

¹⁶⁷ ADAP, E. VII, Dok. 88, 180-181; Krizman, *nav. dj.*, 203.

¹⁶⁸ Kasche Ribbentropu, Zagreb, 3. XI. 1943.: Kasche je poslao tekst promemorije i sadržaj razgovora s Poglavnikom. Krizman, *isto*, 211-212.

¹⁶⁹ *Isto*, 213.

¹⁷⁰ A-VII, NDH, kut. 257, Br. reg. 49/5-2: Dr. Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945* (Zagreb: Sveučilišna Naklada Liber i Školska Knjiga, 1977.), 273, bilj. 204. Krizman nije zapazio ovaj brzovaj.

¹⁷¹ A-VII, NDH, kut. 257, Br. reg. 51/5-3, Krizman, *nav. dj.*, 1, 213. Faksimile ovog brzovaja — u Budakovom rukopisu — objavljuje Krizman, *isto*, 2, u slikovnom prilogu iza str. 144.

¹⁷² «Zapisnik saslušanja M. Budaka...», Krizman, *isto*, 1, 213.

¹⁷³ Jere Jareb, Pola stoljeća hrvatske politike (Buenos Aires: Knjižnica Hrvatske Revije, 1960.), 109-110. Na str. 110. donesen je i njemački original te note. Tu je notu sačuvao tadašnji tajnik hrvatskog poslanstva u Berlinu, Dr. Milan Blažeković, i stavio mi je na raspolaganje već 1960., na čemu mu se i ovdje zahvaljujem.

¹⁷⁴ A-VII, NDH, kut. 257, Br. reg. 53/5-2, Krizman, *nav. dj.*, 1, 225. Faksimile brzovaja primljenog u Zagrebu 21. XI. i Perićevog rukopisnog odgovora — napisanog na samom brzovaju — donesen je u slikovnom prilogu iza str. 144, Krizman, *isto*, 2. Jelić-Butić, *nav. dj.*, 273, bilj. 204, navodi, daje brzovaj hrv. poslanstva iz Berlina također pohranjen u Diplomatskom Arhivu Sekretarijata Inostranih Dela u Beogradu, Fond MVP NDH, 1058/43.

(nastavit će se)

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA (XXV.)

2423. PASRUNGA, Marija (Mile) - rod. 01.01.1915. u Plaškom. Osud. 1946. presudom Okružnoga narodnog suda Karlovac po ZPND čl. 3. t. 6, na 17 god. zatvora.

2424. PASTULović, Kata (Jakov) - rod. 01.01.1926. u Sv. Roku, Gračac. Osud. 1948. presudom Okr. suda Karlovac po ZPND čl. 3. t. 14. na 4 god. zatvora.

2425. PATAK, Milka (Luka) - rod. 12.09.1889. u Jakopovcu, Bjelovar. Osud. 1948. presudom po ZPND čl. 3. t. 14. na 10 mjes. zatvora.

2426. PATELKA, Štefanija (Slavko) - rod. 01.12.1909. u Zagrebu. Osud. 1946. presudom Divizijskoga vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 5 god. zatvora.

2427. PATI, Stjepan (Kolman) - rod. 08.09.1912. u Kapeli, Bjelovar. Osud. 1945. presudom Okružnog suda Bjelovar po UVS čl. 16.,17. na 18 godina zatvora.

2428. PATKOVČIĆ, Jela (Ignac) - rod. 04.05.1915. u Pupelicu. Osud. 1946. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 3 god. zatvora.

2429. PATRIČEVIĆ, Parpeda (Stjepan) - rod. 11.11.1904. u Dragotiću. Osud. 1947. presudom Divizijskoga vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.

2430. PATRIĆ, Anka (Jakov) - rod. 06.07.1911. u Vrtlinovcu. Osud. 1946. presudom Divizijskoga vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 14 mjes. zatvora.

2431. PAUKOVIĆ, Agata (Jakob) - rod. 02.02.1897. u Studenčima, Krmo. Osud. 1946. presudom Divizijskoga vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 6 mjes., zatvora.

2432. PAUNOVIĆ, Milka (Mato) - rod. 01.01.1905. u D. Markovcu. Osud. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 3. na 20 god. zatvora.

2433. PAVALAĆI, Manda (Karlo) - rod. 01.01.1900. u Novoselu. Osud. 1945. presudom Vojnog suda 11. Korp. oblasti po UVS čl. 10. na 5 god. zatvora.

2434. PAVEC, Kata (Đuro) - rod. 01.01.1896. u St. Pavlincima. Osud. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.

2435. PAVELIĆ, Fina (Mijo) - rod. 10.12.1928. u Koski. Osud. 1945. presudom Div. vojnog suda Požega po ZPND čl. ll. na 3 god. zatvora.

2436. PAVELIĆ, Kata (Frane) - rod. 01.01.1923. u Trnovcu. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Gospic po UVS čl. 10. i 14. na 2 god. zatvora.

2437. PAVELIĆ, Katica (Stjepan) - rod. 23.01.1925. u Posav. Podgajcima. Osud. 1946. presudom Div. vojnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 10. t. 14. na 6 god. zatvora.

2438. PAVELIĆ, Marija (Juraj) - rod. 01.01.1920. u Lovincu. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Grada Zagreba po UVS čl. 14. na 2 god. zatvora.

2439. PAVIČIĆ, Ana (Mile) - rod. 01.01.1904. u Šugarje, Gospic. Osud. 1947. presudom Div. vojnog suda Knin po ZPND čl. 3. t. 7, na 4 god. zatvora.

2440. PAVIČIĆ, Anka (Mato) - rod. 01.01.1911. u Gospicu. Osud. 1945. presudom Vojnog suda XI. Korp. voj. oblasti Like po UVS čl. 13. i 14. na 8 god. zatvora.

Priredio:

Jure KNEZOVIĆ

2441. PAVIČIĆ, Darinka (Bogdan) - rod. 14.12.1910. u Zagrebu. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 9. na 2 god. zatvora.

2442. PAVIČIĆ, Ljubica (Stjepan) - rod. 28.04.1923. u Osijeku. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 13 god. zatvora.

2443. PAVIČIĆ VULET, Vera (Ivan) - rod. 20.12.1920. u Bosanskom Grahovu. Osud. presudom Okr. suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 14 god. zatvora.

2444. PAVIĆ, Gizela (Stipe) - rod. 04.09.1915. u Zagrebu. Osud. 1952. presudom Kot. suda Maribor po KZ čl. 303/l na 10 mjes. zatvora.

2445. PAVIĆ, Delfa (Pavo) - rod. 15.08.1906. u Podgorju, Požega. Osud. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.

2446. PAVIĆ, Katica (Miško) - rod. 05.12.1909. u Bergalićima, Podravska Slatina. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Osijek po UVS čl. 13. na 8 god. zatvora.

2447. PAVIĆ, Manda (Ivo) - rod. 01.01.1944. u Brčkom. Osud. 1976. presudom Okr. suda Tuzla po KZ čl. 109. na 6 god i 6 mjes. zatvora.

2448. PAVIĆ, Sofija (Pavao) - rod. 15.06.1902. u Krapini. Osud. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 20 mjes. zatvora.

2449. PAVKOVIĆ, Vera (Marijan) - rod. 13.08.1921. u Tibnjancima. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Osijek po UVS čl. 14. na 5 god. zatvora.

2450. PAVLAK, Katica (Vid) - rod. 15.04.1922. u Zagrebu. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVS čl. 13 i 14. na 4 god. zatvora.

2451. PAVLAK, Ruža (Mile) - rod. 01.11.1925. u Brinju. Osud. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.

2452. PAVLAKOVIĆ, Vera (Nikola) - rod. 01.01.1926. u Karlovcu. Osud. 1945. presudom Vojnog suda IV. Vojne Oblasti JA po UVS čl. 14. na 8 god. zatvora.

2453. PAVLEK, Katica (Antun) - rod. 01.01.1929. u Starim Mikanovcima. Osud. 1947. presudom Okr. suda Sl. Brod po ZPND čl. 3. t. 14. na i god. zatvora.

2454. PAVLEK, Nada (Mijo) - rod. 12.03.1925. u Orahovici. Osud. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 10 mjes. zatvora.

2455. PAVLEK, Vera (Franjo) - rod. 02.07.1908. u Oreševici, Zlatar. Osud. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.

2456. PAVLETIĆ, Ema (Ivan) - rod. 01.01.1933. u Kompaniji, Buzet. Osud. 1954. presudom Okružnog suda Pula po KZ čl. 111. st. 1. i čl. 120. na 6 mjes. zatvora.

2457. PAVLETIĆ, Josipa (Ivan) - rod. 07.03.1927. u Knjićima. Osud. 1949. presudom Kot. suda u Buzetu na 14 mjes. zatvora.

2458. PAVLETIĆ, Lina (Petar) - rod. 14.10.1928. u Pavlatiću. Osud. 1949. presudom Kot. suda po čl. 3 i 11 st. 1 i 2. na 16 mjes. zatvora.

2459. PAVLIĆ, Branka (Dragutin) - rod. 06.01.1916. u Zagrebu. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Kom. Gr. Zagreba po UVS čl. 14. na 11 god. zatvora.

- 2460. PAVLIĆ, Jela (Mijo)** - rođ. 01.01.1895. u Zagrebu. Osuđ. 1948. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 7. na 1 god. zatvora.
- 2461. PAVLIĆ, Manda (Ivan)** - rođ. 24.04.1927. u Vrbovom Brdu. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 1. na 2 god. zatvora.
- 2462. PAVLIĆ, Slavića (Ferdinand)** - rođ. 14.01.1915. u Hošelu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 3. na 1 god. zatvora.
- 2463. PAVLIJA, Antonija (Vinko)** - rođ. 09.05.1905. u Sarajevu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. i čl. 8. na 2 god. zatvora.
- 2464. PAVLIJA, Ladislav (Josip)** - rođ. 20.05.1907. u Zagrebu. Osuđ. 1947. presudom O.S. za Grad Zagreb po ZPND čl. 11. na 2 god. zatvora.
- 2465. PAVLINIĆ, Jozefina (Franjo)** - rođ. 27.01.1898. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVS čl. 14. na 2 god. zatvora.
- 2466. PAVLINIĆ, Zlata (Marko)** - rođ. 01.01.1924. u Začretju. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagrebačkoga vojnog područja po UVS čl. 13. i 14. na 2 god. zatvora.
- 2467. PAVLINIĆ, Zorka (Rudolf)** - rođ. 15.09.1921. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Okružnog narodnog suda Zagreb po ZPND čl. 9. na 20 god. zatvora.
- 2468. PAVLOVIĆ, Ana (Franjo)** - rođ. 06.03.1889. u Pešćeniku, Koprivnica. Osuđ. 1945. presudom Okr. narodnog suda Bjelovar po ZPND čl. 11. na 6 god. zatvora.
- 2469. PAVLOVIĆ, Ana (Ivan)** - rođ. 09.10.1893. u Prilišću, Karlovac. Osuđ. 1949. presudom Okr. suda Karlovac na 10 mjes. zatvora.
- 2470. PAVLOVIĆ, Anka (Mato)** - rođ. 15.11.1915. u Visokoj Gredi. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 7. i 14. na 3 god. zatvora.
- 2471. PAVLOVIĆ, Bara (Ivan)** - rođ. 01.01.1906. u Koprivnici. Osuđ. 1946. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11 na 1 god. zatvora..
- 2472. PAVLOVIĆ, Ilinka (Milovan)** - rođ. 01.01.1915. u Vojnogcima. Osuđ. 1946. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl. 3. t. 14., čl. 8. st. l. na 7 god. zatvora.
- 2473. PAVLOVIĆ, Jelena (Jakov)** - rođ. 01.01.1902. u Ivanovu Selu. Osuđ. 1945. presudom Vijeća Vojnog suda Prokuplje po UVS čl. 14. na 15 god. zatvora.
- 2474. PAVLOVIĆ, Julka ()** - rođ. 01.11.1914. u Brlogu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.
- 2475. PAVLOVIĆ, Ljubica (Hinko)** - rođ. 01.01.1926. u Mračaju. Osuđ. 1946. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.
- 2476. PAVLOVIĆ, Mara (Ilija)** - rođ. 01.01.1913. u Rastinovcu, Županja. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
- 2477. PAVLOVIĆ, Milica (Hinko)** - rođ. 01.01.1924. u Mračaju. Osuđ. 1946. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.
- 2478. PAVUNA, Emil (Franjo)** - rođ. 01.01.1897. u Osijeku. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Osijek po UVS čl. 13. ,14. na 10 god. zatvora.
- 2479. PAZDRIJAN, Jana (Đuro)** - rođ. 05.07.1896. u Prnjavorcu, Bjelovar. Osuđ. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na zatvora.
- 2480. PEER, Julka (Tomo)** - rođ. 01.01.1925. u Hrvatskoj Kostajnici. Osuđ. 1945. presudom Div. vojnog suda u Zagrebu po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora.
- 2481. PEER, Katica (Pavle)** - rođ. 01.01.1904. u Mariji Gorici, Zaprešić. Osuđ. 1945. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora.
- 2482. PEER, Marija (Ivan)** - rođ. 01.01.1931. u Karlovcu. Osuđ. 1949. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 4. st. 1. na 3 god. zatvora.
- 2483. PEJKOVIĆ, Reza (Marko)** - rođ. 01.01.1888. u Mikanovima. Osuđ. 1947. presudom O.S. Slavonski Brod. po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
- 2484. PEJANOVIĆ, Janja (Karlo)** - rođ. 21.01.1929. u Stupniku. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Sl. Brod po ZPND čl. 3. t. 14. na 5 god. zatvora.
- 2485. PEJANOVIĆ, Polka (Jakob)** - rođ. 01.01.1900. u Pejnoviću. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Gospić po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
- 2486. PEJČIĆ, Dragica (Mijo)** - rođ. 14.04.1918. u Ivancu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.
- 2487. PEJIĆ, Marica (Ivan)** - rođ. 29.09.1924. u Đakovu. Osuđ. 1945. presudom Div. vojnog suda Požega po ZPND čl. 3. t. 3. na 1 god. zatvora.
- 2488. PEK, Milka (Ivan)** - rođ. 01.01.1914. u Bolaču. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 7. na 2 god. zatvora.
- 2489. PEKČEC, Ljuba (Ivan)** - rođ. 01.01.1897. u Grancu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda za okrug Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
- 2490. PELIKAN, Dragica (Josip)** - rođ. 20.10.1924. u Bjelovaru. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 8. t. 11. na prvom sudenju na smrtnu kaznu, a na drugom sudenju na kaznu zatvora od 5 god. zatvora.
- 2491. PELIKAN, Zora (Antun)** - rođ. 03.11.1911. u Sv. Ivanu Žabno, Križevci. 09.1945. presudom Vojnog suda Kom. Bjelovarskog Vojnog Područja po ZPND čl. 11. na 5 god. zatvora.
- 2492. PENAVA, Štefica (Petar)** - rođ. 17.08.1917. u Zdenčini, Jastrbarsko. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.
- 2493. PENEZIĆ, Anka (Đuro)** - rođ. 01.01.1910. u Zagrebu. Osuđ. 1948. presudom Okr. suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 3. na 3 god. zatvora.
- 2494. PEPIĆ, Andja (Ilija)** - rođ. 01.09.1895. u Prudu. Osuđ. 1945. presudom Div. Vojnog suda Požega po ZPND čl. 3. t. 7. na 2 god. zatvora.
- 2495. PERAČ, Jelena (Marko)** - rođ. 10.12.1920. u Rečici, Karlovac. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Zagreb radi pokušaja bijega na 8 god. zatvora. Na drugom sudenju 1959. godine osuđena ponovno presudom Okružnog suda Zagreb po KZ čl. 109. na 1 god. zatvora.
- 2496. PERAKOVIĆ, Anka (Josip)** - rođ. 17.08.1919. u Baričeviću, Karlovac. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl. 3. t. 14, na 2 god. zatvora.
- 2497. PERAKOVIĆ, Dragica (Josip)** - rođ. 24.01.1921. u Baričeviću, Karlovac. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl. 3. t. 3. na 3 god. zatvora.

(nastavit će se)

ANDRIJA ARTUKOVIĆ JE PROTUZAKONITO IZRUČEN I OSUĐEN!

(U povodu knjige Christophera H. Pylea "Extradition, Politics and Human Rights", Temple University Press, Philadelphia, 2001)

O "slučaju" dr. Andrije Artukovića u ovom smo mjesecniku pisali u više navrata. Spominjan je u dvadesetak memoarskih članaka hrvatskih političkih uznika, a u brojevima 59 i 60, za veljaču i ožujak 1997. (str. 31.-33. te 24.-27.) preveli smo i priredili knjižicu američkog povjesnika C. Michaela McAdamsa «Bijela knjiga o slučaju dr. Andrije Artukovića» (White Paper on Dr. Andrija Artukovic). Također smo, u broju 73 (travanj 1998., str. 21.) prenijeli priznanje jednog od Artukovićevih tužitelja, tad već zagrebačkog odvjetnika, Ante Nobila, u kojem se priznaje da je jugoslavenska tajna služba protuzakonito prisluškivala obranu (za što nije bilo prevelike potrebe, jer je jedan od branitelja ionako bio pouzdanik Službe državne sigurnosti), te je protuzakonito presnila dokumente koje je u Zagreb za potrebe obrane donio Artukovićev sin Radoslav.

Način na koji je A. Artuković izručen komunističkoj Jugoslaviji i u njoj osuđen na smrt (da bi nakon toga njegovi posmrtni ostatci netragom nestali, zahvaljujući promjeni propisa poduze-

Piše:

Tomislav JONJIĆ

toj upravo za tu svrhu), očito još nije okončana priča.

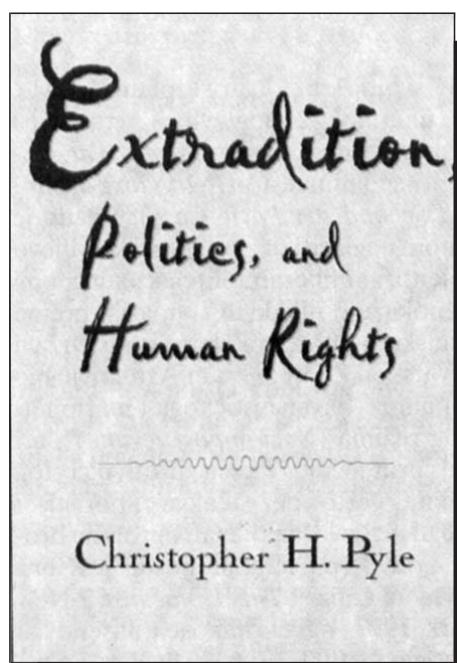
Tom se slučaju ponovno vraćamo povodom knjige koju je prije nekoliko godina pod naslovom "Izručenje, politika i ljudska prava" (Extradition, Politics and Human Rights, Temple University Press, Philadelphia, 2001, 445 pp.) objavio Christopher H. Pyle, profesor povijesti i političkih znanosti na Mount Holyoke College u Sjedinjenim Američkim Državama. Pyle je pisac nekoliko knjiga i kongresnih izvješća, te se kao stručnjak za pitanja izručenja (izručbe, ekstradicije) često pojavljuje pred američkim Kongresom.

Tradicionalna zaštita političkih prijestupnika

Njegova je knjiga sustavan pravnopovijesni prikaz problematike izručenja u anglosaksonskome, osobito američkom pravu, s težištem na izručenju "političkih prijestupnika". Toj problematički Pyle pristupa na poseban način, kritizirajući već na uvodnim stranicama brojne stručnjake, koji u raspravi o ovoj temi polaze od stajališta da je "izručenje aspekt međunarodnih odnosa u kojoj su samo države, a ne i pojedinci, ovlaštenici prava". To je, nažalost, općenita pojava i danas, kad se ljudska prava često smatraju nedodirljivim postulatom. Štoviše, temeljita raščlamba povijesti izručenja u američkome pravnom poredku pokazuje da se o pravima pojedinca više vodilo računa u ranija vremena, dok su ona danas – usuprot svim bučnim frazama političkog *establishmenta* – vrlo često posve podređena političkoj pragmatici odnosno državnim interesima. Američko Ministarstvo vanjskih poslova (*State Department*) i Ministarstvo pravosuđa (*Department of Justice*) sve češće smatraju izručenje diskrecijskim pravom izvršne vlasti, potežući kao ključni argument ocjenu da bi otklanjanje zahtjeva za izručenje moglo

ugroziti vanjskopolitičke interese Sjedinjenih Američkih Država.

Nije uvijek bilo tako. Desetljećima je u američkom pravu prevladavalo stajalište koje je 1853. državni tajnik William L. Marcy izrazio riječima: "*Predati političkog prijestupnika... nije dužnost; baš naprotiv, udovoljenje takvom traženju smatralo bi se nečasnim podvrgnućem stranoj sili, činom koji bi zavrijedio oštru osudu čovječanstva*". U to je vrijeme to bilo prevladavajuće shvaćanje uljuđenog svijeta, uboženo zapravo u Europi. Jakobinci su, doduše, u doba Francuske revolucije narušili načelo zaštite političkih bjegunaca, određujući da se ono nema primjenjivati na "tiranе" (i ostavljajući sebi pravo odrediti tko spada u tu vrlo rastezljivu kategoriju!), a Francuska je i u Napoleonovo doba i nakon njega pokušavala, dijelom i uspijevala, od europskih zemalja iznutriti ugovore koji su osiguravali izručenje političkih "prijestupnika protiv Francuske". Britanci su, pak, čak i onda kad su nastojali dobiti u svoje ruke političke prijestupnike (redom irske borce za slobodu!), već u početku XIX. st. pretežno smatrali kako je neizručenje političkih krivaca postalо sastavnim dijelom uljuđenih europskih poredaka, pa bi, kako se izrazio lord Castlereagh, "*pretvaranje britanskog prava u instrument za kažnjavanje*"

Christopher H. Pyle

Knjiga koja otkriva spektakularne tajne o Artukovićevu izručenju

stranaca zbog njihovih političkih prijestupa, značilo - zloporabu prava”.

Nacionalni romantizam i stvaranje nacionalnih država pogodovalo je takvom shvaćanju. Pyle je posve u pravu kad kaže kako se danas revolucionarce i ubojice iz političkih motiva općenito smatra teroristima, dok je njihove preteče, poput **Garibaldija**, **Kossutha** i **Mazzinija**, europska liberalna javnost XIX. stoljeća slavila kao romantične junake. Slično ih je tretirala i tadašnja znanost, pa je znameniti talijanski kriminolog **Cesare Lombroso** pisao kako su politički prijestupnici redom ljudi “*snažnog intelekta, nagnjenog senzibiliteta, velikog altruizma i rodoljubnih, vjerskih, pa čak i znanstvenih idea*”. No, dramatični događaji u drugoj polovici stoljeća naginali su države da preispitaju dotadašnja

Bio je to najsigurniji način zaštite političkih prijestupnika. No, američka je vlada sedamdesetih godina započela snažan pritisak da stvar uzme u svoje ruke, a to će još oštije nastaviti **Reaganova** administracija. Službeni je Washington započeo navalu na dotad uobičajeni način postupanja. Činio je to tako da iznimku koja se odnosila na političke prijestupnike odstrani zakonodavnim putem, da je uznastoji eliminirati pojedinačnim međudržavnim ugovorima i, napokon, tako da uvjeri sudove da ne primjenjuju predmetne ugovorne ugovore ili da predmet prepuste State Departmentu kao “političko pitanje”.

Ahilova peta konceptcija koja je štitila političke prijestupnike pronađena je u borbi protiv terorizma. Prve su žrtve bili Palestinci i irski borci za slobodu.

poimanju SAD-a kao “obećane zemlje”, u svjetlu zaoštravanja hladnoročanske borbe žrtvuje dobrim odnosima s Velikom Britanijom i Izraelem.

Prvi pokušaj izručenja dr. Artukovića

U tom je kontekstu dragocjen Pyleov prikaz sudbine dr. Andrije Artukovića. On raspravlja o dva postupka za izručenje, koji su nakon Drugoga svjetskog rata vođeni u Americi, a ne i o Artukovićevu izručenju Kraljevini Jugoslaviji nakon atentata na **Aleksandru Karađorđevića** 9. listopada 1934. u Marseilleu. Britanske su vlasti tada, naime, uhitile Artukovića koji je 15. listopada 1934. po kratkom postupku do premljen u Lyon. Nakon što su francuske vlasti provele istragu, jugoslavenski je zahtjev otklonjen. Slično je postupila Italija, čiji je sud odbio jugoslavenski zahtjev za izručenje **dr. Ante Pavelića** i **Eugena Dide Kvaternika**, s obrazloženjem da je atentat u Marseilleu političko djelo. No, Beograd se pokušao Artukovića dočepati pod izlikom njegova sudjelovanja u Ličkom ustanku 1932., pa je Francuska 7. siječnja 1935. Artukovića izručila Jugoslaviji. U tamnici Uprave grada Beograda i na Adi Ciganlji on je zlostavljan i mučen do proljeća 1936., ali ga je sud 4. travnja 1936. ipak, zbog nedostatka dokaza, morao pustiti na slobodu. Malo nakon toga opet se sklonio u inozemstvo.

U svojoj knjizi Christopher H. Pyle, od ukupno 22 poglavlja, Artukoviću posvećuje dva: deseto (*Cold War Justice*) i sedamnaesto (*Retributive Justice and Second Artuković Case*). Važno je pritom naglasiti da pisac slovi kao lijevo orijentirani liberalni intelektualac, koji ne pokazuje nikakvih simpatija prema Ustaškom pokretu i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Za nj je i sam Artuković bio pripadnik “pronacističkoga i marionetskog režima (*Nazi-puppet regime*)”, a i kad primjećuje da su protivnici tog režima često bez ikakva uporišta i pouzdana izvora potezali ogromne brojke žrtava (pa napominje da je **Nora Levin** u knjizi **“The Holocaust”**, New York, 1973., navela kako je u Jasenovcu stradalih 20.000 Židova), Pyle se ne uspijeva u cijelosti odhrovati ni zlokobnim **crnim legendama** koje su desetljećima – uz nemalo zalaganje “hrvatskih antifašista” i mačekovskih jugoslavenskih reformista - širene svijetom, poput

Andrija Artuković kao mladi odvjetnik u Gospiću (sedi u sredini) – vodstvo Hrvatskog radiše na zabavi Teniskoga kluba Nehaj u Senju

stajališta. Između 1854. i 1911. čak devetnaest državnih poglavara smaknuli su atentatori, a zločini Pariške komune i sve rašireniji nasilnički čini anarhisti, nihilisti i socijalisti narušili su tu romantičnu sliku i naveli vlade da počnu razlikovati političke krivce od običnih nasilnika, koji se ne libe, bez vidljiva razloga, za glavu skratiti čak i posve umjerene i ni po čemu tiranski raspoložene vladare.

Ipak, od revolucionarne 1848. do početka sedamdesetih godina XX. stoljeća, vlade su u velikoj većini odluke o izručenju prepuštale sudbenoj vlasti.

Rasprava o izručenju Irca **Petera Gabriela Johna McMullena** (1978.-1979.), pripadnika PLO-a **Ziada Abu Eaina** (1979.-1981.) i **Mahmouda El-Abeda Ahmada** poznatog i kao **Mahmoud Abed Atta** (1986.-1987.), te boraca IRA-e **William Josepha Quinn** (1979.-1986.), **Desmonda Mackina** (1980.-1981.) i **Josepha Patricka Thomasa Dohertyja** (1983.-1986.) uzbukali su američku stručnu i političku javnost. No, službeni je Washington pokazivao sve veću odlučnost da ljudska prava pojedinaca i pravnopolitičku baštinu, koja je umnogome pridonijela

Prisega prve hrvatske državne vlade, Artuković sedmi zdesna

one o "košari ljudskih očiju" na stolu državnog poglavara **dr. Ante Pavelića**. Utoliko je Pyleova analiza ponašanja američkog pravosuda i vlade dragocjenija.

Dr. Andrija Artuković uselio je u SAD 1948. iz Irske, pod imenom **Alojz Anić**, te se nastanio kod svog brata **Ivana**, koji je od ranije živio i radio u Kaliforniji. Pokušaj legalizacije Andrijina boravka izazvao je pozornost jugoslavenskih vlasti, a u podizanju praštine oko njegova slučaja veliku je ulogu imao prokomunistički novinar **Drew Pearson**, koji je 29. travnja 1951. objavio članak u kojem se Artukovića proziva kao ratnog zločinca. **Trumanova** se administracija našla u nezavidnu položaju. I službenom je Washingtonu i američkoj javnosti bilo posve jasno, da u komunističkoj Jugoslaviji Artuković, bude li izručen, ne će imati pošteno suđenje. No, u Americi zapravo nije smatran zločincem, a nema nikakva dokaza da je počinio zločin koji bi podlijegao obvezi izručenja. Sačuvani dokumenti, koje Pyle citira u svojoj knjizi, pokazuju stajalište Ministarstva pravosuđa: izručenje u Jugoslaviju znacilo bi njegovu sigurnu smrt, pa je preporučljivije uputiti ga u treću, nekomunističku zemlju, u kojoj bi dobio politički azil. Štoviše, ako mu se na teret stavljaju djela počinjena u borbi protiv komunizma, čak bi mu SAD trebale dati azil.

Stvar je zakomplicirala Jugoslavija, podnoseći formalni zahtjev za izručenje, pozivom na ugovor kojega je 1902. sa SAD-om sklopila Kraljevina Srbija. Artuković je 29. kolovoza 1951. uhićen. Ubrzo je pušten uz kauciju, te se nastavila teška pravna bitka, koju je 3. travnja 1956. zaključio sudac **Peyton Hall**, ocjenjujući da su "svi navodni zločini za koje se izručenje traži, posle-

*traži, zločini političkog značaja". Jugoslavenska je žalba odbijena 24. lipnja 1957., ali je Vrhovni sud odluku ukinuo 20. siječnja 1958. i naložio nastavak do kaznog postupka. Zanimljivo je, primjećuje Pyle, da su najliberalniji članovi Vrhovnog suda, sudci **William O. Douglas** i **Hugo Black** izrazili neslaganje s takvom odlukom.*

Dokazni postupak u predmetu *Karadžole protiv Artukovića*, nazvan tako po imenu jugoslavenskoga generalnoga konzula koji je formalno podnio zahtjev, nastavljen je 16. lipnja 1958. pred sudbenim povjerenikom **Theodorom Hockeom**. "Ali, kad je došlo vrijeme da se predoče dokazi, jugoslavenska vlada nije ponudila nijednog očevidca u potporu svojih optužbi. Sve njezine

dica 'zapovijedi' koje je (Artuković) izdavao u svojstvu dužnosnika (hrvatske) vlade tijekom rata", pa je "već na prvi pogled očvidno da su zločini za koje se predaja

MAY 18, 1986

Los Angeles Times Magazine

A Good Son

Rad Artuković's Lonely Crusade to Save the 'Butcher of the Balkans'

Nolan Bushnell on Robot Pets
Crew: Josh Grueberg's Passion
A Vegetable-Garden Planner

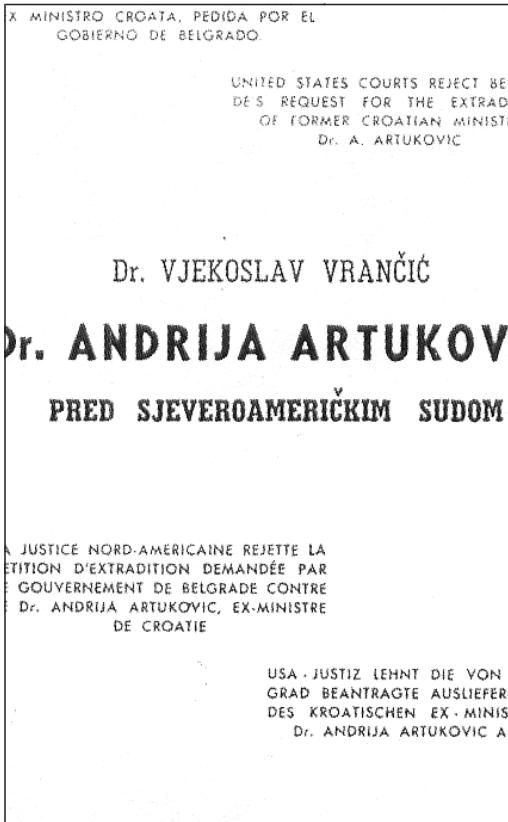
L. A. Times Magazine od 18. V. 1986. o borbi Artukovićeva sina Radoslava

tvrdnje počivale su na hrpi izjava koje su sve odreda sastavili službenici jugoslavenskog režima, i to ne kao doslovne zapisnike, nego kao sažetke onoga što su službenici mislili da su saslušani svjedoci rekli ili mislili. Od ukupno 119 tih izjava, Artuković je imenom spomenut samo u njih dvanaest, a baš nijedna nije sadržavala spoznaje iz prve ruke o tome što je Artuković rekao ili govorio” (Pyle). Hocke je 15. siječnja 1959. donio odluku da Artuković ne smije biti izručen, “i to zbog dva razloga, prvo radi toga što jugoslavenska vlada nije učinila vjerljatnim da je on odgovoran za ratne zločine, i drugo, radi toga što on, da mu je odgovornost i dokazana, uživa pravo na zaštitu zbog političkog značaja tih djela”.

Pyle smatra važnim naglasiti, da je – otklanjajući iskaze svjedoka jugoslavenske vlade, a vjerujući svjedocima obrane, makar većina njih bili bivši dužnosnici ratne hrvatske vlade odnosno Ustaškog pokreta – američki sud na ovaj način prešutno primio na znanje (*judicial notice*) komunističke zločine kao dokazanu činjenicu. Štovše, zaključujući stvar, Hocke je glasno osudio takтиku jugoslavenskog režima, izjavljujući: “*Nadam se da ne ću doživjeti dan kad će netko biti pozvan na odgovornost pred sudom države Kalifornije ili sudovima Sjedinjenih Država, na temelju takvih dokaza, kakve je u ovom predmetu predočio podnositelj zahtjeva*”.

Odluka američkog suda o suspenziji rješidbe o izručenju bila je težak poraz jugoslavenskog režima. On je u svoja kola pokušavao upregnuti ne samo svoj propagandni stroj i svoje plaćenike odnosno simpatizere u zapadnim medijima, nego i hrvatske političke uznike. Na njih je vršen strahovit pritisak da potpišu predstavku za **Pavelićovo** i Artukovićevo izručenje, ali je i taj pokušaj ostao bez uspjeha: perfidnu ucjenu jugoslavenskog režima odbili su, kako su u našem mjesecniku svjedočili desetci preživjelih, i oni hrvatski politički robičari koji su se oštros distancirali od ustaštva i NDH.

U hrvatskim je iseljeničkim tiskovinama ta pobjeda, razumljivo, izazvala veliki odjek. Objavljeni su desetci članaka, a bivši državni tajnik u ministarstvu vanjskih poslova, ujedno jedan od najzrelijih hrvatskih emigrantskih publicista, **dr. Vjekoslav Vrančić**, objavio je

Naslovna stranica Vrančićeve knjige o pokušaju Artukovićevo izručenja

knjigu **Dr. Andrija Artuković pred sjeveroameričkim sudom** (Mala politička knjižnica Hrvatske misli, knj. 2., Buenos Aires, 1959., 111 str.), u kojoj je potanko opisao tijek postupka, u kojem su kao svjedoci obrane nastupili **René Herman, Tomislav Mesić, dr. Ivo Omrčanin, ing Karlo Mirth, vlč. dr. Stjepan Lacković** (tajnik nadbiskupa Stepinca), **Theodore Benković O.F.M., vlč. dr. Dragutin Kamber, Janko Tortić, dr. Vrančić i vlč. dr. Kruno Pandžić O.F.M.** No, time nije završena politička i životna borba prvog ministra unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske.

Dar koji Beograd nije želio: protuzakonito izručenje na američko inzistiranje

Mnogi analitičari događanja u Jugoslaviji osamdesetih godina ocjenjivali su da je 1985./86. bila prijelomnica. U to je doba došlo do preustroja JNA (koji je 1991. omogućavao “legalnu” intervenciju s području Srbije i BiH duboko u teritorij Republike Hrvatske), Srpska pravoslavna crkva se također teritorijalno reorganizirala (pa je broj eparhija zapadno od Drine izjednačen s onim istočno od Drine), a

započet je rad na Memorandumu SANU, koji je procurio u javnost 1986. U tom se kontekstu činilo posve logičnim da je velikosrska klika, u sklopu priprema za reunitarizaciju Jugoslavije ili stvaranje Velike Srbije, pokušala dobiti Andriju Artukovića i na taj način, propagandnim iskorištanjem jednoga montiranog procesa, paralizirati mogući hrvatski otpor, unaprijed i iznova diskreditirajući Hrvate kao pripadnike “genocidnog naroda”.

Unatrag gledano, bio je to račun bez krčmara, a zagrebački je proces Artukoviću polučio posljedice koje jugoslavenski režim zasigurno nije želio. Pokazat će se da je njegova najkrupnija posljedica bila prema vani tiha, ali iznutra vrlo duboka i burna reakcija hrvatske javnosti, koja se ogledala u ponovnom buđenju tradicionalnih razročnosti između Hrvata i Srba, i to do mjere koja je jasnije od ičega drugoga govorila kako ta dva naroda samo silom mogu biti svezana u istome državno-pravnom okviru. Povjesno gledano, to je najvažniji plod suđenja Artukoviću, i ujedno najveća pobjeda u višedesetljetoj političkoj borbi toga hrvatskog nacionalista.

No, ono što iznenaduje, vjerojatno je spoznaja da Artuković nije izručen zato što je to Beograd tražio, nego zato što je Washington prisilio Beograd da to učini. A najšokantnije je to, da su američke vlasti na izručenju inzistirale i na koncu ga provele uz flagrantnu povredu niza vlastitih, američkih propisa! Oslanjujući se na američke diplomatske, redarstvene i pravne izvore, Pyleova knjiga u tom pogledu otklanja sve dvojbe. Ključne razloge za takav rasplet pisac vidi u promijenjenim općim političkim okolnostima, tj. u splašnjavanju hladnoratovske konfrontacije, te u nastojanju židovskih skupina u Americi da se ne samo olakša položaj Izraela, nego i sprječi zaborav holokausta. Time je bitno ugrožen položaj bivših pristaša Osovine (bili oni to svojom voljom, bili to zbog objektivnih okolnosti odnosno razloga na koje nisu mogli utjecati), koji su zbog svoga antikomunizma uživali stanovitu zaštitu u SAD-u. Radi potrage za njima, krajem sedamdesetih (1977.) osnovan je **Special Litigation Unit (SLU)**, koji je godinu kasnije ušao u sastav Ministarstva pravosuđa, gdje je preimenovan u

Ured za posebne istrage (Office of Special Investigations, OSI). U OSI-ju je zaposleno pedesetak osoba, a pored velike kongresne potpore, dobio je i znatna sredstva: njegov je godišnji proračun već početkom osamdesetih iznosio oko tri milijuna USD.

Od samog početka se OSI fokusirao na izmjenu dvadesetak godina ranije suspendirane odluke o Artukovićevu protjerivanju. Ministarstvo pravosuđa je već 1979. zatražilo ukidanje suspende, oslanjajući se na dopunjeni *Holtzmanov amandman* iz 1978., koji je otvarao mogućnost da se osoba protjera čak i u zemlju u kojoj je čeka progona, ako je i sama optužena za progon. Ta je odredba vošingtonskim *insiderima*, napominje Pyle, poznata kao "Artukovićeva klauzula": američke su je vlasti ugradile u zakonodavstvo samo radi protjerivanja bivšeg hrvatskog ministra, a i prije njezina usvajanja dužnosnici su Ministarstva pravosuđa otputovali u Beograd, nagovarati jugoslavenske vlasti da obnove zahtjev za Artukovićevim izručenjem. Ministarstvo pravosuđa je, povrh toga, pokušalo izbjegći da se ponovno preispituje valjanost i uvjerljivost dokazala iz pedesetih godina, očito svjesno da se u tom slučaju upušta u unaprijed izgubljenu bitku.

Iako je Žalbeni odbor za useljenička pitanja (Board of Immigration Appeals) usvojio zahtjev Ministarstva, Žalbeno je vijeće Devetoga okruga u prosincu 1982. ukinulo takvu odluku i omogućilo Artukovićevu obrani da se provede novo dokazno ročište. Na njemu je OSI, ako je želio uspjeh, morao svoj zahtjev za deportaciju potkrnjepiti "jasnim, uvjerljivim i nedvosmislenim dokazima". Suočeno s tom, nastavlja Pyle, "naizgled nemogućom zadaćom, Ministarstvo pravosuđa se odlučilo umjesto protjerivanja tražiti izručenje. Pritom je svjesno ignoriralo činjenicu da stari antikomunist poput Artukovića zapravo ne može očekivati pošteno suđenje od strane svojih bivših neprijatelja. Jugoslavija je još uvek bila komunistička diktatura, a prva zadaća njezina pravosudnog sustava je – kao i u drugim komunističkim zemljama – da vršenje pravde mora služiti Revoluciji, tj. ciljevima Partije".

Nestrpljive zbog jugoslavenske tronosti, američke su vlasti poduzele ofenzivu: u srpnju 1983. u Jugoslaviju je otputovalo visoko izaslanstvo Ministar-

NOVO
SVAKE NEDJELJE
"VJESNIK"
VAS POUDZANI
POSREDNIK

CETVRTO IZDANJE
Zagreb, godina XLVI
Periodicitet: Nedjeljom, u 18 sati
Dnevni i magazinski vjesnik SAVOJ ĐORĐE
Predsjednik redakcije STJEPAN NOVAKOVIC
cijena 40 dinara

VJESNIK

Male oglase za objavljivanje u »Nedjeljnju Vješniku« možete naručiti svaki petak od 13.30 do 20 sati i slike autora od 7 do 12 sati u oglasnoj službi, lokal na Trgu bratstva i jedinstva 6.

**SOCIJALISTIČKOG
SAVEZA
RADNOG
NARODA
HRVATSKE**

Birati sposobne i odgovorne

IZRUČEN ARTUKOVIĆ

Američke vlasti izručile su u srijedu jugoslavenskim organima ratnog zločinca Andriju Artukoviću radi sudjelja za zločine počinjene u Jugoslaviji za vrijeme drugog svjetskog rata.

Što će donijeti »proučavanje«?

Foto: J. Čurković / TASS

Naslovnica zagrebačkog "Vjesnika" od 13. veljače 1986.

stva pravosuđa SAD, koje je predvodio šef Kriminalističkog odjela Ministarstva i zamjenik državnog odvjetnika **Mark M. Richard**, a činili su ga još i šef OSI-ja **Neal M. Sher**, te pridruženi direktor Ureda za međunarodna pitanja, **Murray Stein**. Sher će kasnije tvrditi kako je izaslanstvo putovalo u Jugoslaviju radi potrage za dokazima koji bi omogućili Artukovićovo protjerivanje, a nipošto radi vršenja pritiska na Jugoslaviju u svezi s podnošenjem zahtjeva za izručenje. Međutim, sačuvani dokazi govore drugačije. Brzojav State Departmenta američkomu veleposlanstvu u Beogradu iz svibnja 1983. svjedoči da je "glavna svrha posjeta rasprava o mogućnosti da Jugoslavija podnese zahtjev Sjedinjenim Državama za izručenje Andrije Artukovića". U kolovozu 1983. State Depratment će brzojaviti svom

veleposlaniku u Beogradu: "Ciljevi vlade SAD, onako kao ih vidi Ministarstvo pravosuđa, uključuju nastojanje da se Artukovića uspješno izruči Jugoslaviji". Sher je odbio komentirati ove dokumente, koji opovrgavaju njegovu konstrukciju, a i bivši službenik jugoslavenskog ministarstva pravosuđa, **Gojko Prodanić**, potvrdio je kasnije kako su ga u ljeto 1983. posjetili Amerikanci, te mu kazali kako "Ministarstvo pravosuđa SAD želi iznova aktualizirati postupak izručenja Andrije Artukovića. Predstavnici američkog ministarstva su predložili da jugoslavenska strana podnese ponovni zahtjev za Artukovićovo izručenje". Predati Artukovića Jugoslaviji za OSI je bio "prioritet prvega reda".

(svršetak u idućem broju)

U IME NARODA JUGOSLAVIJE: BIO SAM ŠESTI NA POPISU NA KOJEM SU PETORICA OSUĐENA NA SMRT

"Vojni sud Komande grada Zagreba svojom presudom broj 2059/45. od 25. kolovoza 1945. presuđuje dvanaestorici pitomaca Domobranske zastavnice škole Zagreb, nalazeći:

"Okrivljeni su krivi: što su kao pitomci Ustaške zastavničke škole po oslobođenju Zagreba formirali neprijateljsku grupu, koja je radila protiv naše vlasti. Kao takovi održavali su sastanke sa ustaškim oficirima i pripremali bijeg za šumu, štampali su čitali i raspačavali letke u duhu protiv narodne vlasti, a sa svrhom da obnove t.zv. NDH. Kao takovi nastojali su naturiti zabunu u omladinske redove i okupiti omladinu oko sebe, a sa svrhom da remete pravilno obnavljanje naše zemlje i time omoguće rad reakcije protiv naroda i njegovih interesa, pa su time počinili krivično djelo organiziranja odmetanja od narodne vlasti u cilju oružanog otpora i agitacije za promjenu državnog poretka."

Klasičan kliše optužbe svih vojnih sudova i sudova za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u poslijeratnoj Jugoslaviji, iza kojih je stajala OZN-a (Odjeljenje za zaštitu naroda) i klasične, drakonske osude, s ciljem odmazde i uništenja svakoga i svega što je hrvatsko.

Nevjerica pri izricanju kazni

Uhitila me OZN-a u srpnju 1945. i odvela u kaznionicu na Savskoj cesti, preko puta Opatičkog samostana, gdje sam proveo dvadesetak dana uz svakodnevna ispitivanja, prijetnje i fizičku torturu. Potom su me prebacili u Đordićevu, gdje je stolovao Vojni sud Komande grada Zagreba. Nakon tjeđan dana ispitivanja, sudačko vijeće (sastavljeni od Srba i Crnogoraca) u sastavu: "kapetan Kovačević Žarko, zastavnik Samac Đorđe, redov Borovac Jovan i Kesić Marija te zastupnik optužbe Lončar Ivan", donijelo je osudu.

Stajali smo nas 12 ulančanih i izmrcvarenih mladih hrvatskih časnika uz prisustvo naoružane straže OZN-e pred uglađenim Titovim krvnicima. Ozbiljnost u njihovim očima i prevrtanje papira, te kratak muk prije čitanja presude, trebali su nas dodatno zastrašiti i pokazati svu ozbiljnost

Piše:

Miroslav GAZDA

situacije u kojoj smo se nalazili. Nisam ni u snu mogao pomisliti da zbog tako banalnih optužbi, koje u osnovi i nisu

svih političkih i građanskih prava... (kao gore)."

Sada se u meni probudio bijes i kriknuo sam u sebi: "Pa, tko ste vi da se igrate našim sudbinama i našim životima, u našoj kući, u našoj domovini. Odlazite tamo odakle ste došli i sudite svojim četnicima! Pa mi mladci nismo

Prva satnija pitomačke bojne sa zapovjednikom škole puk. Milivojem Durbešićem i zapovjednikom bojne, potpuk. Milanom Ugarkovićem (travanj 1944.)

stajale, a k tome još tri mjeseca po završetku II. svjetskog rata i ratnih stradanja, nas dvanaestorica mladih ljudi (od 16 do 18 godina starosti) koji se ni u čemu u ratu nismo ogriješili, osim što smo pohadali vojnu školu, možemo biti tako drastično kažnjeni. Predsjedatelj sudskog vijeća diže se i čita presudu po kojoj su svi okrivljeni počinili krivična djela ratnih zločina iz članka 13.U.V.S. te se osuđuju:

"prvookrivljeni Ključec Vladimir, na kaznu smrti streljanjem, trajni gubitak svih političkih i pojedinih građanskih prava i na konfiskaciju njegove imovine u smislu čl. 6 Zakona o konfiskaciji..."

U prvi mah ostao sam osupnut presudom. Zatim sam pomislio, da je to možda još jedna od komunističkih provokacija, da nas poplaše i ponize. Pa valjda će reći i neke olakotne okolnosti ili uvjetnu kaznu. Muk u sudnici bio je napisiv. No, nastavlja se:

"...II. okrivljeni Hamperl Željko, na kaznu smrti streljanjem, trajni gubitak

mrava zgazili u ovome nametnutom ratnom ludilu."

"...III. okrivljeni Javor Ivan, na kaznu smrti streljanjem, trajni gubitak svih političkih i građanskih prava ... (kao gore)..."

Nevjerica i bijes počeli se mijesati sa strahom. Zašto kazne smrću? Pa, možda će ipak biti pomilovani. A možda i ne će! Pa tolike su u Mariboru izdvojili iz logora i po kratkom postupku pobili, neke pred našim očima. Pa isti ti su ubijali i u kolonama Križnog puta.

"...IV. okrivljeni Brajdić Stjepan, na kaznu smrti streljanjem, trajni gubitak svih političkih i građanskih prava ... (kao gore)..."

Dvojbe više nije bilo. Ovi su nas krvnici odlučili sve pobiti. Pogledao sam prijatelja Stjepana, iz iste smo klase i satnije i dobri prijatelji. Pognuo je glavu i uzdahnuo. Srce mi se steglo, osjetio sam pritisak u svakoj žili, a onda su počeli bubenjevi u glavi, sve jače i jače. Još sam osjetio silan bijes i nemoć.

"...V. okrivljeni Sambolec Rudolf, na kaznu smrti streljanjem, trajni gubitak svih političkih i građanskih prava ... (kao gore)..."

Sada je bilo potpuno jasno. Krajčkom svijesti spoznao sam neminovan kraj. Gledao sam smrti u oči. U glavi mi je lupalo stotine bubnjeva, a čelo se ohladilo. Na sapetim rukama više nisam osjetio lance. Potom sam spoznao da ne osjećam ništa. U takvom šoku čuo sam svoje ime!

"VI. okrivljeni Bašić Ivan, na kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom u trajanju od 6 (šest) godina i na gubitak svih političkih prava kroz 4 godine..."

Smrt prijatelja

U strahu za goli život i psihičkom stanju u kojem sam se nalazio, u glavi mi je bila urezano samo - kazna smrti strijeljanjem. U izrečenoj presudi iza svog imena samo sam razabrazao - na kaznu lišenja slobode - a nastavak presude otisao je negdje u podsvijest. Javila se opet nevjerica i lupanje u glavi pa bijes i onda lagano olakšanje i neka praznina. Nisam stigao čuti presudu za **Ivana Pernara** ali sam prema izrazu njegovih očiju znao da nije smrtna. **Anton Bačani, Baltazar Katić, Petar Jurišić, Nikola Vrkljan i Tomislav Javor** osuđeni su na kazne lišenja slobode s prinudnim radom i gubitkom političkih prava, jednom riječju - na tešku robiju.

Uskoro sam osjetio prisustvo topoline u svojem licu i tijelu, bio sam svjestan da sam ponovo rođen. Lakonski sam si rekao: ovo će biti kao godišnji odmor. Nisam tada bio svjestan zla, muka i poniženja koja su me očekivala. Moji prijatelji, mladi hrvatski časnici, Ključec, Hamperl i Javor ubrzo su smaknuti, a Brajdić i Sambolecu smrtna je kazna zamijenjena robijom u trajanju od 20 godina."

Pripovijeda ovo gospodin Josip Bašić, ugledni građanin Orahovice, osnivač i predsjednik udruge Hrvatski domobran Orahovica, član Hrvatskog društva političkih zatvorenika i Kluba 242. Ukazom predsjednika Republike Hrvatske **Dr. Franje Tuđmana** priznat mu je čin zastavnika Hrvatske domovinske vojske, pa je promaknut u čin poručnika HV. Za svoje hrabro i nepomirljivo držanje i zalaganje u stvaranju, obrani i promicanju domovine Hrvat-

ske, primio je brojna odlikovanja i priznanja.

Roden je 22. rujna 1926. u Perušiću u skromnoj katoličkoj obitelji. Završio je osnovnu školu, a zatim - već nacionalno svjestan - krenuo u Zagreb u Domobransku zastavničku školu. Zdrav, stasit i izobražen, dobro je došao Hrvatskoj vojski kojoj je zapovjednog kadra manjkalo. Uključen je u 6. klasu, 1. satniju, godište 1943./44., šifra 113. Sa svojih 130 vršnjaka pitomaca brzo je sazrijevao kao vojnik, ali je uskoro došao slom NDH. Dne 7. svibnja 1945. u rano jutro satnije Domobranske zastavničke škole bile su postrojene u punoj ratnoj spremi i krenule prema zapadu.

"Znali smo šta se dogada našoj domovini ali vjerovali smo da će uz pomoć Zapada i politička i ratna situacija biti izmjenjena. Slili smo se u rijeku vojske i civila koja se Ilicom kretala prema Zaprešiću, Dvorima ka Celju i Slovengradecu do Bleiburga. Od Slovengradeca do Bleiburga pratila nas je pucnjava partizanskih jedinica, koje su s okolnih brda tukle po nepreglednoj koloni zaprežnih kola, motornih vozila, teškog naoružanja vojnika raznih država i rodova te civila muškaraca, žena i djece. Do Bleiburga smo se već raspršili u manje skupine, a 15. svibnja rat je službeno završio i za nas. Predali smo oružje i prema dogovoru krenuli kući, tjerani okrutno od divljaka s crvenom zvijezdom na kapama. U Crvenoj kasarni u Mariboru izvršena je prva selekcija, domobrana, ustaša, časnika, vojnika i ostalih. Svi oni deklarirani ili prokazani kao ustaše, masovno su odvođeni na likvidaciju. Našoj skupini, oko 50-tak pitomaca, prišao je bivši opskrbni zastavnik domobranstva **Zvonimir** ili **Zlatko Brozović**, sad partizanski oficir, s nekolicinom partizana. Donijeli su nam stare partizanske odore u koje smo se presvukli i potom nas utovarili u teretne vagone vlaka, a zatim uputili tunelom preko Zidanog Mosta.

Pojili su nas otrovanim mlijekom!

Ujutro 20. svibnja osvanuli smo u Prečkom, gdje smo bili sprovedeni u njemačke barake i ponovno razvrstani i ispitivani. Odavde nakon par dana počinje moj križni put: Zagreb, Koprivnica, Križevci, Bjelovar te nakon mjesec dana patnji završava u Zagrebu. Kolona

križnog puta znatno se prorijedila, posebice kroz srpska sela na Papuku, gdje su Srbi seljani uzimali tzv. žpravdu' u svoje ruke i naočigled stražara partizana ubijali sudionike križnog puta najprimitivnijim alatkama, motikama, vilama pa i sjekirama, izvikujući pritom nečuvene psovke i prijetnje svima nama, zvanima ustašama. Prolazeći kroz selo Čeralije na putu za Voćin, iznenadili smo se humanom činu Srba mještana, koji su pred kolonu iznijeli kotač toplog mlijeka i nudili iznemoglim ljudima. Proklinjao sam hudu sreću što nisam stigao na vrijeme kotlu i mlijeku, no već nakon desetak kilometara oni ţsretniji' padali su u koloni u najstrašnjim mukama umirući uz cestu. Mlijeko je bilo otrovano.

Nakon obvezne prijave Vojnom odsjeku u Zagrebu, bio sam oslobođen i pušten kući. Stanovao sam kod sestre u Zagrebu i oporavljao se od nedača proteklog vremena, sve do uhićenja i izrečene presude.

Slijedile su godine teške robije i gorkih iskušenja, maltretiranja i ponižavanja, najprije u kaznionici u Popovači, potom u Staroj Gradiški. Izmišljali su sve moguće načine da me duševno i tjelesno slome, budili me noću, trpali u samicu na goli beton samo u donjem rublju. Proveo sam u samici više od osam mjeseci bez svjetla i zraka, po godinu dana ustegnuta mi je isporuka pošte, paketa i posjeta. Znali su me držati u okovima više od mjesec dana, glad je bila svakodnevna pokora. Tukli su nas bez ikakve milosti, a one koji su podlegli, proglašili su ubijenima u bijegu. Potom su slijedile prekomande na teške radove, sve do 12. siječnja 1951., kad sam nakon izdržane kazne otpušten.

Nisu me uspjeli slomiti ni psihički ni fizički, iako sam kući došao sa samo 47 kila. I život nakon robije bio je pun trnja, provocirali su me, zatvarali, pokušavali i tući ali se nisam dao razjarenim srbo-komunistima. Dočekao sam ozračje slobode i jave moga 50-godišnjeg sna, slobodnu i neovisnu državu Hrvatsku!"

Od 719 pitomaca Domobranske zastavničke škole u Zagrebu, rat i poraće preživjelo je njih 196. Većina je pobijena na križnim putevima, strijeljana po kratkom postupku i umorena na dugim i teškim robijama "u ime naroda Jugoslavije". Njima vječna slava!

MOJ KRIŽNI PUT 1945.

Rođen sam 4. rujna 1925. u Zemunu, od oca Luke rodom od Sv. Roka - Lovinac i majke Elvire rođene Peter, kojoj je otac bio Madžar, a majka Njemice poi menu Strök. Otac me 1938. poslao na školovanje u Zagreb. U građanskoj školi na Jordanovcu 1939.-1940. upisao sam se u Starčevićevu mlađež, a 1940. u tada ilegalnu ustašku mlađež. Otac kupuje kuću u ulici Pokornoga 7, pa i baka Marija dolazi u Zagreb.

Godine 1943. prekidam školu u prvom razredu trgovачke akademije i vraćam se u Zemun. Prijavljujem se u njemačko redarstvo te poslije prisege bivam prebačen u Sarajevo. U prosincu 1944. povlačili smo se preko Slavonskog Broda prema Zagrebu. U Zagrebu sam iz Amruševe 2 otišao u Samobor, gdje pristupam Ustaškoj oklopnoj bojni Zagreb (Ilica – Ljubljanska).

U ponedjeljak 6. svibnja 1945. dobili smo zapovijed za povlačenje prema austrijskoj granici. Pridružio nam se velik broj civila s konjima i kolima, cijele obitelji s djecom i starcima. Stigli smo

Piše:

Mijo MATAIĆ

puni ići kući. Tih formulara bilo je malo (na moju sreću, nisam došao do tog papira), pa su se ljudi grabili za njima. Navečer su prozvali sve koji su ispunili formular i istjerali ih iz logora u kamione. Kako smo doznali kasnije, ti se nikada nisu vratili kući.

Pančevo kao sudbina

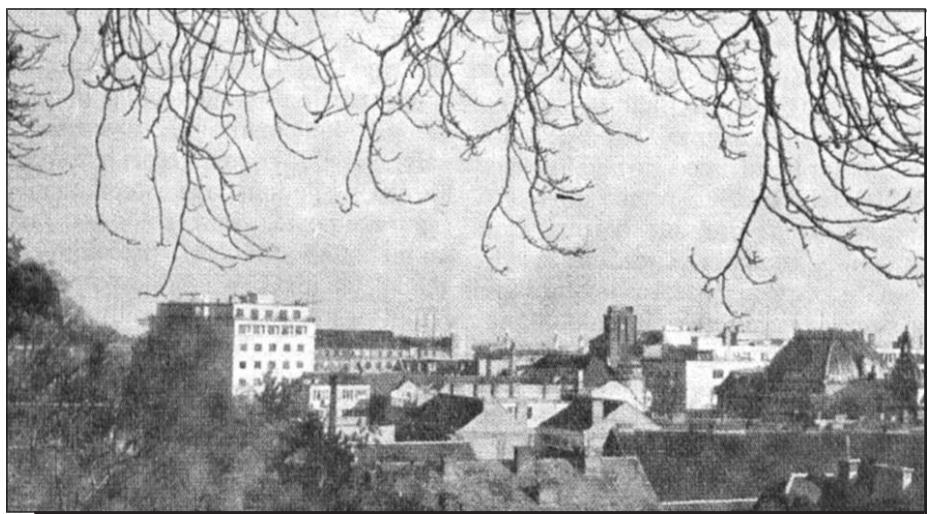
Nakon nekoliko dana formirane su kolone koje su pošle u raznim smjerovima. Moja je kolona brojila oko 13.500 ljudi. Kretali smo se prema Popovači. Prvo je odmorište bilo u nekoj travi punoj vode. Tu smo prenoćili, a o hrani nije bilo ni govora, Jeli smo travu, lišće i koriđenje. Dalje smo krenuli putem preko Suhopolja, gdje smo trebali dobiti kuhani hranu koju su pripremile seljanke. Dok smo se približavali Suhopolju, stražari su ustaše izdvojili i stavili na kraj

dom. Ostali smo tu par dana i onda krenuli na put prema Rumi. Kod Rume smo pili vodu iz kanala, a kruha su nam dali bacajući ga, pa tko uhvati. Put od Rume vodio je prema Zemunu. Uz put bi nam Srijemice donosile hranu, ali su Srpskinje to htjele sprječiti, pa je između njih došlo do tučnjave. Kroz Zemun smo došli u Beograd, pa skelom preko Dunava u Pančevo. U Pančevu smo ostali oko tjedan dana. Spavali smo u Philipsovih halih, koju su prije spavanja prali svaki dan, tako da smo spavali na mokrom betonu bez ičega.

Kolona koja je na početku puta brojila oko 13.500 ljudi, u Pančevo je stigla s njih oko 3.000-3.500. Svi koji bi iznemogli, bili bi zaklani. Ubijeni su i oni koji bi, prolazeći kroz zavičaj, u panici potrcali kući.

U Pančevu su nas podijelili u manje skupine. Mene su dali skupini koja je išla u njemačko selo Banatski Karlovac (Karlsdorf) kod Vršca. Put od Dravograda do Vršca prešli smo pješice. Raspolazili su nas na poljoprivrednu, jer je pučanstvo tog sela bilo ili ubijeno ili u nekom logoru. Nakon nekog vremena prebacili su nas kamionima u selo Jabuka kod Pančeva. U tome njemačkom selu (Apfelsdorf) smo bili do početka prosinca 1945. Tada je po mene došao moj otac. Bio je zapravo mojim izgledom, jer sam sa svojih 80 kg spao na svega 48 kg. Uz roditeljsku njegu u Zagrebu (jer su i roditelji morali bježati iz rodnog doma moje majke), oporavio sam se malo, ali me tada, pred Božić 1945., uhitala UDB-a. Odveli su me u Petrinjsku na šestomjesečnu istragu. (Podatke o tome sam tražio, ali ih nema.) Nakon istrage su me poslali opet u Pančevo na suđenje. Osuđen sam 1946. zbog djela protiv države i naroda na kaznu smrti, koja je zamijenjena dvadesetgodišnjom robijom.

Uslijedili su zatvori: Požega (Zabela), Srijemska Mitrovica, Lepoglava i na koncu Stara Gradiška, iz koje sam pušten 28. studenoga 1958. Oteta nam je i imovina: sve što smo posjedovali u Borči (Zemun), a što je glasilo na Luku Mataiću, konfisciraju 1946., a ostalo, djeđovinu moje majke, konfiscirali su 1956. Kuću u Zagrebu otac je bio prisiljen prodati, pa odlazi u Vidrenjak – Ludina, kako bi se lakše prehranio i meni mogao poslati poneki paket u zatvor...

Zagreb u doba Drugoga svjetskog rata

do Dravograda gdje se skupilo sa svih strana more vojske i civila. Dalje se nije moglo. Dne 15. svibnja naređeno nam je da se predamo. Oko nas su bili engleski tenkovi, a njihovi su nas avioni nadljetali. Nakon pakla predaje, oduzimali su nam sve vrijednosti, dok smo dokumente bacali.

Jedna velika kolona u kojoj sam bio i ja, krenula je prema Sisku. Dok smo boravili na Viktorovcu – Sisak, dijelili su nam neke formulare koje je trebalo ispuniti uz obećanje da će onaj koji ih is-

kolone. Tako da, kad smo mi stigli na red, hrane više nije bilo. Seljanke su uvidjele prevaru i otrčale kući, te se vratile s komadima kruha ispod kojih su gurnule špeka ili šunke. Tom su prigodom stražari ubili jednu seljanku koja je djelila kruh, a i ostale su bile izložene poniznjima i zlostavljanjima.

Kolona se dalje kretala prema Osijeku uz kratke odmore, pa dalje prema Šidu. U Šidu su nas smjestili u ciglanu bez hrane i vode, ali su nas odozgo radi sastićke zabave poljevali topom vo-

MIRA IZ TRNJA

Piše:

Marija DEPOLO

Godine 1941.-1945. Sanska ulica br. 4. Trnje. Malo dvorište s potleušicama u obliku slova U. Moglo se ući u dvorište iz Sanske ulice, a izaći na Varaždinsku, današnju Aveniju Vukovar. U tim sobičcima živjela je gradska sirotinja, bez vodovoda, bez kanalizacije.

U sobičku od nekih 9-10 m² živjela je četveročlana obitelj: tata **Toni**, grafičar, mama **Pavla, Braco** sin i kći **Mira**. U sobici peć-koza, drveni stol, kreveti sa slamaricom od kukuruzovine, a ispod kreveta **tuta**. Kad su svirale sirene, svi su bježali u jednu kuću preko ceste, vjerojatno jedine kuće malo solidnije grade i tu se sklanjali od bombardiranja. Vlasnik se zvao **Zaje** ili tako nekako. Nije uvijek rado otvarao vrata svog dvorišta, ali Mira se sjeća kako bi tata zgrabio nju, a mama Bracu i - jedino mjesto gdje su se mogli skloniti bila je ta kuća. Jednom se nisu uspjeli skloniti. Usred dana čuli su se avioni i strašne detonacije. Djeca su uspjela pobjeći pod stol. Detonacije su izbacile cijevi iz šparheta-koze, a crna prašina prekrila je sve, žganci na šparhetu bili su crni. Drugi dan svi su pričali o lančanim bombama koje su pale na Varaždinsku ulicu i išli gledati ogromne rupe u cesti.

Tata Toni je sve godine rata radio u knjigovežnici Kugli u Gundulićevoj ulici i kroz to vrijeme, bez obzira na veliko siromaštvo, obitelj nije gladovala. Ali, rat je završio i došla godina 1945. Djeca su bila mala, ništa nisu razumjela, ni znala. Tata je odveden u zatvor. Jedno kratko vrijeme bio je u Savskoj ulici, pa na Kanalu, a onda je odveden u Popovaču, pa u Staru Gradišku. Bio je osuden na 7 godina zatvora. Od tada počinje hod po mukama mame Pavle.

Glad i nevolja, suteren života

Ostala je s dvoje djece, bez ikakvih sredstava za život, bez rodbine koja bi mogla pomoći. Kucala je na mnoga vrata, tražila bilo kakav posao, a odgovor je bio: "Za ženu bandita nema posla". Štoviše, dva puta je dobila nalog za izgon iz Zagreba. Naravno da nikud nije otišla, jer nije imala kamo. Mira se sjeća Župnog ureda u Miramarskoj ulici. Tamo su jedanput otišli svi troje i dobili malu novčanu pomoć. Drugi put je Mira otišla sama, jednom prilikom Braco i to je bilo sve. Tu i tamo našla se poneka dobra dušica s **Rajona**, pa su mamu Pavlu uputili da odvede djecu u crkvu u Bosutskoj ulici. Kad su časne vidjele djecu, prvo su ih upi-

tale jesu li gladni. Djeca su slegnula ramenima, pogledavali mamu, a časna je donijela tanjur s rezancima posutima šećerom. Djeca su to smazala začas, a časna je donijela još jedan tanjur. Kakva delikatesa! Mama Pavla je rekla da nije gladna, a Mira se i danas, s grižnjom savjesti sjeća maminih gladnih očiju.

Djeca su bila smještena u dječe "obdanište" blizu Savskog mosta. Tu su, uglavnom, bila sirotinjska djeca, bez roditelja, ili bez oca, ali tu su barem imali što jesti, a bilo je čak i nešto igračaka. Prvi dan Mira se oslonila rukama na zid zgrade, gledala suznih očiju i nije se usudila prići djeci koja su se igrala. Tada joj je prišla teta **Katica** i odvela je do ostale djece. Teta Katica je bila dobra dušica, koja je posvojila jednu djevojčicu, ratno siroče, a imala je veliko srce i za osatalu djecu.

A onda je mama Pavla počela čistiti zagrebačke ulice. Stanovali smo u Trnjanskoj ulici br. 61 (ili 63) u podrumu, bez danjeg svjetla. Vjerojatno su to bile prije, a i poslije, šupe za drva. Mama Pavla je napredovala u poslu. Počela je raditi u pilani "Andrija Žaja" u Paromlinskoj ulici. Dodavala je **fosne** majstorima. Nekim čudom obitelj se preselila u Paromlinsku, u neposrednu blizinu "Andrije Žaje". U prizemlju, mala kuhinjica, a iza nje soba bez prozora. U dvorištu crpka za vodu, a zahod iza kuće. Mama Pavla je bila proglašena udarnicom, jer je nakon posla u pilani išla u povorci na gradnju savskog nasipa, na dobrovoljni rad.

U to su vrijeme djeca ponekad s mamom obišla tatu Tonija u Popovaču, a kasnije i u Staru Gradišku. Djeca su krenula u osnovu školu u Školskoj ulici. Mira je bila ozbiljna, čak preozbiljna, povučena, štuljiva, ali odlična učenica, a Braco, dvije godine mlađi, vrlo nestrašan, nezainteresiran za školu, bujne maštei pun želja koje nije imao tko saslušati, a kamoli ispunjavati. Sve ga je više privlačila ulica i obećane zemlje...

Mjesec svibanj 1952. Iščekivanje i veliko uzbudjenje u obitelji. Tata Toni se vratio. U međuvremenu je bio pomilovan i kazna mu je smanjena. Međutim, prava radoš nije nikad pokucala na vrata ove obitelji. Ostali su obilježeni za čitav život, a djeca - bez krivnje - kriva. Neizivljeno djetinjstvo ostavilo je tragove, a nerazumijevanje mjerodavnih i dandanas teško pogoda taj naraštaj djece - danas umirovljenika.

VUKOVAR

*sjaji svjetlost
nije dan
pade tama
nije noć*

*netko zove
upomoć*

*od granata
svijetli dan
gusti dim je
crna noć
a Bog zove
upomoć*

*svijetli noži
hoće klat
pa da ti je
rođen brat*

*čizma stišće
bijeli vrat
a nož ti je
nadohvat*

*crveni se
gusta krv
i živ čovjek
sad je strv*

*sjaji svjetlost
krenu dan*

*zaklan leži
stari grad
dah paleži
gadan smrad*

*sjaji svjetlost
zar je dan*

*pade tama
zar je noć*

*Bog te zove
upomoć*

*to iz rana
bojovnika
i njegova
nijemog
krika
rodio se
novi grad:*

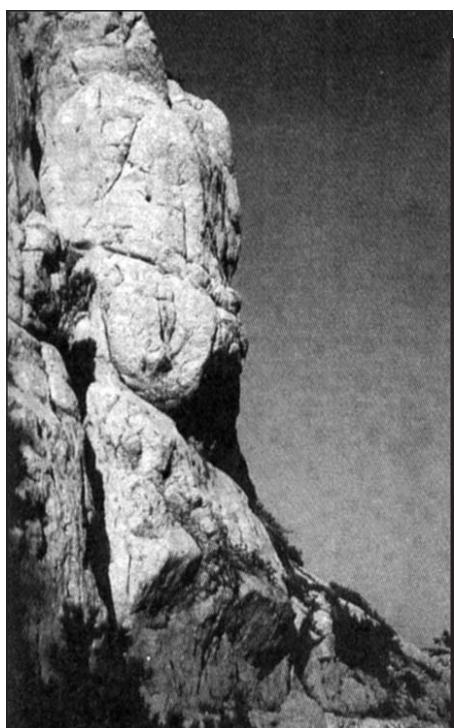
*za nebesa
vječno mlad*

Mario BILIC

PARTIZANSKI ZLOČINI U SVETOM ROKU, GRAČACU I PREZIDI

U jutarnjim satima nazvao me iz Svetog Roka gospodin **Josip Vidaković**. Rekao mi je da skupina Svetoročana (**Josip Jotan Vrkljan, Ivan Prpić, Pavao Japundžić, Ivan Mijača Katalinić** i on) želi dati svoja svjedočenja o partizanskim zločinima nad Hrvatima u Svetome Roku, Gračacu i Prezidi nakon sloma NDH. Pokazat će mi i skupne grobnice gdje su žrtve pokopane, pa ako želim neka dođem. Naravno, prihvatio sam poziv. Dogovorili smo se da ćemo se naći na razkriju za Sveti Rok u nedjelju 20. svibnja 2001. u 10 sati.

U nedjelju 20. svibnja oko 9 sati **dr. vet. Milan Grošić** i ja krenuli smo u Sveti Rok. Vozimo se gospičkim ulicama. Razrušene i zapaljene kuće svjedoče o žestini sukoba u Domovinskom ratu. Prekidam šutnju primjed bom: "Eto, Milane, ovo je repriza iz 1945. godine. Isti ljudi ili njihovi potomci izvršiše i ovaj zločin". Ista slika ponavlja se u svim usputnim naseljima. Na prostranstvima izvan naselja puca pogled na suncem okupanu i zelenim pllaštem zaogrnutu ličku dolinu. S jugoistočne strane omeđena je plavičastom hrvatskom mitskom planinom Velebitom, a sa sjeveroistočne Plješivicom. Prizor je veleban, gotovo nestvaran.

Rozanski kukovi u sjevernom Velebitu

Piše:

Ivan VUKIĆ

Razmišljam koliko je moralo biti namogilano mržnje i nagona za ubijanjem u srpskom pučanstvu, kada su počinili i potaknuli ovaj zločin u želji oživotvorenja Velike Srbije, posežući za hrvatskom zemljom i osporavajući nama Hrvatima pravo na svoju državu i narodni identitet. Prisjećam se razgovora prije moga uhićenja o načinu rješenja srpskog pitanja. Zastupao sam mišljenje da nam je potrebno da dva naraštaja prožive u miru. Hrvatski Vlasi-Srbi prihvativiće Hrvatsku za svoju domovinu, postati će politički Hrvati i neće, vođeni svetosavskom politikom, težiti stvaranju Velike Srbije na račun Hrvatske. Osporavali su moji sugovornici ovakav moj stav. To što zastupaš je neprovedivo, jer iza velikosrpske politike стоји Srpska svetosavska crkva i Srpska akademija nauka i umetnosti, a iza nas Hrvata ne стојi nijedna institucija, pa zbog toga ima toliko pogubnog nagodbenjaštva i podložnosti kod hrvatskih političara. Srpski opanak se upali svakih pedesetak godina i oni se moraju okrvaviti, moraju pljačkati i paliti, moraju posezati za tuđom zemljom, opravdavajući to svetinjom srpskog groba. "Gde je zadnji srpski grob, tu je Srbija." Nažalost, događaji iz Domovinskog rata potvrdili su moju zabludu i naivnost, a pravilnu prosudbu mojih sugovornika.

U Svetom Roku dočekala su nas gospoda: Josip Vidaković, Pajo Japundžić i Ivan Mijača Katalinić. Predložili su da najprije idemo u Gračac, gdje nas čekaju načelnik općine Lovinac Josip Jotan Vrkljan i Ivan Prpić. Nastavljamo put prema Gračacu u dva automobila. Na zakanzanom mjestu dočekali su nas gospoda, načelnik općine Vrkljan i Prpić. Gospodin Vrkljan pozvao nas je u obližnji kafić na kavu i dogovor kojim redom ćemo obići stratišta. Iz razgovora vidljivo je da su svi dobro upućeni u partizanske zločine o kojima će svjedočiti. Dogovorili smo se da

obiđemo stratišta i skupna grobišta u Gračacu, Vrae-Prezidu i na povratku u Svetome Roku i Ričicama.

Katoličko groblje u Gračacu

Do katoličkoga groblja vodi nas načelnik općine Vrkljan. Prostor ispred groblja i samo groblje zapušteni su. Bilo je još gore dok nisu došle hrvatske izbjeglice iz Bosne. Pedeset metara istočno od glavnog ulaza u groblje, stratište je i skupna grobišta pobijenih Hrvata. O ovom će više i bolje svjedočiti gospodin Pajo Japundžić:

«Da, svjedok sam tih tragičnih događaja» - nastavlja gospodin Japundžić - «Nakon pada NDH, hrvatski vojnici i civili bojeći se partizanske odmazde skrivali su se u Velebitu. Izdani su i pohvatani. Osuđeni su na smrt strijeljanjem, ovdje su pobijeni i u skupnu ruku pokopani: **Ivan Knežević Ružin** iz Ričica, **Miće Krpan Josurov** iz Svetoga Roka, **Jure Serdar Stipin** iz Svetoga Roka, **Ivan Rupčić Jurin** iz Ričica, **Dane Šulentić Jelišin** iz Svetoga Roka, **Dane Čuljat Grgišin** iz Ričica, **Ilija Balen Ivičin** iz Svetog Roka, **Mile Vrban Stipanov** zvani Milji iz Svetoga Roka, **Mile Vrkljan Trupac** iz Svetog Roka, **Ante Vrban Danin – Pantov** iz Svetog Roka i **Mile Šulentić Matešin** iz Svetog Roka. Na smrt smo bili osuđeni i **Dane Japundžić** i ja. Bijegom iz zatvora spasili smo se od sigurne smrti.

Tijekom 1945. ovdje su ubijani i pokapani Hrvati koje je partizanski sud osudio na smrt. Mnogi su ubijeni bez sudskih presuda i mogućnosti na obranu. Ubijani su i pokopani na nepoznatim mjestima i za njihove grobove nikad se ne će doznati.»

Vrae-Prezid

Na cesti Gračac-Zadar, na prijevoju ispred tunela, s lijeve strane u vrtači koja se obrađuje, iznad koje je stara cesta, pobijeni su u jesen 1946. godine civili iz Svetog Roka, Ričica, Gračaca i Dalmacije. Ubijena su tu i četiri Srbina.

Skupna grobница je neobilježena, no, zna se da su tu pobijeni i pokopani: **Joso Šulentić Jolika** iz Svetoga Roka, **Frane Katalinić Mijačin** iz Svetoga Roka, **Joso Katalinić Mijačin** iz Svetoga Roka, **Jure Vrkljan Demin** iz Svetoga Roka.

toga Roka, **Ivan Vrkljan Demin** iz Svetoga Roka, **Mate Vidaković Malenica** iz Svetog Roka i **Mate Pešut Stanica** iz Svetoga Roka. Ovdje je pobijeno preko 50 ljudi. Pobijeni su za odmazdu, jer su četnici ovdje ubili neke partizanske oficire. Ovaj zločin izvršili su **Stanko Kukić** iz Zrmanje, **Milan Mioković** iz Zrmanje, **Marko Miletić Stipin** iz OZNE i **Perica Gleđa** iz Štitkade.

Priča se da je na ovom prostoru pobijen na povlačenju veliki broj hrvatskih i njemačkih vojnika. Kad se gradio tunel i novi dio ceste, otkopana je znatna količina ljudskih kostiju, koje su zatrivali u trup ceste.

Zjerstvo u Ričicama

U Ričicama nasuprot crkve, preko ceste Gospić–Gračac, južno od kuće **Mare** poštarice, desno od prilaznog puta k njezinu kući na livadi, pokopani su ustaša zvani **Juriša**, mislimo da se prezivao **Tomčić**, ustaški časnik **Ivan Šikić** zvani Šikan, ustaša iz Bosne kojem ne znamo ime, prezime ni čin. Sva trojica su ubijena u Resniku 1945./1946. KNOJ-evci su im kroz usta i donju čeljust provukli kolac, privezali za konje kao da izvlače trupce iz šume i dovukli do mjesta pokopa. Danima su bili izloženi radi zastrašivanja puka.

Partizani su bili vješti u mučenju radi zastrašivanja. Zanat su naučili od svojih boljševičkih učitelja. Žrtve su mučili iznad granice kod koje žrtva gubi želja za osvetom. Iznad te granice žrtva se osjeća krivom, sama sebe optužuje, prepusta se krvniku i smatra njegove postupke opravdanim. Zbog ovog razloga mnogi su izdali svoje dojučerašnje prijatelje i suborce. Mnogi su isto tako nakon "otrježnjenja", zgroženi činom svoje izdaje, izvršili samoubojstvo ili utonuli u ludilo.

Grobovi u Svetome Roku

Dvadeset dva metra od Doma, preko puta ceste ispod starog drena nalaze se grobovi ustaškog poručnika **Stjepana Vrkljana Draice Deminoga** i ustaškog poručnika **Dane Vrbana Stipanova**. Ubijeni su na Kosi Smolčić. KNOJ-evci su im također kroz usta i donju čeljust provukli kolac, vezali ih za konje i dovukli do mjesta ukopa, kao da izvlače trupce iz šume. Dva dana su bili izloženi. Prisiljavali su puk, pa i školsku djecu, da ih dođu gledati.

Ispod vapnenice, zapadno od nove telefonske centrale, desetak metara preko puta kuće **Ivana Šulentića** pokopani su, ustaški časnik **Nikola Krpan Vranzela**, ustaški zastavnik **Joso Pas-tuović Jaculin** i **Marko Balen Zula**. «Izdani su i pobijeni. Ubijeni su na kosi Svetinja Vranzelina. Djevojke iz Svetog Roka koje su radile na sjeći drva na šumskom vrhu, dovukle su ih po naređenju KNOJ-evca do zaprežnih kola. Do mjesta ukopa dovezli su ih zapregom. Dva dana bili su izloženi radi zastrašivanja. Prisiljavali su odrasle i djecu da ih dođu gledati. **Ivan Ivezić** zvani Ćibo skriva se u pećinama izvora rijeke Opsenice s nama», dodaje **Pajo Japundžić**. Nije mogao izdržati progone. Predao se. Da bi dokazao vjernost partizanskom režimu, sjekirom je zasijecao u trupla naočigled djece i ostalih seljana. Zgrožen ovim prizorom, zapovjednik UDBE za Liku Stanko Kukić rekao mu je: "Zašto ih nisi zasijecao dok su bili živi u Velebitu. Što bi radio od mene Srbina, kada to radiš svojim komšijama, subraći..."

Znamo da su **Milu Katalinića Kaćkina** živa derali i da je umro podvrgnut strašnom mučenju. Ne znamo gdje je pokopan. Također ne znamo koliko je tijekom i iza Drugog svjetskog rata ubijeno Hrvata na ovom prostoru, no znamo da je iza rata bilo 300 udovica, čiji su muževi ubijeni.

Ovo svjedočanstvo za objavu pišem nakon tri i pol godine. Što se od tada dogodilo? Urušio se onaj silni oslobođiteljski zanos, koji se stvarao stoljećima i na čijoj snazi je dobiven Domovinski rat i stvorena Republika Hrvatska. Lijevo orijentirani hrvatski političari optužuju Hrvatsku da je izvršila agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Sotonizira se NDH, umnožavaju se ustaški zločini, veliča se **Tito** i partizanski pokret. Partizanski zločini se opravdavaju, umotavaju ih u ambalažu antifašističke tekovine, pa su time bili potrebni i opravdani. Većina partizanskih zločina počinjen je iza rata, u miru. To im daje dodatnu težinu. Za njih nema opravdanja i zastare: zločinci za ratni zločin moraju odgovarati.

Josip Vidaković, kojem su obitelj pobili partizani, a on sam, spašavajući golij život, napustio je Hrvatsku, pobjegavši iz Jugoslavije u Kanadu. On podiže spomen ploču književniku i domoljubu **dr. Mili Budaku**. Trenutna hrvatska vlast kao da je jedva dočekala taj trenutak. Na dr. Milu Budaku, NDH i ustaški

pokret sručila se bujica mržnje, objeda i optužbi temeljenih na neznanju. Prednjače **dr. Darko Milinović, Šeks i Bebić, Igor Mandić**, kao državni censor, proživio je radni vijek blateći i osporavajući veličinu književnika dr. Mile Budaka, ponižavajući Ličane, opisujući ih kao primitivno pleme, stoljećima udaljeno od civilizacije. Danas može biti sretan. Dostojno ga je zamijenio dr. Darko Milinović, koji ne troši puno riječi kao Mandić. Za njega je Budak ustaša, zločinac i fašist. Spomen-ploču podignutu njemu u čast treba srušiti. Njega je narod izabrao, on zna što govori i narod ga mora slušati, jer radi za njegovo dobro. Pod snažnim osiguranjem specijalne policije srušena je ploča na spomen dr. Mili Budaku i **Juri Francetiću**. Taj barbarski čin unio je nemir u hrvatski puk, potaknuo je hrvatske intelektualce, da apelom za traže obnovu suđenja Budaku i drugim žrtvama političkih procesa. Vlastodršci odgovaraju silovito. Dr. Darko Milinović traži da se preimenuje ulica Dr. Mile Budaka u Gospicu, jer je Budak ustaša i zločinac i smetnja je Hrvatskoj na putu u Europsku uniju. Izvršno vijeće na prijedlog Gradskog poglavarstva Gospicu preimenovalo je ulicu Dr. Mile Budaka u Ulicu hrvatskih književnika. Obrazložili su to otrcanom izlizanom frazom: "Ne ćemo se baviti prošlošću, okrenut ćemo se budućnosti". Ovaj gospički primjer slijede drugi gradovi, po onoj «dragovoljno moraš».

Gospodinu dr Milinoviću, koji se busa u prsi svojim znanjem, a za to ne nudi dokaza, nije palo na pamet pokazati nam zašto iz Europske unije nije izbačena Italija u čijem parlamentu sjede parlamentarci fašističke stranke, zašto se ne razapinje Francusku s nabujalim antisemitizmom itd. A ispred groblja Svetе Marije Magdalene u Gospicu partizani su od 4. travnja 1945. u dva navrata dnevno, u jutro u 4 sata i navečer u sutan ubijali skupine od 20 do 25 zasuđenih Hrvatica i Hrvata, vaših i naših sugrađana, osam mjeseci, a potom u manjim skupinama i pojedinačno. Prvaci, vođe i uzori ubojica imaju svoje ulice i trgove diljem Hrvatske. U njih se ne smije dirnuti. A zar je zločin odužiti se žrtvama, podizanjem spomen-obilježja? Zašto nam to one mogućavate, doktore? Jesu li žrtve prepreka za ulazak Hrvatske u Europsku uniju?

JEDAN OD RIJETKIH PREŽIVJELIH S JAZOVKE (II.)

Ja sam još uvijek bio na položaju kod kapelice Sv. Obitelji. S tornja crkve u Pribiću zvonilo je Pozdravljenje. Krašički je zvon zbog borbi bio nijem. Najednom je k nama došao natporučnik **Ratimir** i rekao nam: "Ja se ne ću predati ovim šumskim razbojnicima. Što će se dogoditi ako im se predamo? Oni ne poštuju Ženevsku konvenciju, ne znaju za milost i ništa ne poštjuju!" U međuvremenu je partizanska rulja ušla u Krašić i počeli su klati nedužno stanovništvo. Klali su sve pred sobom. Ja i moja desetina nismo do pola noći pali u njihove ruke, jer su se oni i nas bojali. Još smo držali položaje. Nisu vjerovali da više nemamo municije. Vikali su da se predamo. Nazivali su nas "Pavelićevom bandom". "Kad Vas ulovimo, živima ćemo vam oderati kožu!", prijetili su. Kod pojedinih je naših vojnika došlo do panike i straha, ali je još uvijek bilo moralu.

Prijetnja pokoljem

Poručnik **Šega** iznio je mišljenje da bismo trebali probaj iz Krašića na Brezarić, prema šumi i Ozlju. Ako uspijemo proći, i kto prođe, spasit će se. Drugi pak poručnik, zapovjednik postrojbe u Krašiću, bio je mišljenja da bi i to malo ljudi što je ostalo izginulo u probaju. Municije gotovo nismo više imali. Stoga je on naredio da se povučemo po praznim kućama i pružamo otpor do jutra u nadi da će nam doći pomoći. Pomoći nije bilo. Tada najedanput pred kapelu stupi zapovjednik **Šega** s dva mlada zastavnika, studenta, i rekoše nam: "Braćo kako znate i kako možete, probajte se spašavati. Ja se ne predajem!" Zatim se zagrljio sa svojim zastavnicima i još dva starija vodnika, bili su iz Kraljevice, donesoše odluku da se neće predati. Uzeše dvije bombe ("Handgranten"), aktivirali su ih i tako zagrljeni svi na mjestu poginuli.

Kad su partizani to vidjeli, odmah su dotrčali do njih, razbijali im glave i gazili po njima. Nas preostalih desetak nije znalo ni kuda ni kamo krenuti, što učiniti. Bojali smo povući se u nečiju kuću. Moj razvodnik, mislim da se zvao **Ivica Blašković**, iz Bedekovčine, upozorio nas je kako bi partizani kad dođu za osvetu poubjijali i sve ukućane. Predložio je da uniđemo u kapelu. (...) Bili su izmučeni i gladni. Partizani su ih vidjeli, zapucali i ovi su mlađi mrtvi pali ispred kapele. Zatim su

Piše:

Mijo SAMAC

nastavili pucati po kapelici i vikati: "Bando, izlazite iz crkve ili ćemo je iz protutenkovskog topa razoriti!" Još su nas se bojali, misleći da imamo municije. Naš je vodnik tada rekao da nam

nema druge: "Ili da se sami ubijemo ili da izademo van. Oni su zauzeli Krašić, a sad će srušiti ovu kapelicu i ubiti nas!" On je izašao vani i rekao im: "Evo, mi se predajemo!" Zapovjedili su da jedan po jedan svi izidemo iz kapele i odložimo oružje. Puške smo stavljali u snijeg. Prišli su partizanski vojnici i pokupili ih. Bilo nas je dvanaest ili trinaest preostalih živih.

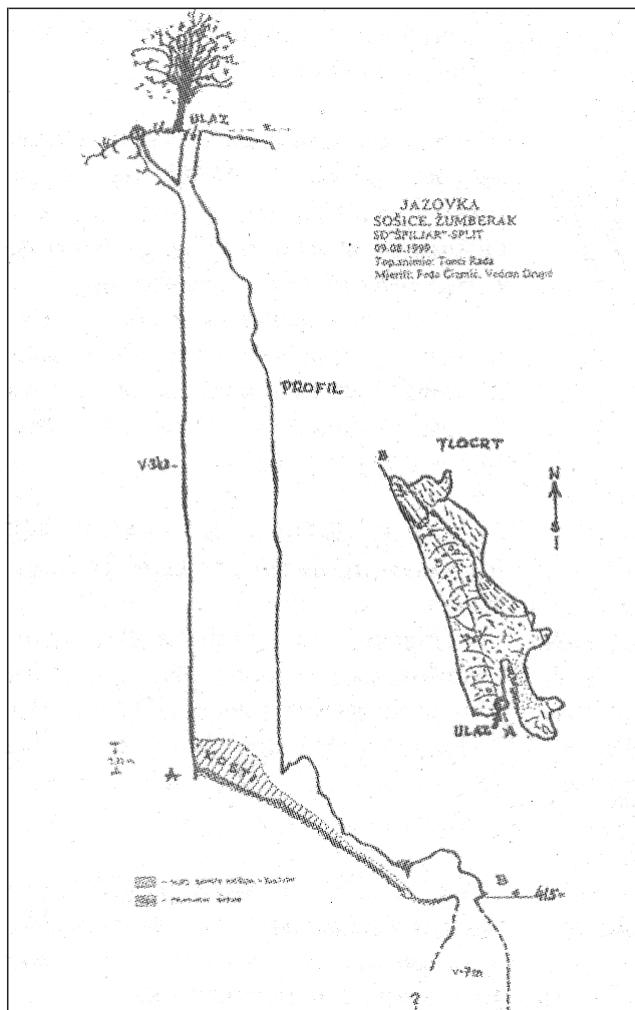
Teško mi se toga sjećati. Mi smo bili samo vojska, redovita hrvatska vojska, nikakvi plaćenici, kriminalci ili narodni neprijatelji. A sada smo se suočili s ljudima koji nas očajnički mrze. Mislili smo da će nas odmah, po cesti, postrijeljati. Bili su to ljudi ponajviše s Kordunom, srpske narodnosti. Jedan od partizanskih zapovjednika promrsio je odluku: "Ne ćemo im odmah ovdje presuditi, nego ćemo ih voditi za Sošice! Tamo će im 'narodni sud' presuditi."

Bili smo dobro odjeveni. Na sebi smo imali kabanice i dobru obuću. Ne zadugo. Ubrzo je slijedila naredba - skinuti kabanice i dio odjeće. Jedan ih od naših zapita, kako ćemo dalje bez odjeće i obuće? Jedan mu partizan odvrati: "Vama više ništa ne treba. Vi idete u jednu jamu. Tamo ćete imati komfor. Ne će vam biti ni zima ni vruće."

Belinić, Bulat i družina

Nikad prije nisam čuo za tu jamu niti je ikada itko o njoj preda mnom govorio. Bili smo izmoreni i izmrcvareni. Dvije noći nismo oka sklopili. Izdržali smo, jer smo bili mladi. U najboljim godinama. Dvadeset do dvadeset i dvije godine. Povezali su nas debelom žicom dvojicu po dvojicu. Još smo imali obuću na nogama. Bila je nedjelja. Narod je polazio na misno slavlje. Naši su nas neprijatelji natjerali doći blizu crkve. Vikali su da smo razbojnici, "Pavelićeva banda" i sl. Mislili su tu upriličiti nekakav narodni sud. A narod je suočeo s nama, plakao i bježao. Nitko se nije obazirao na njihove pozive da nas dođu izrugati, popljuvati i pokazati prema nama prezir i izreći prijekor.

Vodili su nas dva po dva, vezane žicom. Svih povezanih, vojnika i civila, koje su optužili da su podržavali vezu s nama, iz Krašića i drugih okolnih sela,

Profil i tlocrt Jazovke (autor: prof. dr Srećko Božičević)

bilo (...) Uz jaku njihovu pratinju, svrstali su nas vezane dva po dva u kolonu. Odredili su da se kolona kreće preko Hruškovca, Prekrižja, Begova brda, Oštrea do Sošica. Došli smo u Sošice kasno navečer. Podijelili su nas u dva dijela: jedan dio nas smjestili su u podrum spaljenog samostana, a drugi dio u ruševnu, spaljenu školu. Tu smo bili jedan dan. Dolazili su nam pojedini partizanski provokatori, vrijedali nas i cinički nas pitali da li znamo kamo idemo i što nas čeka. Mi smo samo šutjeli. Rekli su nam da smo svi osuđeni na smrt, jer smo pružali otpor partizanima u Krašiću i zato da ćemo svi bez razlike, bili ustaše, bili domobrani ili civilni, svi da ćemo biti strašno kažnjeni. Na to je jedan naš zastavnik, koji je bio ranjen, rekao da nismo mi napadali njih, nego da su oni napadali nas, a mi smo samo branili Krašić. Čim je to izgovorio, već mu je bila zapečaćena sudbina. Pred nama su ga izgazili i potom ubili.

Sutradan su nas dotjerali na sajmište, pred "narodni sud". Bili smo iscrpljeni i izgladnjeli. Oni su u međuvremenu dovođili ljude iz Radatovića i drugih tobožnjih "partizanskih" sela i pripremali ih da poput nahuškane rulje viču na nas riječi presude: "Ubiti! Ubiti!". Gađali su nas čim su god stigli ili iščeprkali ispod snijega: dravlje, kamenje i sl. Najprije se na pozornicu popela **Milka Kufrin**, rodom iz Okića. Popeli su se i njezin muž **Rade Bulat**, **Lutvo Ahmetović** i drugi. 'Narodni je sud' najprije prozvao poručnika **Ivana M.** iz Duge Rese. Nije imao ni trideset godina. Vjerojatno je netko od članova "suda" gajio neprijateljstvo prema njemu. Nama naočigled su ga ubili, rekavši prije toga da će njega zamijeniti i da će njegovi doći po njega. Kakva varka! Dok je prostrijetljen padaо na zemlju, posljednjim je snagama raširio ruke i uzviknuo: "Živjela Hrvatska!" Čuo sam kasnije da su njegovi došli po njega i preuzeli ga u lijesu.

Zatim se na pozornicu, zapravo stara kola, popeo **Marko Belinić**. Pročitao nam je presudu koja je glasila: 'U ime naroda Žumberka osuđeni ste na smrt! Svi bez razlike. Na pomilovanje nemate pravo i presuda se ima izvršiti još danas!' Do tu nas je bilo nešto preko tri stotine. Nakon pročitane presude, gordo je silazio s pozornice, a među nama je nastao strašan muk. Svi smo se jednostavno sledili. Sa mnom je bio svezan jedan mladi čovjek imenom **Jure**, iz nekoga žumberačkog sela, i reče mi: "Mijo, sada je sve gotovo. Ni sam drag Bog nam ne može više pomoći!" Ja mu odvratim: "Još nam je i preostalo samo to da se možemo Bogu moliti!"

Bilo je tu i domaćih žena koje su molile naše oslobođenje. Zaklinjale su ih da nismo ništa krivi, da smo služili redovitu vojsku, da su oni nas napali, a mi da smo se branili, kako je velika šteta i grjehotu ubiti tako mlade ljude. Nije pomoglo, dapače su im zaprijetili, ako nastave govoriti, da će i njih povesti s nama u Jazovku.

Ponavljam, ja nisam znao gdje je ni što je to Jazovka. Bilo je oko pola jedanaest kad je "Narodni sud" donio presudu. Prialzili su nam zatim partizani i partizanke, obilazili nas redom i skidali još na nama preostalu odjeću i obuću. Rugali su nam se da ćemo samo zamijeniti odjeću i obuću. Ova da će dobro doći njihovim borcima koji su slabo odjeveni i obuveni. Snijeg je bio do koljena, temperatura oko -17 C. Kad su izuli čizme, spontano sam izustio pitanje: "Druže, a kako ću ja sad dalje bos i polugol po toj studeni". On mi je posrdno odgovorio: "Ti, slušaj! Ne ću ti reći drug, nego bandit! Tebi i ne treba više obuća. Vi ćete gore u jami imati posebno primjeran komfor. Ne će vam biti zima ni vrućina!" To se i dogodilo.

KRICI OSTAJU

U spomen nestalima na hrvatskome Križnom putu

*Kolone kostura odrpanih
Poniženih
Ubitih tijela, duše i duha
Satrtih idealu
Mile prašnjavim cestama...
Paćene gladu i žedi
Praćene
udarcima, metcima i psovskama
Nestaju
u jarugama, rovovima i špiljama
Kolone kostura odrpanih
gmižu prašnjavim putovima
Vape vodu... hranu...
Tijela
izranjena, krvava i šibana
neizrecivom mukom patnje
preplavljeni
Tajnom pokrivena
Kolone kostura odrpanih
Vuku se prašnjavim cestama
Svijet je crn
Duh vremena slijep
Dani zlokobni i teški
Strasti se razmahale
duše nastanjuju
Osvetu hlepe,
Krivnju nameću
Kolone kostura odrpanih
jauču prašnjavim cestama
Dubina tame ... težina ...
Nevini krivnju nose
Ispaštaju
Pobjednici na konju jašu
SMRT dosuđuju
Osveta... viču...
milosti nema!
Kosti rasute jamama i zemljom
pravdu... istinu vase...
Kolone kostura odrpanih
istinu i pravdu zazivaju.
Bog je ubijan,
Istina je zarobljena... zabranjena...
Silom proglašena
Riječi su zamrle i isčezle
krici ostaju!*

Tereza SALAJPAL

NEUSPIO BIJEG U ŠUMU

Pokušat ću opisati svoje uspomene razdoblje od 1941. do 1945. Tijekom rata izgubio sam dva brata, starijeg **Marka**, koji je kao starčevičanac poginuo 1941. i mlađeg **Josu**, koji je poginuo na istočnom bojištu, u Hrvatskoj legiji.

Napad na Jugoslaviju 1941. zatekao me u mjestu Molunat kraj Dubrovnika, kao pričuvnika. Rat je trajao svega nekoliko dana, a kada je stigla vijest da je proglašena NDH, veselju nije bilo kraja. Nekoliko je Crnogoraca skandalizalo Jugoslaviji, a mi ostali počeli smo se razilaziti, odlaziti prema postaji Ploče, kako bismo uhvatili vlak iz Zelenike za Sarajevo. Nismo se mogli ukrcati, pa nam je ostalo pješačiti sve do Uskoplja i tu se ukrcati na vlak za Sarajevo. Kada smo došli do Alipašina mosta, vidjeli smo kako "Švabe" love jugoslavenske vojниke i šalju ih u zarobljeništvo. Ja sam pobjegao u Rajlovac, odakle sam uhvatio vlak za Podlugove i dolazim u Vareš. Javljam se, nakon par dana, u hrvatsko oružništvo, u kojemu i ostajem, služujući u Varešu.

U hrvatskoj vojsci

Negdje u studenom 1941. pojavljuje se jedna naoružana osoba u okolini Vareša. Prilikom hvatanja, te osobe pogine jedan oružnik po imenu **Vinko Ljevača**, otac troje djece. Kasnije odmetnik bude uhićen. Neki su htjeli da ga se odmah likvidira, neki pak ne, a ja kažem da ide na sud. Dolazi i do suđenja, uhićenik me prepoznaće u hodniku sudnice i kaže mi: "Žao mi je što i tebe nisam ubio". Ali, sad mu ništa više ne možeš: sada je u sudskim rukama.

Iduće, 1942., odlazim u Željezničku ustašku vojnicu, pod zapovjedništvom **Ante Vokića** u Sarajevu. Jedinica je bila namijenjena za čuvanje željezničkih objekata i drugoga željezničkog sustava. Negdje 1943. godine nalazimo se na čuvanju željezničke pruge Hadžići - Bradina. Partizani napadaju u samim Hadžićima, gdje je bila mala posada, svega deset čarkara, među njima i ja. Zapovjednik je zastavnik **Franjo Boras**. Razbijaju nas, a ja bivam ranjen. Povlačimo se u postaju, pružamo slab otpor, traže od nas da se predamo, što mi odbijamo, a oni pale postaju. Povlačimo se na tavan: zapovjednik, **Čabaravdić** i ja. Cijela je postaja u pla-

Piše:

Branko ČINGEL

menu. Partizani oko postaje. Kada su mislili da nam nema spasa, počeli su se povlačiti. Ostao je još jedan kut tavana kojega nije stigla zahvatiti vatrica. Kada su partizani otišli, počeli smo iskakati. Gore nije bilo moguće ostati. Zapovjednik Boras je skočio prvi i poginuo. Čabaravdić se zadržao oko mene, koji sam bio ranjen, te se i on tom prilikom opekao. Skupa smo skočili. Pomogao mi je da se bacim na jednu omoriku, koja je bila dva, tri metra udaljena od postaje. Bacio sam se onako ranjen i padao s grane na granu, dok nisam pao na zemlju. Gledam, ima li partizana, pa sam ostao skriven dosta dugo, sve dok nije došla pomoć. U bolnici su me dugo zadržali, jer sam od posljedica ranjavanja dugo bolovao i nisam bio za teren. Stalo sam se držao Sarajeva.

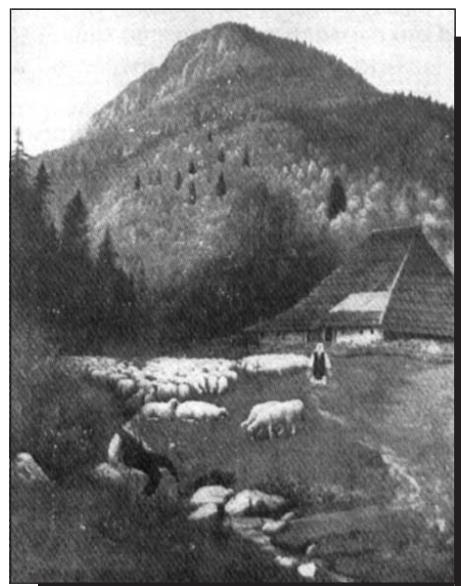
Po kapitulaciji Italije 1943., odlazim u Metković, radi prikupljanja talijanske opreme. Nakon toga vraćam se u Sarajevo, gdje ostajem do 1944., kad sam poslan u Stockerau u Austriji. Vraćam se u Zagreb, gdje iste godine bivam raspoređen u 23. novoustrojeni zdrug pod zapovjedništvo bojnika **Ante Vrkljana**. U Zagrebu ostajem do povlačenja.

Kada se je sva hrvatska vojska povlačila prema Sloveniji, moj je zdrug išao prema Karlovcu. Isti dan smo došli do Draganica, prenoćili i ujutro preko Plješevice krenuli prema Sloveniji. Kod Kočevskog roga borba. Tu se uz pomoć mraka izvlačimo preko brda Plješevice, gdje više ne može ni mrav proći, te se moramo predati. Odlažemo oružje. Odvode zapovjednika, **Antu Vrkljana** i bojnika **Jucu Rukavinu**, te ih, izgleda, tu odmah strijeljaju. Druge časnike nisu dirali. Odmah se formira kolona, od nas koji smo tu zarobljeni, i onih zarobljenih prije nas, i odlazimo prema Samoboru.

Kad smo stigli u Samobor, dolaze dva oficira, prepoznaju jednog zarobljenika, izvode ga malo na stranu, razgovaraju s njime, a onda mu jedan od njih ugura neku šibu u usta. Gledamo, ništa ne možemo. Dolazi do pokreta. Što se je tu dalje događalo ne znam. Kad smo bili nadomak Zagrebu, svlače me, i daju mi

odjeću svu podrapanu i ušljivu, rastrgane cipele...

Prolazimo kroz Veliku Goricu. Dočekuju kolonu s motkama visokim i do dva metra. Mlate po koloni i s jedne, i s druge strane. Dolazimo u Sisak. Priča se da odavde po noći odvode kamionima. Ovdje smo dobili 10 dkg kuku-

J. Jurkić: Prizor iz Bosne

ruznog brašna, to nam je za cijeli dan. Navečer kad se je smračilo, popeo sam se na neko veliko drvo i tako ostao cijelu noć. Noću se je čula neka galama. Ujutro sam sišao s drveta, i čuo da idemo u Brod. Formirala se kolona, možda i više od sto ljudi, ali su je podijelili na dva dijela. U prvom sam dijelu i ja. Krećemo za Brod, dok će drugi navodno ići za nama. Prenoćili smo u Brodu. Čekamo na drugi dio kolone, čekamo hoće li netko doći da nas pusti vani nuždu obaviti. Da nije bilo onoga drugog diela kolone, Bog zna što bi s nama bilo. Tek drugi dan, nakon što su stigli, na njihovo traženje, za nas saznaju i mi se spajamo s njima, i krećemo u Rumu, i dalje u Srijemsku Mitrovicu.

Bijeg iz kolone smrti

Kada smo prelazili preko Fruške gore, uspio sam pobjeći. Dolazim do Šarengrada, ulazim u jednu kuću na osami i tražim kruha. Tu me pokušavaju uhvatiti, pucajući za mnom. Uspijevam pobjeći, ali kamo sad? Idem prema Papuku, misleći se sastati s nekim kao što sam i ja. Hodao sam Papukom dva

dana, hraneći se šumskim plodovima, i tražeći nekoga, ali ni žive duše. Idem prema Vinkovcima. Dolazim na polja, kiša počinje padati, a ja se zavlačim u kup sijena da se sklonim od kiše, pa zaspim u sijenu. Dolazi gazda voziti sijeno doma, vilama grabi i mene nabode, te me pita što tu radim. Odgovaram da sam se sklonio od kiše, a on me pita bih li radio. Kažem da bih. Kad je utovario sijeno, sjednem s njime na kola i krećemo put njegove kuće. Meni to postaje sumnjivo i pobjegnem kroz polje, no on me uhvati, odvede i pred miliciju u Markušici. Odmah me zatvaraju u prostoriju bez prozora.

Noću me odvode na ispitivanje. Poručnik, komesar i onaj koji me je ulovio, u činu partizanskog kapetana, odmah pitaju jesam li bio ustaša. Kažem da nisam. U kojoj si vojsci bio? U domobranima. Kažu mi, ako ti nećeš govoriti, hoće ova palica, kojom mi prijete. Onda opet pita: Ustaša? Nisam. Lezi potruške. Legnem. Opeta pita, opet nisam, i tako me uz svako pitanje udari. Kada se je umorio, kaže mi da ustanem, ali ja nisam mogao. Onda su me odvukli u prostoriju gdje sam već bio. Tu noć sam očekivao da će me likvidirati, no ipak sam ostao živ. Ujutro dolaze, pitaju: "Kako si, domobrane, jesli gladan?" Ja šutim. "Hodi, dati će ti kuharica doručak." Dobio sam litru bijele kave, komad kruha i slanine. Kažu mi da ne moram ići unutra, da ostanem vani.

Odnekuda dovode tri domobrana, svi idemo na neki salaš u Borovo, kukuruze okopavati. Kada smo prolazili kroz neko selo pojaviše se tri ruska vojnika, i traže od ovih stražara koji nas sprovode, da im dopuste pobiti nas. Nisu im dali. Dolazimo na salaš. Ne znam koliko nas ima, sve je otvoreno, nema straže i ja drugi dan pobjegnem. Nakon dva do tri kilometra bježanja uvučem se u jednu šikaru i tu ostanem dva dana, dok mi bolovi nisu malo popustili. Krećem se prema savskom nasipu, kako bih se prebacio u Bosnu, kod Sijekovca ili Lužana. Kada sam išao savskim nasipom, netko me je primijetio i krenula je potjera za mnom. Sklonio sam se u šumarak. Uskoro opkole taj šumarak i ponovno me uhvate. No, ovi su bili pošteni, pa me nitko nije ni prstom taknuo. Tu sam ostao dva do tri dana. Za svaki obrok hrane išao sam se u drugu kuću hraniti. Tada me sprovode iz brodske UDBE u UDBU u Visokom. Tu ostajem u "sreskom zatvoru" do amnesije, kad me puštaju, uz obvezu da se prijavim u mjestu stanovanja.

Dolazim u Vareš, prijavljujem se i odmah me zatvaraju. Tuži me neki **Alija Veznić** iz Vareša, izjavljuje da sam bio u Jasenovcu, da sam klapo i ubijao. U Jasenovcu nisam bio nikada. Drugi dan me sprovode u Visoko u UDBU, sa slušavaju me i puštaju. Opet dolazim u Vareš. Nemam mira i ne sviđa mi se takova sloboda.

U to se doba upoznajem s jednom Hercegovkom, **Macom Krivušić** iz Vareš-Majdana, koja kod sebe krije, isto Hercegovca **Franju Sliškoviću**, koji je bio u istoj situaciji kao i ja. Razgovaramo da bih i ja želio otići u šumu, ali nemam oružja. Upoznajem se s jednim vojnikom, koji u Varešu služi vojsku, sastajemo se, on obećava nabaviti oružje. Dogovaramo točno vrijeme i mjesto sastanka. Franjo i ja dolazimo točno u dogovoren vrijeme. Mislim da je bilo 10 sati uvečer, ali nikoga nema. Što sada, povratka nema. Moj plan je bio bježati u šumu, i samo u šumu, a ako bi prilike dopuštale, onda bježati i preko granice. Međutim, zakazao je vojnik, koji nam je trebao oružje pribaviti. Idemo Franjo i ja u selo Planinica, gdje je taj vojnik znao dolaziti. No, ne idemo glavnim putem, nego prečicom. Kad smo se približili putu, začuje se topot. Mislio sam da je to onaj vojnik s još nekim, no prevario sam se i samo sam pukim slučajem ostao živ.

Kad smo bili na pet do šest metara od puta, oni su zapucali. Viknuh da smo naši, da ne pucaju, pa su prestali. Bio je mrak. Došli su do mene. Vidio sam da je neka patrola. Zgrabili su me, našli su moju torbu, a u njoj su bili zemljovid i kompas, pa im je bilo jasno tko sam. Franjo je zaostao dosta iza mene, pa je uspio pobjeći. Onaj vojnik s kojim sam imao dogovor bio je u toj patroli. Kasnije, kad su me uhvatili, na licu mjesta su me tukli i ispitivali. Ja sam otkrio neke što su znali da će u šumu, kao i tog vojnika. Njega su odmah na licu mjesta razoružali. Tu su me mučili sve dok nije počelo svitati. Nakon toga su me dovezli na rijeku Stavnju, da me ubiju. Taman kad su to htjeli učiniti, naišao je vlak iz Podlugova za Vareš. Putnici su vidjeli što se događa, te su oni taj čas odustali; otišli su malo dalje, nešto su razgovarali i onda mi rekli, da me ne će ubiti. Doveli su me u Vareš i bacili me u jedan podrum. Drugi dan sam sproveden na Vojni sud u Sarajevu i osuđen na dvanest godina. Sve ovo događalo se koncem svibnja 1945. Od dosuđenih 12 godina, odležao sam osam.

PROLJEĆE

*Svjetli cvjetovi
Znakovi proljeća*

*Popoljci bujaju
Na golim grmovima
lameja*

*Žuti trag na
popoljcima
Kao vosak
Cijedi se po grmu*

*Proljeće je u mome
vrtu
Bubre populjci
trešanja.*

B. ZORIĆ

BLEŠČEĆA ZVEZDA

*Gledam i žmerim,
žmerim i gledim
Kaj me opkoljuje;
blezga, betek i bilikum,
canjek i drabant,
tihotapec, komandant -
kaj bum se cmizdrila!
Coprnica i ftič bi mi se smejali.
Najlepše je bilo
da smo bili mali
jafkali i kričali
se po milo voli.
A gdo Te ima radi?*

*Živimo vu nadi
da i tega ima!!
Zima i mebla v doline...
Blejimo vu visine
i čekamo, da nam vu
krilo, ali na poček
naših senja
opane jena bleščeća zvezda.*

Višnja SEVER

STRADANJE HRVATSKOG NARODA – SJEĆANJA HRVOJA PEČUVČIĆA (VII.)

Nismo vjerovali u prestanak muka, ali za svaki slučaj sanjamo o budućnosti. Eto, odjednom i mi ćemo imati neku sutrašnjicu. Vlad je spala temperatura i postao je mirniji. Još smo na okupu, nas pet: **Zvonko, Stanko, Vlado, Bruno** i ja. Sutradan dolazi **Pavo**, naoružan ručnom strojnicom i komadom papira s našim imenima. Vodi nas iz logora i kao zarobljenike prati u mjesto stanovanja - Bosanski Brod. Lako nam je bilo doći do kolodvora i ukrcati se na neki teretni vlak. Uskačemo u niski otvoreni vagon, polupun ugljena i posjedamo na to grumenje. Pavo nas ozbiljno nadgleda s uperenom strojnicom. Vlak krene, a onda stane i čeka. Nema nikavog rasporeda vožnje; prugu popravljuju; negde vlak zaobilazi srušene mostove i podvožnjake. Dugo je to putovanje. Čini mi se da smo se vozili više od 8 sati, tih 20-ak kilometara. Smijemo se i šalimo prisjećajući se školskih dana. Konačno stižemo u Slavonski Brod. Tu iskačemo iz vagona i pješice, pod pratnjom uperene strojnice, hodamo preko pontonskog mosta do zgrade općine u Bosanskom Brodu.

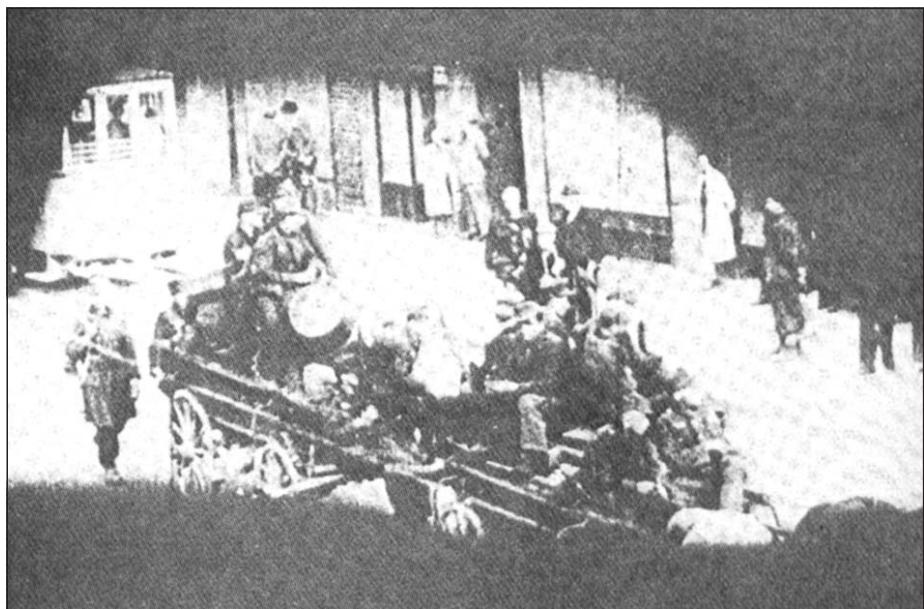
Glas se brzo proširio i naše mame dotrčale. Stojimo nekoliko minuta i gledamo jedni u druge, ali nas naše majke ne prepoznaju. Tu nas je pet - ali tko je tko - teško je odrediti. Odrpani, zamazani, neobrijani, neošišani i nepočešljani, mršavi k'o kosturi, blijadi i upalih obraza, u nekim krpama koje nikad ne vidiš u našim krajevima - svi izgledamo slično. Odjednom povici: Stanko! Zvonko! Hrvo! Vlado! Bruno!... Zagrljaji i suze i sumnjičavi pogledi partizana... Ostavili su nas preko noći u zatvoru, a ujutro nam neki nepoznati partizani, koji su govorili srbjanskim jezikom, "saopštili" da su nas "mobilisali" i da nas šalju u Tuzlu, gdje ćemo služiti kao pisari, jer imamo "nekakvu školu i znademo pisati".

Evo, još ne vjerujemo da je naš put završio. Prešli smo preko 850 kilometara, od Zagreba do Bleiburga i natrag, preko Dravograda i Maribora do Zagreba pa preko Bjelovara, Daruvara i Našica do Osijeka i konačno do Bosanskog Broda. Skoro mjesec dana smo proveli na putu kao zarobljenici najgrublje komunističke horde na svijetu. Srbijanci su tada pobili na strahovit način preko polovicu naših. Propješaćili smo preko 600 kilometara, praćeni psovjkama i udarcima, pod kišom

metaka, po suncu i kiši, kroz redove bijesnih pravoslavaca i njihovih žena koje su nas udarale motkama, lopatama, sjekirama i vilama. Preko polovicu toga strahovitog puta prešli smo bosonogi, natečenih i izranjenih krvavih tabana, puni krvavih rana i modrica. Vozili su nas, na tom putu, preko 250 kilometara u stočnim vagonima, zatvoreni i nagurani da nismo mogli sjesti, bez hrane i vode, bez zahoda, stalno pod prijetnjama i psovjkama bijesnih i pijanih srbijanskih partizana i partizanki. Na tome križnom putu vidjeli smo desetke tisuća ubijenih hrvatskih vojnika i civila, žena i djece i staraca i starica. Bili smo svjedoci neopisivog ponižavanja, mučenja i ubijanja zarobljenih vojnika i civila.

svim putovima i stazama koje su vodile na sjeverozapad, nadajući se kako će naći zaštitu kod "zapadnih demokracija". Međutim, tu su se prevarili. Bili su podlo, izdajnički izručeni Srbokomunistima u sigurnu smrt.

Za smrt stotina tisuća Hrvata, treba kriviti Engleze i englesku Vladu, jer su oni bili izravni suradnici u zločinu i genocidu nad hrvatskim zarobljenicima i civilima, nakon svršetka rata, nakon 15. svibnja 1945. Za taj ogavni čin ih treba osuditi. Ali ne treba nikada zaboraviti da su sva ta zlodjela i ubijanja izvršili Srbijanci i Crnogorci te njihove žene, koje je srbakomunističko vodstvo, Crkva i vlada pripremala i slala iz Srbije, na područje Hrvatske.

Rijeka vojnika i civila napušta Zagreb u svibnju 1945.

Već od Prečkog naša bojna nije više na okupu. Razvrstali su nas među ostale zarobljenike. Ostali smo na okupu samo nas petorica. Preživjele zarobljenike su tjerali iz Osijeka preko Vukovara i Vinkovaca do Mitrovice, Zemuna i Beograda. Odavde su tjerani do Vršca, blizu rumunjske granice, pa čak do Makedonije. Hrvatske časnike, koje nisu poklali i poubijali u Sloveniji, tjerali su do beogradskoga zloglasnog zatvora Glavnjača, gdje su ih, nakon užasnih mučenja umorili. Ovdje je predočeno svjedočanstvo sudionika Jurišne bojne koja je prošla dio Križnog puta i ostavila puno svojih umorenih pitomaca na tom putu smrti. Hrvatska vojska i pučanstvo bježalo je prema Austriji i Englezima,

Također treba spomenuti da su i hrvatski komunisti, iako malobrojni, često prednjačili u ubijanju nevinih zarobljenika, a onda svim mogućim sredstvima pokušavali sakriti istinu o genocidu na Bleiburgu i na Križnim putovima. Puno domaćih i stranih izvora govori o ovom genocidu nad Hrvatima. Na sljedećim stranicama ću predstaviti nekoliko tih svjedočanstava. Sve navedeno je opisano do pojedinosti u djelima kojima sam se pomagao sastavljući ovaj prikaz. Pri tome treba imati na umu da su neka djela tiskana kao čista komunistička propaganda, ne bi li zavarali javnost i prikazali žrtve kao počinitelje genocida.

(nastavit će se)

OSVRT NA USPOMENE HRVOJA PEČUVČIĆA

Ovom prilikom javljam se u svezi s napisom **Hrvoja Pečuvčića** "Stradanje hrvatskog naroda - sjećanja", objavljenog u mjesecačniku "Politički zatvorenik", kojega rado i sa zanimanjem čitam, jer sam pretplatnik. Zovem se **Zvonimir Zukanić**, član sam HDPZ-a u Slavonskom Brodu. Hrvoja Pečuvčića vrlo dobro znam, jer smo svojedobno išli zajedno u gimnaziju u Slavonskom Brodu, a ponekad čak i u isti razred. Zajedno smo bili i u vojsci, o čemu on spominje pojedinosti u svojim sjećanjima. Želio bih ga preko našeg mjesecačnika i pozdraviti, ako prima naš mjesecačnik. Znam da je prošlo gotovo punih 50 godina od događaja, o kojima piše, pa nije čudo da su pojedinosti izbljedjele, što želim naglasiti i dopuniti ovim ispravcima.

Prvo, zapovjednik naše vojničke škole bio je bojnik, ali se zvao **Noso**, a ne **Jurak**. Drugo, Jurak je bio ustaški nadporučnik i kasniji zapovjednik 1 satnije umjesto nadsatnika **Markulinića**. Nadsatnik Markulinić bio je rasporeden za zapovjednika 5. satnije. Tako o ispravcima.

Pečuvčićovo pisanje me duboko dirnulo, jer sam i ja bio sudionik svega toga. Još bih htio spomenuti nešto. Službeni naziv naše škole je bio Vojno

Piše:

Zvonimir ZUKANOVIĆ

predizobrazbena škola MINORS-a, a podnaslov "Škola časničkih pripravnika jurišnika Ustaške mladeži". Naknadno nam je prvi predsjednik **dr. Franjo Tuđman** rješenjem priznao počasni čin zastavnika.

Hrvoja, kojeg smo u školi zvali Hrvo, dobro znam. S obitelji je stanovao u Bosanskom Brodu, kojeg su sada proglašili i zovu Srpski Brod. Poznajem i njegova brata **Beru**, kao i njegovu majku koja je tijekom 1949./1950. posjećivala moju obitelj u Slavonskom Brodu. Zvali su je Mima, a mislim da je imala neke rodbinske veze u selu Tomica kod Slavanskog Broda u koje se dolazilo kroz selo Podvinje. Znam da je kasnije živjela na moru, mislim u gradu Šibeniku i da sada sigurno više nije u životu, jer i moji stariji su već svi poumrali. Oca mu nisam poznavao niti o njemu bilo što znam.

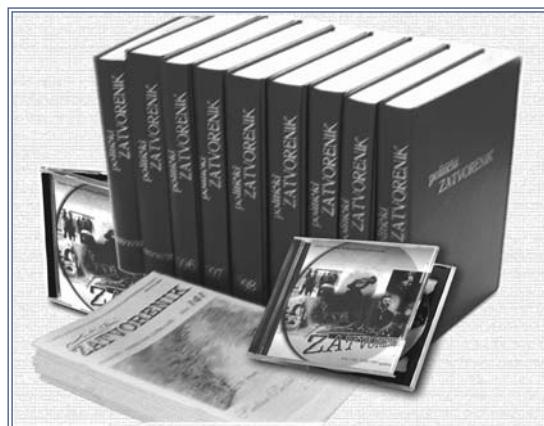
Ja nisam imao sreće steći nikakav akademski naslov. Svima nam je bila poništена matura, a kada sam se 1945.. pokušao upisati u brodsku gimnaziju,

nisam primljen, jer je profesor **August Ćuk** privremeno vršio dužnost tajnika i rekao da oni na školi ne trebaju **Pavelićevih** oficira. Inače je bio beskičmenjak, pripravan - kako se ono kaže - paliti svjeću i Bogu i vragu, a to su po mom mišljenju najlošije osobe. Ne znam, zna li Hrvoje, da su s brodske gimnazije isključeni pojedini učenici: **Zvonimir Alduk**, **Ante Štefančić**, **Stjepan Rajić-Čulaš** i drugi, a da je predsjednik bio u njegovu pisanju već spomenuti **Remigije Karakaš (Remo)**. Ovo se dogodilo na nekom skupu omladine gimnazije, održanom u dvorani zgrade "Hrvatski dom", gdje je bilo i kino.

Čestitam Hrvoju na pisanom javljanju i veselim se, nadajući se da je ostao na istoj crti, iako se ranije nije isticao. Ja sam svoj studij završio u Staroj Gradiški, gdje sam bio na izdržavanju kazne i robije, tj. prisilnog rada od 5 godina kako su to u svom rješenju nazvali oni koji su me sudili.

Sjećam se jedne incidentne situacije Hrvine s vjeroučiteljem ili, kako se to onda zvalo, katehetom **Živkovićem** u 5a razredu. Živković je navodno 1945. bio župnik u Podvinju. Jedne noći su ga izveli i ubili. To sam doznao po pričanju i hvalisanju jednog sudionika, kojeg sam slučajno poznavao.

Politički zatvorenik na CD-ROM-u!

Prvih 12 godišta našeg mjesecačnika objavljeno je i na CD-ROM-u. CD izdanje sadrži sve brojeve od 1 - 129 u PDF i HTML formatu te brojeve od 130 - 141 u HTML formatu.

Dvostruki CD-ROM možete naručiti u središnjici HDPZ-a, Vojnovičeva 15 u Zagrebu, na telefone: **01 / 46 15 437, 46 15 438** ili na mail: **hdpz-sred@hdpz.htnet.hr**

po cijeni od **140,00 kn.**

RATNI ZAPISI DR. ANTUNA CARA (IV.)

O BOJNOM OTROVU I MOZARTOVOJ GODIŠNJICI

Staklo se mrvilo oko nas u Domu zdravlja. Detonacije i poneki pogodak u neposrednoj blizini bili su razlogom pucanja zidova našega staklenog kaveza. Pobacali smo se po podu, klečavih koljena. Potom, kad smo pro-sudili da imamo dovoljno vremena spustiti se u podrum, iskrali smo se iz ambulante s nekoliko hrabrih pacijenata. Nevjerojatan je osjećaj da te svaki tren mogu "ostakliti" raspucala okna. Svako malo čuo bi se poneki tresak stakla koja su padala poput ljetnog pljuska ili se u drvenim okvirima rasprskavala poput božićnih prskalica. Samo, nije bio Božić.

U skloništu smo se našli, nas nekolicina liječnika, medicinskih sestara, susjeda **Vesna Nutrizzio** i njena sestra, dvoje, troje slučajnih pacijanata i prolaznika. Obično bi netko od liječnika izvukao iz zlatnih rezervi poneku bocu zaboravljene rakije, na koju su samo nekoliko mjeseci ranije ne bi ni obratila pažnja. Taj dan uzbuna je trajala satima. Susjeda Vesna podijelila je jednu paštetu sa svima nama, tako da smo na tankom komadiću kruha samo osjetili miris jetrene paštete. Ni samo sklonište nije budilo preveliki osjećaj sigurnosti. Sve ONO, DSZ i slične službe "one" države nisu baš puno vodile brige oko eventualnih skloništa. Naime, naš je podrum bio uz veliko, po riječima kućnog majstora, poluprazno skladište nafte za grijanje naše "zdravstvene ustanove". To što je bilo poluprazno davalo je nade da ćemo u slučaju eksplozije biti polunagorjeli.

"Ovo je naš!"

Na desetke neprijateljskih projektila, tu i tamo je, s nama različitih udaljenosti, odgovarao naš top. Trebalo je dosta vještine i iskustva, što nam tih dana ipak nije nedostajalo, da bismo prepoznali taj magični zvuk. Bio je dublji jači i trajniji nego svi njihovi projektili i bio je mirisan na barut, zastrašujući za neprijatelje i velika magija naše obrane, barem smo mi tako mislili. Glavna zabava bila je prepoznati mu zvuk. Vikali smo "Ovo je naš, naš je!!!"

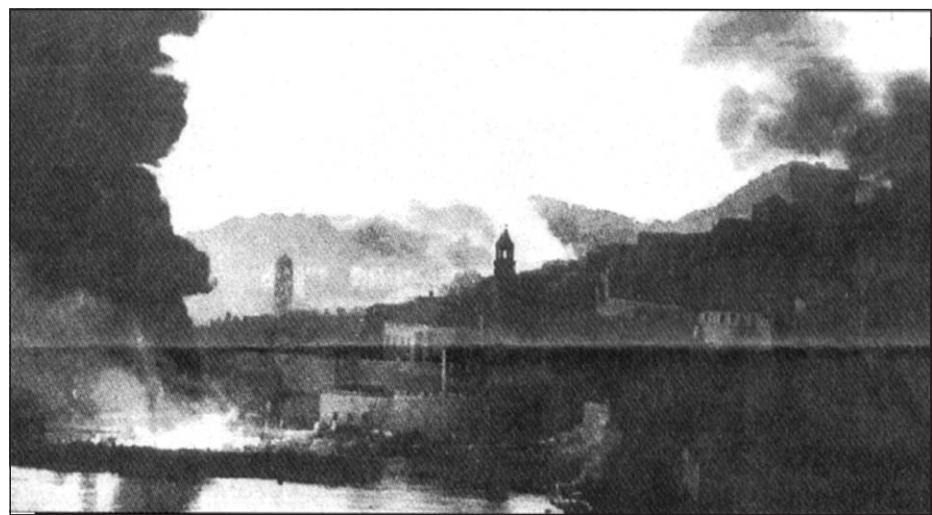
I ona je vikala. Sestra **Jovanka**. U općoj graji i komentarima nitko nije ni

Piše:

Dr. Antun CAR

obraćao pažnju na njezine komentare, koji su bili jednaki našima i s nama dijelili jednake strahove i nadanja. Ali u trenutku kada je ona počela vikati "Naš je, naš je", moja suradnica, medicinska sestra **Nada Stjepanović**, nije izdržala. Rekla je "Jovanka, molim te ne viči naš je, naš je, jer kad ti to vičeš, ja protrnem, ne znam je li naš ili njihov."

bamo izići na otvoreni prostor po kojem padaju granate i širi se neki tajanstveni bojni otrov. Ona je za njim trčala s bočicama, lakmusom i upozoravala ga gdje bi trebala biti veća gustoća tog oblaka koji je ipak bio dosta visoko iznad Doma zdravlja, oko dugog niza kuća na Montovjerni i koji se nikako nije spuštao. Doktor je pak trčao ispred nje s Flitom (naime tako se zvala ona mala pumpa za žohare u koju se nekad ubacivao DDT) i nastojao da brzim, snažnim i odlučnim pokretima ubaci što više inkriminiranog zraka.

Grad u plamenu

Mi smo se nasmijali a Jovanka se na neko vrijeme nije čula. Odjednom je stigla najnovija vijest. Na Grad je bačen neki tajni vojni otrov u obliku poput vela bijelog teškog oblaka. Među nama je sjedio i liječnik koji je bio zadužen za praćenje oštećenja zdravlja uvjetovana uvjetima posla i inžinjerka naše higijensko epidemiološke službe. Oni su dobili naredenje: "Treba uzeti uzo-rak toga bijelog dima i pokušati dokazati o čemu se radi". Ni CDC (Svjetski centar za kontrolu bolesti) u Atlanti teško da bi u tom trenutku mogao zadovoljiti takvu zahtjevnom postupku. Ali ne i naš Dom zdravlja. Pa postoji lakmusov papir i neki reagensi. A uzo-rak će se već lako uzeti.

Njih dvoje, doktor **Boris** i inžinjerka **Zorica**, istrčali su iz Doma zdravlja, uz naš blagoslov koji je njima trebao donijeti malo više odvažnosti a nas barem za tren obradovati da mi ne tre-

Trčali su nekoliko krugova oko Doma zdravlja, gonjeni željom za znanstvenom istinom i zvukovima granata, i uspijevali pomaknuti svoje osobne rekorde na sto metara s preponama, uz minimalnu količinu zraka kojoj su dopuštali da uđe u njihova pluća.

Zadihani, ali sretni i mi i oni što se opet vidimo, dali su se na analizu uzeti materijal. Za rezultate ne znam. Mislim da spadaju u državnu tajnu.

Nismo odustali od Mozarta. Bila je obljetnica njegova rođenja i usprkos i policijskom satu i mogućnosti iznenadnog bombardiranja, našli smo se u glazbenoj školi. S tadašnjim šefom europskih promatrača, nekim Dancem, očito nespremnim za svoj zadatak, upoznala me je **Vesna Gamulin**. Upitao sam ga, spremi li se ponovno napad na Grad. Rekao je: "Možete biti

mirni. Ne će više napasti!". "Ali," rekao sam mu, "ja sam se jučer vratio s terena pod kontrolom jugo-vojske. Sve govori u prilog tomu da će nas ponovno napasti!!! "Ne, ne brinite, imamo garantiju da Vas ne će napasti". Demantiralo ga je rano jutro idućeg dana.

Iz kuće u Božidarevićevoj ulici, gdje sam našao privremeni smještaj, nisam uspio doći do posla. U dva navrata kuća je bila izravno pogodena a u jednom navratu od eksplozije u zid, smješten uz podrumski prozor, zračni udar me je odbacio prema susjednoj prostoriji. Plameni jezik je došao do nekoliko centimetara od mene. Bila je to jedina granata koju nisam čuo kako se nama približava. U ulici do Božidarevićeve poginuo je mladić.

Granate koje su našle svoj cilj u krovovima okolnih kuća izazvale su požar. Dim je bio svuda oko nas. Bojali smo se da će vatra zahvatiti i našu zgradu, ali do toga nije došlo. Akustika Grada činila je neopisivu buku. U jednom navratu kada je izgledalo da je sve prošlo, istrećao sam iz kuće i došao do kraja ulice, do Straduna i zajedno sa susjedima tih nekoliko minuta gledao u Srđ, promatruјući kako se Tvrđavi približava neprijateljska vojska. Samo što sam se ponovno vratio u kuću, dva pogotka, jedan za drugim, pogodila su kroviste naše kuće. Geleri su letjeli po katu poviše nas i kasnije smo ih nalazili svugdje.

Vratite nam Grad

Bdjeli smo cijelu noć, nastojeći spriječiti širenje vatre na naše kroviste, do čega srećom nije došlo, i dočekali sigurno najteže dubrovačko jutro od potresa 1667.

Trebalo se suočiti s porušenim Gradom. Ulice su bile prekrivene komadićima opeka, šutom, izgorjelim drvom. Bio je to debeli sag sačinjen od stoljetnih dubrovačkih kuća. Zaštićenih UNESCOM.

U šetnji gradom sretao sam zbumjene sugrađane koji su s nevjericom gledali posljedice bombardiranja. Mnogi su plakali. Još su se gasile vatre ponekih krovova, a iz mnogih spaljenih kuća dimilo se. Uputio sam se prema samostanu "Male braće", tadašnjemu centru Međunarodnog crvenog križa ali i mjestu gdje si uvijek mogao naći riječ utjehe. Za to su se brinuli fratri. U samom samostanu, koji je bio pogoden s

tridesetak projektila, bilo se skrilo nekoliko dubrovačkih obitelji koje srećom nisu stradale. Kad sam ušao u klaustar, čuo sam buku koja je dopirala s gornjeg kata, terase klaustra koja je s kamenim rozetama uokvirivala đardin ruža i naranača. Ruža, onih koje još uvijek mirišu na ruže. Rozete su, kao i sama kamera ograda, bile razorene. Komadići kamenog pletera bili su razbacani posvuda. Velika zastava Međunarodnoga crvenog križa poderana se izvijala nad đardinom.

Kako sam se približavao gornjem katu, mogao sam razabrati riječi: "Vratite mi Grad, kako Vas nije sram, što ste to učinili. Nema našeg grada, znate li vi to! Dopustili ste da nam nestane! Dopustili ste barbarima da ga razoruu, naš Grad!!! Unesena u lice europskog povjerenika vikala je dubrovkinja, obraza niz koje su se slijevale suze. Nije je smetala nazočnost ni **Davorina Rudolfa**, ni fratara samostana. Ona je vikala u ime svih nas. Jedina od svoje obitelji ostala je sa svojom majkom u Gradu. Majka je bila vremešna starija gospoda slabog zdravlja i htjela je ostati u gradu. Dubrovkinja bi svaki dan između bombardiranja odlazila u svoj stan na Pločama, nahraniti svoje domaće ljubimce i one koje su njihovi gazde napustili. Hrabro je prkosila neprijateljskim vojnicima koji su imali na nišanu sve koji su išli u pravcu Ploča i Svetog Jakova.

Rukama koje su trzale ovratnik i stisnutim šakama koje su udarale po zraku ispred prenerženog Euroljana, promatrača, koji se čvrsto držao tog naziva, koji je davno zaboravio što znači strasno voljeti, a osobito Grad, borila se ona za Grad naše strasti, Grad koga smo ostali braniti bilo samim time što smo tu ili doslovno kao onih skoro 200 naoružanih ljudi (i jednoga mobilnog topa koji je na kamionu davao privid brojnih topova obrane), Grad koji je uzeo previše našeg vremena i mladosti, da bismo ga tek tako lako ostavili. Grad kojemu smo se uvijek vraćali i kojeg nismo nikad ostavili. Grad kojeg smo uvijek nosili sa sobom i grad koji je tako nesmiljeno vladao nama.

Grad obranjen žrtvom branitelja

Nedavno sam pričao s jednim poznanikom, koji je rekao da su našu slobodu više donijele europske misije

nego hrvatski branitelji. Rekao je da oni nisu imali za što ginuti, jer je sve to unaprijed već bilo riješeno. Zna on to, naime, iz razgovora s brojnim evropskim delegacijama koje dolaze u Grad. Pokušao sam mu objasniti, da bez branitelja mi ne bismo bili slobodni, da je njihov ideal bila sloboda zbog koje su ginuli i koju su donijeli. Rekao mi je i da je Grad gađan projektilima, koji nisu bili novije jugoslavenske proizvodnje, tako da su bili manje razorne snage, a da pritom nije ni razmišljao o šteti i žrtvama koje su i te, takve, stare, granate prouzročile.

Tada sam shvatio. On nije bio tada u Dubrovniku. Otišao je s prvim zamračenjem i vratio se krajem 1992. On nije bio među studentima zagrebačkog sveučilišta, koji su me jedne noći, početkom listopada 1991., iskravavši se na mulu u Orašcu probudili. Ja sam već premro od straha, kad sam, ne znajući da su oni, čuo odjek čizme odjenučnih koraka po praznim hodnicima "Vrtova sunca". Jedinice JNA bile su samo kilometar-dva od Orašca. Na čelu toga "studentskog odreda" bio je **Ante Kačić** a bili su tu i drugi koji su riskirali živote. Prvo da bi stigli, a potom da bi ostali i pomogli obranu Grada. Oni nisu razmišljali kao ovaj moj poznanik. Da budem iskren, tko zna, bi li netko tko nije u Gradu u kojem se ratuje, došao braniti taj grad. Posebno ako si uspješan student sveučilišta. Ne znam kako bih i sam reagirao? Ali oni su došli.

A ovaj moj poznanik je kao i mnogi drugi naši sugradani, koji su igrom slučaja ili svog izbora, bili negdje drugdje, oni koji su u svojim kasnim četrdesetima upisivali fakultet samo da ne bi bili mobilizirani, oni moraju obezvrijediti ono što se događalo ovdje, jer se ne mogu suočiti sa samim sobom. Obrana grada se treba zaboraviti. Problem im ispadaju više branitelji nego agresor. Samo da bi njihove savjesti bile mirnije. Umjesto da shvate, da im nitko ne zamjera što nisu bili tu, da su mnoge ljudi okolnosti učinile hrabrima, ali da je bilo i mnogo hrabrih, da je svakoga pa i one najhrabrije bilo strah, ali da oni koji tada nisu bili tu, nemaju pravo oduzimati nikomu ideal slobode, čistoću žrtve i ljudsko dostojanstvo samo radi toga da bi unijeli malo više mira u svoje savjesti.

U SPOMEN BOŽIDARU VRTIPRAHU

Božidar Vrtiprah rođen je 23. kolovoza 1928. u Koprivničkim Bregima. Umro je 22. veljače 2005., a pokopan je 25. veljače na Mirogoju u Zagrebu. Osuđen je presudom Vojnog suda Beograd br. 457/51 dana 14. travnja 1951. na 12 godina strogog zatvora i 2 godine gubitka građanskih prava, s još četraestoricom, zbog toga što je bio član *ilegalne ustaške organizacije, koja je radila na okupljanju neprijateljski raspoloženih elemenata, širio neprijateljsku propagandu, pisao neprijateljske parole, a sve u cilju nasilnog obaranja postojećeg društvenog uređenja FNRJ.* Prije njega, iz te skupine su nas zauvijek napustili, a neka mi bude dopušteno da ih ovom prilikom spomenem: **Stjepan Šarampovec, Ivan Ljubić, Ignac Grahovac, Bolto Duga, Đuro Petras, Stjepan Igrec, Stjepan Seličanec, Ivan Radotić i Milka Balaš.**

Božidar je robijao punih 10 godina u Srijemskoj Mitrovici. Oženio se gdom **Tugomilom** 1964., koja je imala dva sina **Tješimira i Srećka**, a koje je on prihvatio i volio kao svoje vlastite sinove.

Teškom mukom se uspio zaposliti, uz pomoć stanovitoga gospodina **Ivančana**, i to kao knjigovođa u poduzeću Novoselec Križu, da bi se konačno skrasio u poduzeću Pluto. Godinama je surađivao u Kvizu i Kvizorami, kao sastavljač premetaljki, križaljki i sl.

Našega dragog Božidara na vječni počinak, po pravoj zimskoj mećavi, ispratili su uz užu i daljnju rodbinu, brojni prijatelji i znanci, među kojima je bio i potpisnik ovih par redaka, jedan od četvorice još živih supatnika. Neka mu je laka ova hrvatska gruda, koju je tako silno volio i za nju robijao.

Stjepan DOLENEC

U SPOMEN DOMINIK ČOLIĆ

1926.-2001.

Laka mu hrvatska zemlja!

U SPOMEN VINKO KRISTIĆ

prvi predsjednik HDPZ

- Podružnica Šibenik

24.05.1935.-20.02.2005.

robijao u KPD Lepoglava

Neka mu je laka hrvatska zemlja!

PRILOZI ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Tijekom ožujka 2005., prilog za daljnje izlaženje «Političkog zatvorenika» ve likodušno su uplatili:

Zorica	Čengić	Zagreb	200,00
Branko	Butković	Zagreb	150,00
Štefica	Koštarić	Čukovec	300,00
Vlado	Vičić	Zagreb	400,00
Marija	Bukovac	Grubišno Polje	200,00
HDPZ Ogranak Zenica	Zenica	100 EUR	
Mara	Nikolić	Zagreb	200,00
Antun	Lukačević	Dubrovnik	220,00
Antun	Tutman	Dubrovnik	220,00
Samostan	Danče	Dubrovnik	320,00
Bogoljub	Wolitz	Dubrovnik	120,00
Stjepan	Šestanović	Lumbarda	300,00
Andelka	Babić	Zagreb	100,00
Olga	Verteš	Zagreb	200,00
Vjera	Gilić-Smoje	Split	200,00
Marija	Pučaj	Zagreb	500,00
Stipan	Mušterić	Zagreb	300,00
Stjepan	Hudoletnjak	Zagreb	300,00
Milka	Alić	Zagreb	200,00
Nikola pok. Jakova	Bojčić	Ružić	500,00
Stjepan	Brajdić	Zagreb	300,00
Zdenko	Bakula	Sl. Brod	200,00
dr. Marijan	Čuvalo	Zagreb	200,00
mr.sc. Gordan Grlić-Radman		Zagreb	200,00
Tomislav	Cvetnić	Zagreb	200,00
Branko	Rakarić	Zagreb	300,00
u k u p n o			100 EUR i 6.330,00 Kn

Zahvaljujemo se darovateljima, preporučujući se i ubuduće njihovoj susretljivosti. (Ur.)

IN THIS ISSUE

This issue contains a report on the Seventh Election Assembly of the Croatian Association of Political Prisoners (HDPZ), which was held on 19 March 2005 in Zagreb. The Assembly has been traditionally organised at the premises of *INA-Naftaplin*, in the very basement room, where in autumn 1991 in the midst of the Serbian-Montenegrin aggression on Croatia, a historic session of the Croatian parliament (Sabor) was held, at which the decision was made on the rupture of state and legal links with Yugoslavia, and the es-

tablishment of the independent and sovereign Republic of Croatia.

The Seventh Election Assembly was marked by the report of long-standing President of the Association, **Jure Knežović**, who is also the President of the International Association of Political Prisoners and Victims of Communism (Inter-Asso). After adoption of the report on the HDPZ activities, the new leadership was elected, headed by **Alfred Obranić**, former mayor of Varaždin, a baroque city in the northwest of Croatia. The election and com-

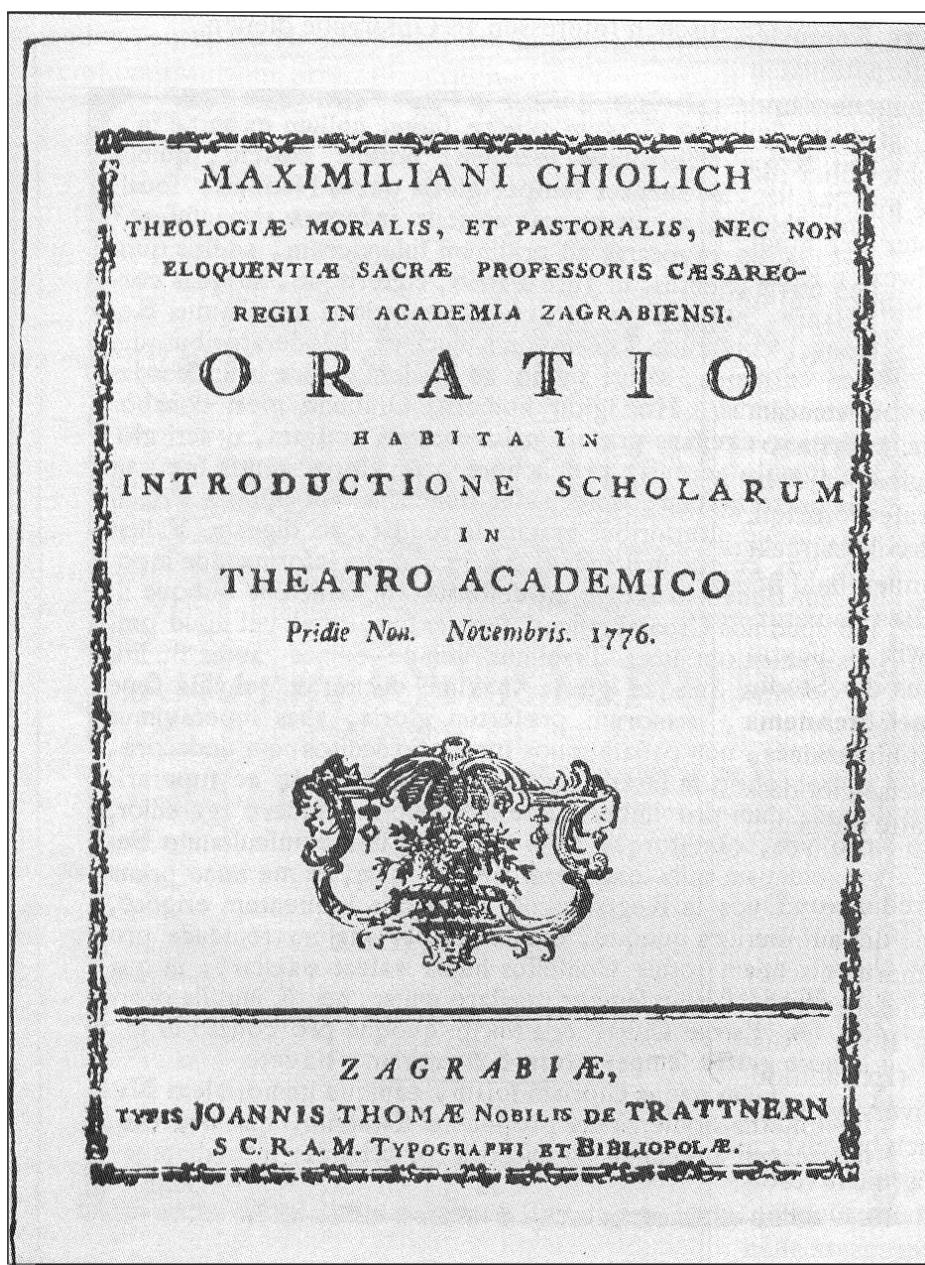
position of the new leadership imply the continuity on the work of HDPZ, which has also adopted several documents at the Seventh Assembly with regard to social and political situation in Croatia.

* * *

In early 1986, the United States of America extradited to the then communist Yugoslavia **Dr. Andrija Artuković**, a prominent official in the governments of the Independent State of Croatia (1941-1945). In a staged political trial held in the same year, Artuković was sentenced to death, but he died before the execution. Even his worst political enemies soon started to admit in public that he was sentenced without single evidence. Several years ago, we have published in this journal extracts from the study of the American historian C. Michael McAdams, who pointed to the historical context and underlined that there was no evidence showing that Artuković had committed any crime against the international humanitarian law.

In this issue, the editor-in-chief, **Tomislav Jonjić** publishes a review of a study, which throws a new light on the case. **Christopher H. Pyle**, an American historian, political scientist and university professor, published in 2001 a book *Extradition, Politics and Human Rights* (Temple University Press, Philadelphia, 2001, 445 pp.) Based on the well-known, but until then, unpublished diplomatic sources, the author has proved in his book that the American Government – despite all proclamations on democratic values and promotion of the rule of law – was deliberately acting illegally, to the detriment of Artuković. Although it was known that there was no evidence against the suspect and that he would be exposed to a staged political trial, Washington induced the communist Yugoslavia's request for extradition, despite the fact that the previous request had been denied by the American court in 1950's. During the preparation and execution of extradition, the American Government violated a number of its own regulations, justifying that with political necessities.

Pyle's book is yet another indicator of how, even in the democratic world, human rights and justice are being sacrificed to very low political interests...

-Maksimiljan Čolić's speech at the beginning of the first academic year at the Academy of Science in Zagreb (4th November 1776)

IN DIESEM HEFT

In diesem Heft veröffentlichen wir einen Bericht über den VII. Sabor (Kongress) des Kroatischen Vereins ehemaliger politischer Häftlinge (HDPZ), der am 19. März 2005 in Zagreb stattfand. Der Sabor fand schon traditionell in der Gebäude der INA-Naftaplin, in dem Saal in dem im Herbst 1991, zur Zeit der serbisch-montenegrinische Aggression auf Kroatien, die historische Sitzung des kroatischen Parlaments (Sabor) abgehalten wurde und auf der der Beschluss zur Trennung aller staatsrechtlichen Bindungen mit Jugoslawien und Errichtung der selbstständigen und souveränen Republik Kroatien gefasst wurde, statt.

Der Siebte Wahlkongress ist durch den Bericht des langjährigen Präsidenten des Vereins, **Jure Knežović**, der gleichzeitig der Präsident der Internationalen Assoziation ehemaliger politischer Gefangener und Opfer des Kommunismus (Inter-Asso) ist, gekennzeichnet. Nach der Annahme seines Berichtes über die Tätigkeit im HDPZ, wählte der Sabor neue Führung, an der Spitze mit dem früheren Bürgermeister der Stadt Varaždin, der Barocken Stadt an der Nordwesten Kroatiens, den **Dipl. Ing. Alfred Obranić**.

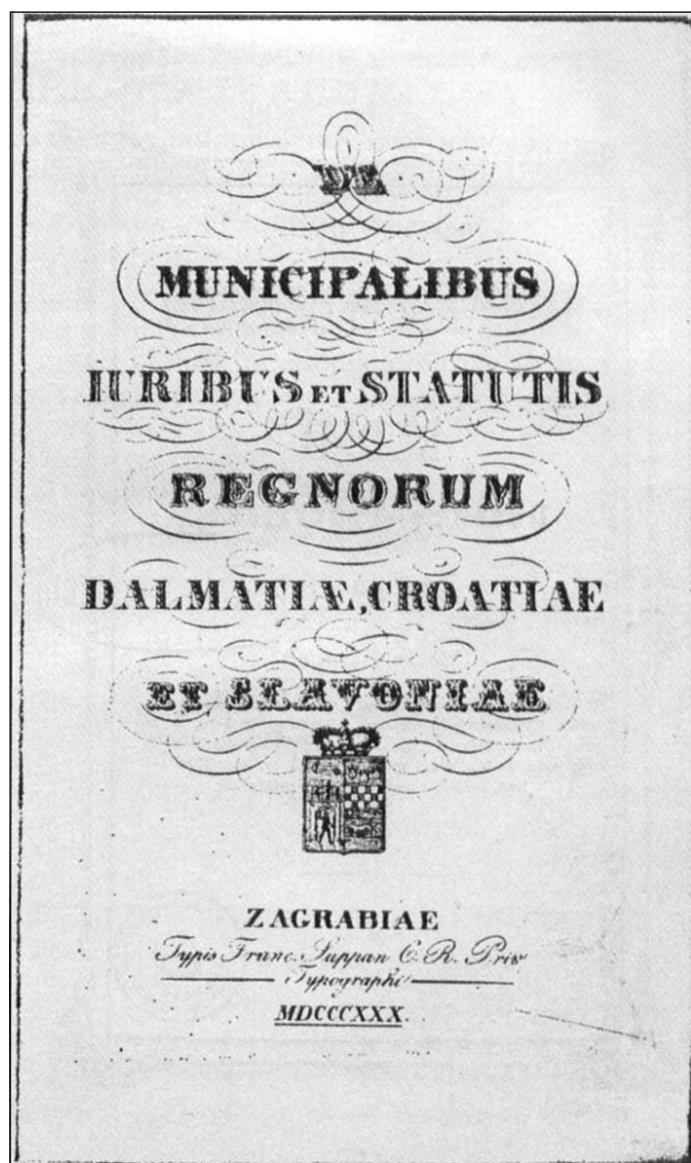
***

Anfang 1986 lieferten Vereinigte Staaten von Amerika an das kommunistische Jugoslawien den **Dr. Andrija Artuković** aus. In einem Schauprozess der im gleichen Jahr statt fand, wurde Artuković zu Todesstrafe verurteilt, starb aber im Gefängnis bevor das Urteil vollgestreckt wurde. Auch seine schärfste Gegner begannen bald öffentlich zugeben, dass er ohne jeglichen Beweis verurteilt wurde. Vor einigen Jahren, haben wir in diesem Zeitschrift einen ausführlichen Auszug aus der Studie von amerikanischen Historiker **C. Michael McAdams** veröffentlicht, der auf historischen Kontext hingewiesen hat und hervorgehoben, dass es keine Beweise gibt dass der Artukovic irgend eine Tat begangen hätte die gegen das internationale humanitäre Recht wäre.

In diesem Heft veröffentlicht der Chefredakteur **Tomislav Jonjić** eine Darstellung einer Studie die auf diesen Fall neues Licht wirft. Nämlich, der amerikanischer Historiker und Politologe, Universitätsprofessor **Christopher H. Pyle**, veröffentlichte 2001 das Buch «Auslieferung, Politik und Menschenrechte» (Extradition, Politics and Human Rights, Temple University Press, Philadelphia, 2001, 445 pp). In diesem Buch beweist er, aufgrund bekannten, aber auch auf bislang nicht veröffentlichten amerikanischen diplomatischen Quellen, dass die amerikanische Regierung – im Gegensatz allen Proklamationen über demokratischen Werte und Propagierung des Rechtstaates – bewusst und zu Schaden des Artuković, gesetzwidrig handelte. Obwohl der offizielle Washington wusste, dass es für eine Auslieferung

keine Beweise gibt und dass Beschuldigte einem politischen Schauprozess unterworfen wird, leitete der offizielle Washington das kommunistische Jugoslawien zum einen Antrag zur Auslieferung hin, und das obwohl in den fünfziger Jahren das amerikanische Gericht den jugoslawischen Antrag zur Auslieferung abgewiesen hat. Bei der Vorbereitung und Durchführung der Auslieferung verletzte amerikanische Regierung eine Reihe von eigenen Vorschriften die sie mit politischen Notwendigkeiten rechtfertigte.

Das Buch von Pyle ist, also, noch ein Hinweis auf welche Art auch in dem demokratischen Welt die Menschenrechte und die Gerechtigkeit den irdischen politischen Interessen als Opfergabe dienen...

Diskussion über die Municipalrechte des Königreichs Dalmatien, Kroatien und Slawonien (1830), zugerechnet den Josip Kuščević und Valentin Kirinić

**VOJNI SUD
KOMANDE GRADA ZAGREBA**

8 rujna 1945.

dana

Bitegi

Zagreb Dubravkin trg
406-11 11.VII.1945

Presudom ovog suda broj 145. od 11.VII.1945.
presudjen je Jazbec Andrija, sin Andrije i Josipe Jakovac, rodj. 8.IX.1893
u Zagrebu, stan Dubravkin trg 11, po zanimanju soboslikarski obrtnik, rkt,
Hrvat, oženjen, očec 3. djece.

zbog djela aktivnog ustaštva na kaznu smrti streljanjem, trajnim
gubitkom svih prava i konfiskacijom imovine.

Ova je presuda izvršna. Tokom istrage utstavljen je, da posjeduje slijedeći imetak

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Prelsjednik, kapelan:

Ante Bozanić

VOJNI SUD

Vojne oblasti „Zagrebačke“ J. A.
Vijeće kod Komande varaždinskog područja

SUD. BR. 690/45.

dne 19. srpnja 1945.

U IME NARODA JUGOSLAVIJE

Vojni sud vojne oblasti „Zagrebačke“ J. A. Vijeće kod Komande Varaždinskog područja sastavljeni od kapetana Hudek Šimuna, komandanta Varaždinskog područja, kao predsjedatelja, Jurine Viktora, šefa sekcijske za ishranu i Horvát Gjure, pom. šefa sekcijske za odjeću, kao članova vijeća, Šarić Borivoja, sekretara vijeća kao zapisničara, te zastavnika Šoštarić Ladislava suca izražitelja ovoga vijeća, kao zastupnika optužbe u krivičnom predmetu protiv okrivljenog

Škvorc Ante iz Zasadbrega

radi djela ... narodnik-neprijatelje ..... donio je na svom
zasjedanju od 19. srpnja 1945 godine slijedeću

P R E S U D U :

Okr. ŠKOVORC ANTE, sin Josipa i Jelene rođ. Berger, rod. 8.V. 1917. g. u Zasadbregu, opć. Sv. Juraj na Prebu, kotor sakovac, Hrvat, rkt vjere, neoženjen, radnik posjećuje 350 čl. redilje, suetski redoučiljan, sržić 4 r. osn. škole = ~~AKTIVNI HRVATSKI KOMBINAT~~, imao brata u mađarskoj vojsci, dok u J.A. nema nikoga, neosuđivan, uhapšen 15.V.45.

k r i v j o

što je u srpnju 1942. p. doprovodljivo stadio u uglašku vojnici, i to u željezničku bojnu u Zagrebu, te je bio učinjen bilo 12. mjesecu pratio vlastova na prugama za Zemun, Čačak, Karlovac i Varaždin, te je kroz to vrijeme uhapsio oko 8 osuđenih lica civila aktivista NOP, koji su bili otpremljeni u Zagreb u zatvor, zajedno sa ustaškim detektivom, dok je sam uhapsio oko 25 vojnih bjegunaca koji su također bili odvedeni u Zagreb te je nakon toga bio na dužnosti zapovjednika straže u ložnici u Zagrebu sve do rujna 1943. g. nakon čega je bio premješten u Iv. Ivan Želinu, gdje je ostao do 10. lipnja 1944. g. te je u tom vremenu bio i na dočasničkom tečaju 2 i pol. mjeseca u Zagrebu i dobio čin dovodnika, pa je kroz to vrijeme išao često u patrole po okolnim selima, na hvatanje vojnih bjegunaca te je sa svojim ljudima uhapsio oko 25 vojnih bjegunaca, dok ih je oko 50 ukupno obavijestio te su se kasnije sami javili u neprijateljsko uporište Sv. Ivanu Želini te je nakon toga opst otisao u prometnu zadrug, gdje je bio do sloma t.DH.

pa je time počinio kriv. djelo priponičitva vojničkoj oružanoj formaciji, masovno hapšenje našeg naroda u neprijateljskom vojsku, dakle je time počinio kriv. djelo narodnih revijaljelja iz čl. 14. i djelo ratnih zločinaca iz čl. 17. Uredbe o vojnim sudovima, Stoga se na temelju čl. 5.17.17. i 27. Uredbe o vojnim sudovima i zakona o vrstama kazne iz toč. 12. čl. 1. i čl. 2. i 3.

p r e s u d j a j e

na kaznu smrti streljanjem, trajni subitak svih političkih i građanskih prava te na konfiskaciju imovine uz ograničenje iz čl. 6. Zakona o konfiskaciji.

O B R A Z L O G U M A J E

Sud je na temelju priznanja okrivljenog na usmenom pretre-u ustanovio krivnju prema čl. 17. koje su navodene u dispečitivu, pa je okrivljeni smaran narodnički neprijateljem i ratnim zločincem i presudjuje na najstrožu kaznu.

Ova presuda temelji se na Uredbi o vojnim sudovima.

SMRT FAJIZMU - SLAVJODA KALIĆU !

ZAPISNIČAR:

PRPP. JEP-TRLO-KAFET. L-